

פניני

חשוקי חמד

על סדר פרשיות התורה

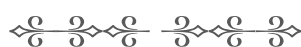
מלוקטים מאוצרות ספריז המתוקים

של הגאון מז"ר

הרב יצחק זילברשטיין שליט"א

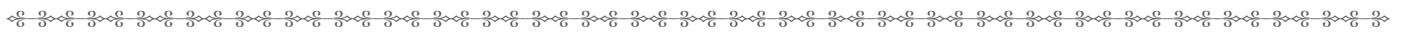
רבה של ירמת אלחנן' ב"ב

זראש כולל 'בית דוד' חולון

פרשת שמות * תשע"ח

פניני חשוקי חמד

תוכן העניינים:

פרשת שמות 4

יהודי מחו"ל ביקש ממתווך שיקנה לו דירה חדשה, וכשהגיע מצא דירה מחודשת 4

הפיכת תיאטרון לתלמוד תורה ובית הכנסת 5

האם לבצע נחיתת חירום כדי להציל חולה מחשש רחוק של סכנה 6

מותר לחלל שבת כדי להביא מומחה, אבל אסור לגזול עבור כך 10

חולה לב שלדעת הרופאים התשמיש מסוכן עבורו, האם הרב יסדר לו קידושין 12

חידה: היכן מצינו אדם נשא אשה שמבוגרת ממנו בעשרות שנים? 15

חברו שלח לו מתנה משום שחשב בטעות שעשה לו טובה 16

התחזה כשדכן, ושידך לעצמו את כלתו 17

התקשרו לברר על שידוך והבחור בעצמו שיבח אותו 18

אם שהציעה עצמה להניק את בנה הנטוש 19

חידה: כיצד יתכן אדם שחבל בחבירו, ונפטר מה' דברים? 20

חייב מלקות, ושנים מהשוק הלקוהו, האם יצא ידי חובתו 21

להשתדל שלשכנים הגויים יהיה היתר בניה בא"י, ואז ירשו גם ליהודים לבנות 24

הגוי הציל את היהודי מדריסת הרכבת, ושב למקומו כאילו לא עשה דבר 26

שמעון שלף את כרטיס ההגרלה מהאשפה, ומיהר להתקשר לארגון 28

להחליף תורנות בשבת עם רופא שאינו שומר תורה ומצוות 30

כאשר הרופא התורן עושה ברית בשבת, האם יתחלף עם מי שאינו שומר שבת 33

האם יקיים מצות פריה ורביה באשה שאינו חפץ בה 33

ציוה ליתן לבתו כלי זהב ונמצא שעון זהב משובץ עם הרבה יהלומים נדירים 35

הנהג עצר את הרכב, והסולם הגדול נפל על הרכב שלפניו 38

בגלל פחד לא מנעה מבעלה לשתות משקה מורעל, האם חייבת כפרה? 40

גויים המכריחים יהודי לגנוב מעותיו של העני האם יהרג ואל יעבור 41

שאלות שנתעוררו בעקבות חיצוי המות שירו אויבנו על אחינו שבדרום 43

רופא ששחררוהו בערב שבת לביתו, ויתכן שבשבת יקראו לו מחדש 43

פרשת שמות

- 44..... אשתו נתקפה חרדה, ונתן לה את הרכב, כדי שתסע לקרוביה בעצם יום השבת
- 46..... האם לפטר אחות נמלטה מבית חולים בשעת אזעקה, למרות התרגולים הרבים
- 48..... יש לו חולי בעין, וחולי באוזן, באיזו אבר יטפל
- 51..... תרם חצי ספר תורה בתנאי שיכתבו רק את שמו האם יש בזה שקר
- 53..... המלוח הרגיע את הלווה ואמר לו 'לך לשלום' האם נפטר בכך מהחוב
- 56..... הכינו שלט לקראת ביקורו של גדול הדור בנוסח 'ברוך בואך בשלום'
- 59..... לא ראוי שילדה תרכב על אופניים
- 60..... הנחת תפילין של האב לעילוי נשמתו
- 61..... יכול להציל את בנו הבכור או בן אחר האם יעדיף את הבכור
- 63..... האם מותר לבן נח להסתכן ולהחביא יהודי, כדי שלא יהרגוהו
- 63..... האם בן נח מצווה על קידוש השם
- 63..... האם לבן נח מותר להסתכן כדי לקיים מצוה
- 64..... האם מותר לבן נח להחמיר על עצמו ולהסתכן במקום מצוה
- 64..... האם מותר לנכרי להסתכן כדי להציל יהודי
- 65..... האם מותר לנכרי להמית את עצמו כדי להציל יהודי
- 65..... מותר למסור נפשו תחת תלמיד חכם
- 66..... מותר לגוי למסור עצמו למות תחת יהודי
- 67..... האם מותר ל"אחות" להאכיל אבר מהחי לחולה נכרי מסוכן
- 68..... יכול להציל שבוי אחד ממחנה כפיה, איזה שבוי יציל
- 69..... בלימוד תורה אין מושג של עבודת פרך

ליקוט סידור ועריכה
 ישי מזלומיאן: 05276-91549

תגובות ניתן לשלוח למערכת 'מרי"ח נחוח', עבור 'פניני חשוקי חמד',
 כתובות הדוא"ל: rantorah@gmail.com

פניני חשוקי חמד

פרשת שמות

וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף (א-ח).

יהודי מחו"ל ביקש ממתווך שיקנה עבורו דירה חדשה, וכשהגיע מצא דירה מחודשת

שאלה: יהודי גביר הדר בחו"ל רוצה במשך השנה להגיע לכמה שבועות לארץ ישראל, ולכן התקשר למתווך וביקש ממנו שיקנה עבורו דירה יפה חדשה, הוא סומך עליו, וישלם לו בעין יפה, כשהגיע הגביר לארץ ישראל, נדהם לראות שהמתווך קנה עבורו דירה בבנין ישן. הוא פנה למתווך למה רימיתני.

המתווך אמר לו בא תכנס לדירה ותראה את הדירה, הגביר נכנס לדירה, וראה אכן דירה מיוחדת משופצת וחדשה החליפו את כל הקירות הפנימיות, והאינסטלציה חדשה, הכל חדש ומיוחד, אך הגביר אומר אני רוצה גם בנין חדש, ולא רק דירה חדשה, הצדק עם מי?

תשובה: נאמר בעירובין (דף נג ע"א) 'ויקם מלך חדש על מצרים' (שמות א ח) רב ושמואל חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו, מאן דאמר חדש ממש דכתיב חדש, ומאן דאמר שנתחדשו גזירותיו, מדלא כתיב וימת וימלוך. ולמאן דאמר שנתחדשו גזירותיו הא כתיב אשר לא ידע את יוסף, מאי אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה ליוסף כלל.

וכתב בתורת חיים יש לומר דנפקא מינה למקח וממכר, שהאומר לחבירו בית חדש אני מוכר לך והוא ישן אלא שסיידו וכיידו וציירו עד שנראה כאלו הוא חדש, למ"ד חדש ממש המקח חוזר, דחדש ממש בעינן, ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו המקח קיים, דכיון דנראה כאלו הוא חדש אף על גב דלאו חדש ממש הוא, חדש קרינן ליה.

ובמהרש"ם (ח"ג סימן שנו) כתב בזה שכיון שרב ושמואל פליגי ולא נמצא בש"ס איזהו דברי רב, א"כ הוי ספק, ובדרבנן הולכין להקל. אך יש לתמוה על דברי התורת חיים דהא בגמרא פריך מ"ט דמאן דאמר שנתחדשו, מדלא כתיב וימת וימלוך, ומוכח דבדליכא הוכחה מסתמא הוי חדש ממש. אבל יש לומר דלבתר דנקט התם קרא חדש על מלך שנתחדשו גזירותיו לבד, שוב י"ל דבכל מקום הוי כן.

פרשת שמות

ובבן יהוידע כתב שבכל הש"ס רב נזכר קודם שמואל, ולכן כיון שנזכר בש"ס חדש ממש בתחילה, מסתמא רב אומרו, ושמואל סובר שנתחדשו גזירותיו, וכיון שהלכתא כרב באיסורי, כאשר זה נוגע לאיסורים צריך חדש ממש, ומה שנוגע לדיני ממונות, גם כשנתחדש אפשר לקרוא חדש.

אך בעניננו נראה פשוט שהמקח בטל, והטעם שכל דברי התורה חיים, כאשר השיפוץ היה מכל הצדדים, אבל בעניננו שהבנין מבחוץ נראה ישן, וגם החדר מדרגות הוא ישן, יכול הגביר לומר תשפץ את כל הבנין החיצוני, ואת החדר מדרגות, ולאחר מכן אקחנה, ויש להביא ראיה שיש ענין גם ביופי חיצוני, שהרי שנינו בבבא בתרא (דף כד ע"ב) מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה. ואמרינן בגמרא שהטעם הוא משום נוי העיר, ופרש"י: לפי שנוי לעיר כשיש מרחב פנוי לפניו. עכ"ל. הרי שיש מקום להתחשב בנוי חיצוני.

וכן כתוב בתורה (שמות כו יג) 'והאמה מזה והאמה מזה, בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו'. ופירש"י הטעם 'למדה התורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה'. הרי שיש מקום ליופי בתורה.

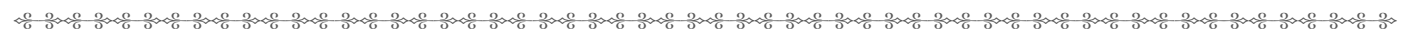
הצעתי את השאלה לפני מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, ואמר לי שדברי התורה חיים מחודשים, ולא מסתבר שבדיני ממונות אם ביקש דירה חדשה, שיוכל להביא לו דירה מחודשת, שלא דברו על כך. ובפרט שבדירה עדיין היסודות נשארן ישנים, ואת היסודות לא חידש.

הפיכת תיאטרון לתלמוד תורה ובית הכנסת

שאלה: שכונה שדרו בה אנשים שעדיין לא שמרו תורה ומצוות, וזוגות צעירים שומרי מצוות קנו בה דירות, ואט אט שינתה השכונה את פניה, והפכה לפנינה יקרה בארץ ישראל, אחד הבנינים המרכזיים בשכונה היה תיאטרון, והתושבים החדשים רוצים לפתוח במקום התיאטרון, בית כנסת ותלמוד תורה, ושואלים האם מותר להופכו למקום תורה?

תשובה: בשו"ת מחזה אברהם (או"ח סימן כז) כתב שלא מצינו כלל בפוסקים שבית פריצות אסור לעשות ממנו בית תלמוד ובית הכנסת, ולא דמי לבית המרחץ ובית הכסא שהוא מאוס מחמת עצמו, משא"כ בית פריצות שהוא חמור רק מחמת עבירה, לא מצינו בזה איסור, ואפילו בעת שהיה בית פריצות היה מותר להתפלל

פניני חשוקי חמד

ולומר דברים שבקדושה, וכל שכן עתה שנטהר הבית הזה מהעבירות שנעשו בו, איני יודע מקום לאסור.

ואפילו בית ע"ז כתב המג"א (סימן קנד ס"ק יז) שמותר להופכו לבית הכנסת, ומה שכתבו התוס' במגילה (דף ו ע"א ד"ה טראטריות) שרק בית ועד לעובדי ע"ז מותר, אבל בית ע"ז ממש אסור, יתכן שזה רק בנבנה מיוחד לבית ע"ז, ומ"מ בבית הזונות קיל יותר ואפילו אם נבנה מיוחד לכך מותר.

אמנם יען שנמצאו עוררים ולזות שפתים מבעלי בתים שלא ניחא להו בזה, קשה קצת ההיתר, וכמו שכתב הש"ך (יו"ד סימן רמב) שאין להורות היתר בדבר התמוה לרבים, אמנם בזמנינו שאין רבים בני תורה לא שייך דבר זה, וכן כתב בספר ג"ד (יו"ד סימן ס סק"ה), ולכן נראה להתיר באופן שיגררו כותלי הבית, עד הלבנים מבפנים ומבחוץ. והרי נחלקו רב ושמואל, אם בנין שנתחדש נחשב לחדש, ולגבי בית הכנסת אפשר להקל שהוא רק מדרבנן. (חש"ח עירובין נג ע"א).

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֵת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׂנִית פּוּעָה (א-טו).

האם לבצע נחיתת חירום כדי להציל חולה מחשש רחוק של סכנה

שאלה: במטוס נוסעים, בדרך מארה"ב לישראל, התעלף אדם, הקברניט ניגש לרופא שנסע במטוס, וביקש ממנו שיגיש לו עזרה. הרופא ניגש אליו ומצאו במצב קשה, והתחיל להגיש את העזרה הראשונה, ושוחח עם החולה, ואמר לו שיש לו את כל הכלים שצריך כדי לרפאותו, וכך הוא הרגיעו והוציאו מכלל סכנה ודאית. הקברניט אמר לרופא, שאם הוא מוצא לנכון שיש צורך להנחית את המטוס, כדי להציל את החולה, שיאמר לו, והוא ינחיתו מיד והוסיף ואמר: דע לך שאתה הוא הקובע, וכפי שיקול דעתך כך נעשה, ועל פיך ישק כל דבר, ועיניך על תחוס על הכסף הרב שנצטרך להוציא עבור הנחיתה והטיסה מחדש, כי חיי אדם קודמים לכל, ולא יסולאו בפז.

הרופא הרחר בלבו, הרי המטוס מלא מפה לפה ומאוכלס בכארבע מאות איש, ונחיתה כזו עלולה לגרום הפסדים לכל אחד מהנוסעים, ואולי אף נזקים מסויימים בנפש, ובנוסף לכך יהיו הוצאות רבות לחברת התעופה. ולכן הוא שקל בדבר, מצד אחד היה נראה לו שהסכנה הגדולה חלפה, אלא שנשאר חשש סכנה קטן של כמה

פרשת שמות

אחוזים בודדים, ואם כן אולי אין לחשוש לסכנה ואפשר להמשיך לטוס עוד ארבע שעות, מאידך שמא יש להנחית את המטוס, כי סוף סוף יש כאן קצת חשש סכנה. בסופו של דבר החליט הרופא להמשיך בנסיעה, מאחר ויש רוב גדול שהחולה יגיע לארץ לשלום, ובינתיים הוא יושב ליד החולה וטיפל בו והרגיעו במשך כל הדרך, ובלבו התפלל להשי"ת שלא יארע כל פגע, ובס"ד הגיעו לארץ ישראל לשלום.

יש לשאול, האם השיקול דעת של הרופא היה צודק, שהרי ידוע שמחללים שבת גם על אחוז קטן של סכנה, ואילו היה החולה בביתו בשבת קודש, היה מותר לו לחלל שבת ולנסוע לבית החולים כדי להיבדק ולקבל טיפול, ואם כן למה שלא להנחית את המטוס למרות שחשש הסכנה הוא קטן?

תשובה: אם היה כאן חשש ברור של סכנה, פשוט שיש להנחית את המטוס, ואין לחשוש כלל להפסד ממון או זמן של הנוסעים, שהרי כולם מחוייבים בהצלתו, וחייב כל אדם להפסיד חומש מנכסיו כדי להציל את חברו משום שנאמר לא תעמוד על דם רעך, ונאמר וחי אחיך עמך, וכשם שחייב לתת חומש מנכסיו לשאר מצוות עשה [כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תרנו)], כך יש ליתן עבור מצוות הצלת נפשות. ועוד ישנם שיטות הסוברות שלהצלת חברו יש ליתן את כל ממונו, ואם כן ודאי שיש להנחית המטוס ולא להתחשב בנזקים. ויש להוסיף עוד סברות לחייב את הנחיתה, דמכיון שהחוק קובע שכך צריך לנהוג, וגם חברת התעופה וגם הנוסעים מודעים לכך ועל דעת כן חברת התעופה מטיסה את הנוסעים, ועל דעת

א. וכן הוא דעת האהבת חסד (ח"ב פרק כ סעיף ב), וכך כתב בשו"ת זרע אמת (ח"ב סימן נא, הביאו הדרכי תשובה יור"ד סימן קנז ס"ק נז) וז"ל: "לכאורה נראה דכל הון ביתו מחוייב ליתן ולא יעבור על לאו ד"לא תעמוד על דם רעך", ומאידך צידד המהרש"ם (ח"ה סימן נד) דאין אדם חייב להוציא כל רכושו כדי להציל את חברו ממות. וטעמו הוא, שהרי כתב הראב"ד (מובא בר"ן על הרי"ף במסכת סוכה פ"ג, ובב"י או"ח סימן תרנו) דלכן אין צריך לבזבז על מצות עשה יותר מחומש, כדי שלא יבוא לידי עוני, והעוני נחשב כמיתה. אמנם על מצוות לא תעשה אסור לעבור נגד השי"ת, והוא חייב למסור כל אשר לו, אך לעבור על התורה בשב ואל תעשה, יש לומר דכיון שהעוני נחשב כמיתה קצת, לכן פטור. נימוק נוסף כתב המהרש"ם על פי דברי הגמ' בעירובין (דף מא ע"ב) שעניות מעבירה את האדם על דעת קונו, ואם כן הוי בכלל מה שאמרו חז"ל "חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה" (יומא דף פה ע"ב). וכעין זה כתב הפתחי תשובה (יור"ד שם סק"ד) בשם ה"חומת ירושלים" (סימן קצו), שמוטב להתבטל ממצוה אחת, כדי שהעניות לא תעבירהו על דעת קונו ויוכל לקיים מצוות הרבה. וכן מבואר בתורה תמימה (בראשית פרק כח אות כג), יעו"ש. וגם בספר הליכות אליהו (לגר"א פיינשטיין סימן לג) כתב שברמב"ם בפירושו המשניות תחלת פאה כתוב שכשאדם רואה שבויים חייב לפדותם, אבל אם יצטרך לתת להם יותר מן החומש, יתן רק חמישית ויסתלק מלתת עוד, אף שמבואר ברמב"ם (הלכות מעשר עני פ"ז) שפדיון שבויים הוי בכלל פיקוח נפש. הרי מבואר דאין אדם חייב לתת יותר מחומש אף במקום פיקוח נפש, יעו"ש.

פניני חשוקי חמד

כן הנוסעים עולים על המטוס, ביודעם שאם אחד הנוסעים יהיה בסכנת נפשות המטוס ינחת, אם כן יש כאן מחילה מראש על כל ההפסדים.

עוד יש להוסיף דאגן סהדי דניחא ליה לאיניש להפסיד ממון להצלת חבירו, כדי שגם חבירו יסכים להפסיד ממון כדי להציל אותו, אם ח"ו יקרה לו מצב דומה, [וכעין זה מצינו במסכת גיטין (דף ל ע"א) ברש"י (ד"ה בחזקת עניי ישראל) וז"ל: ניחא להו לכל עניי ישראל שתהא דת זו נוהגת בישראל כדי שימצאו מלויים להם כשיצטרכו, הלכך כי גבי משאר עניים לאו גוזל את העניים הוא, יעו"ש. וכעין זה מצינו במסכת ב"מ (דף כז ע"ב) לגבי החזרת אבידה בסימנים].

אכן כל זה כאשר יש חשש גדול של סכנה, וברור שיש חולה מסוכן לפנינו. אולם אם ישנם יותר מתשעים וחמישה אחוזים שהחולה יבריא גם בלי הנחיתה, צ"ע אם יש להנחית את המטוס, בשביל הסכנה הרחוקה. ואע"פ שמותר לחלל שבת בשביל חשש רחוק של סכנה², ישנו חילוק גדול בין מצוות שבין אדם לחבירו לבין מצוות שבין אדם למקום, שדוקא במצוות שבין אדם למקום אומרים שמותר לעבור עליהם גם בחשש קטן של סכנה, אבל בעבירות של בין אדם לחבירו, אסור לעבור עליהם כי אם בחשש גדול יותר. וכמו שמצינו בהאלף לך שלמה (יו"ד סימן ר) שכתב וז"ל: במ"ש ביו"ד בסימן קנ"ה סעיף ב', דבשאר איסורין מתרפאין במקום סכנה. יש לדון אם מותר להתרפאות בממון חבירו.

הנה זה נלמד ממה דקיי"ל (בב"ק פרק מרובה ובחור"מ סימן רסד) דמותר לשפוך יינו של חבירו כדי להציל דבשו על מנת לשלם. ואם ממונו התיירו מכל שכן השבת גופו, דמותר ליקח של חבירו על מנת לשלם. אבל אם לא יהיה בידו לשלם, כגון שאינו יודע למי גזל וכדומה, צריך עיון אם מותר להתרפאות, דנאמר בב"ק (דף פ ע"א) מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ואמרו הרופאים שאין לו תקנה עד שינק עז, והיה קושר עז בכרעי המטה, ורצו חבריו לכנוס אצלו לבקרו וראו העז ואמרו: לסטים מזוין בביתו של זה ואנחנו נכנסין אצלו, ואמרו שבדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון וכו' ואף הוא הודה וכו'. וקשה כיון שהיה סכנת נפשות, והרופאים אמרו שאין לו תקנה רק רפואה זו, א"כ למה לא יהיה מותר, הלא אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש ולמה לא יהיה מותר להשהות בהמה דקה בעבור זה?

ב. כמבואר במסכת יומא (דף פג ע"א) מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם, ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחים עליו את הגל. ויעוין בתוס' (בדף פה ע"א ד"ה ולפקח) אומר ר"י דהיינו דכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל.

פרשת שמות

והיה נראה לומר דלא התירה התורה לעבור על כל עבירות מכח פיקוח נפש [חוץ מגי'], רק בעבירה שבינו לשמים, שהקב"ה מחל על כבודו והתיר בעבירה שבין אדם למקום אבל בעבירה שבין אדם לחבירו לא הותר בעבור פיקו"נ. ויש להסביר הדבר, דעיקר הטעם דעבירה שבין אדם למקום מותר מכח פיקו"נ מכח דמוטב שיחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, והיינו שע"י עבירה זו יחיה ויקיים כמה מצוות, זה שייך בעבירות שבין אדם למקום, דאף שמתמעט בזה כבוד שמים מכל מקום אח"כ יתרבה על ידי זה כבוד שמים. אבל בעבירה שבין אדם לחבירו, מה בצע להנגזל מה שהלה עושה אח"כ מצוות ומעשים טובים, סוף סוף לא ישולם הזיקו בזה, לכן אינו מותר רק באם יודע ממי גוזל, דאז אפשר בידו לשלם, ומאחר שאין לו הפסד לא גרע הצלת גופו מהצלת ממונו. אבל הכא גבי עז המפסיד לרבים, והרי א"א לו לידע למי הפסיד העז וכמה הפסיד, והנפסד אין לו לידע מי הזיק לו לתבוע ממנו, לכך כה"ג ישאר בידו עון גזל, ולא הותר משום פיקוח נפש, כמו דקיי"ל אסור להציל עצמו בממון חבירו (עיי"ש בחו"מ סימן שפח), לכך ה"נ כיון דאם יזיק לא ישלם, אסור לו להחזיק זה בביתו, ואסור לו להציל עצמו בממון חבירו. ואף אם הוא ספק אם יזיק, ג"כ כה"ג אסור לו להתרפאות בזה. והא דאמרינן אין לך דבר שעומד בפני פ"נ אלא ג' דברים היינו בעבירות שבין אדם למקום, בזה אין עבירה עומדת רק הני ג', אבל בעבירות שבין אדם לחבירו, אף בגזל אסור להתרפאות רק באופן שיהיה בידו לשלם... וצ"ע בכ"ז לדינא..., יעו"ש בהאלף לך שלמה.

והנה בעצם הדין שדן רבי שלמה קלוגר האם מותר להציל עצמו בממון חבירו, כשלא יוכל להשיב לו את הגזילה, יעוין בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סימן נד) שנשאל אם לעני שלא יהיה לו לשלם, אם מותר לו לגנוב לצורך פיקוח נפש והשיב להיתר. וכן משמע מדברי השו"ע הרב (הלכות גניבה ה"א), יעו"ש.

מכל מקום מבואר בהאלף לך שלמה שיש חילוק יסודי בין מצוות שבין אדם למקום, שהקב"ה מוחל על כבודו, ואין זה נחשב שעובר עבירה כלל כשעושה כן לצורך פיקוח נפש, משא"כ בעבירות שבין אדם לחבירו. ומדבריו יש ללמוד שאין היתר לגרום להפסדים גדולים לחברת התעופה ולאנשים הרבים שעל המטוס, כשיש רק חשש קטן של סכנה.

ויש ראייה נוספת לכך, דהנה במסכת יומא (דף פה ע"א) נאמר מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת... רבי שמעון בן מנסיא אומר ושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר

פניני חשוקי חמד

שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו 'וחי בהם' ולא שימות בהם, ויעוין בתוס' (ד"ה ולפקח) שכתבו וז"ל: אומר ר"י דהיינו טעמא דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב משום דכתיב (ויקרא יח) וחי בהם ולא שימות בהם, [וכוונת התורה] שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל, עכ"ל. נמצא שעיקר הטעם שמותר לחלל שבת עבור חולה כשיש חשש קטן של סכנה, הוא משום שנאמר וחי בהם, וחידוש זה כתבה התורה לגבי מצוות שבין אדם למקום, שהמצוות ניתנו לחיים ולא למות, אבל לגבי החיוב להפסיד כסף עבור הצלת חבירו, שם לא נאמר חידוש זה, ואדרבה שם נאמר רק לא תעמוד על דם רעך, כלומר לא תעמוד מנגד, ותתן לרעך למות. אבל אם החשש הוא רחוק, ובתוך כמה שעות יגיע לבית חולים, וגם עתה יש רופא לידו, שוב אין זה עמידה מהצד, ואין חייבים להפסיד כסף עבור נחיתת חירום.

[ויש להוסיף עוד שאם גם בחשש קטן של סכנה יהיה מותר לגזול את חבירו, יהיה העולם חרב, שכל אחד יגזול את חבירו כשנמצא במצב של חשש רחוק של סכנה].

מותר לחלל שבת כדי להביא מומחה, אבל אסור לגזול עבור כך

נאמר במסכת שבת (דף קכח ע"ב) ומיילדין את האשה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום. וצריך ביאור למה המשנה כתבה וקורין לה "חכמה", ולא כתבה וקורין לה "מילדת", וכלשון התורה (שמות א' טו) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות. השיב על כך התפארת ישראל (בשבת שם אות לג): ונראה לי דנקט חכמה לאשמעינן דאפילו יש מיילדת כאן, ורק דזו חכמה ביותר, אפילו הכי שרי, עכ"ל. הרי דמותר לחלל שבת, להביא חכמה ביותר, אע"פ שלפנינו מילדת רגילה היכולה ליילד אותה.

אך מאידך מצינו בספר שלחן שלמה (רפואה, ח"א עמוד עד) שכתב: "ילד הזקוק לעבור ניתוח לב פתוח, שניתן לעשותו בחסות קופות החולים באר"י, אך משפחת החולה חפצים לעשות את הניתוח אצל מומחה בעל שם, באופן פרטי, ואין ביכולתם לשלם את ההוצאות מרכושם, ונזקקים לכספי נדיבי עם. ובכה"ג יש לחלק, דבאם הדבר נחוץ, כי הסיכוי שהניתוח יצליח גדול בהרבה, אם יתבצע על ידי המומחה, אזי נקרא פקוח נפש, והכסף הנתרם להוצאות הניתוח, נחשב ככספי צדקה. אך אם אין הדבר ממש נחוץ, ולפי דעת הרופאים יוכל גם אחד מהצוות הרפואי, המשולם ע"י קופת חולים, לנתח, אין תרומתו נחשבת כצדקה. אלא רק כחסד, דהיינו שיתרום עבור זה מעט כסף, כדי לעשות חסד, ולהרגיע את נפשם, עכ"ל.

פרשת שמות

ולכאורה בדברי התפארת ישראל הנ"ל, לא מוזכר באיזה אחוז [המומחה] החכמה עדיפה מהמיילדת הרגילה, ומשמע בפשטות מסתימות דבריו, דאע"פ שגם המיילדת יכולה ליילד, בכל זאת מותר לחלל שבת ולקרא למומחית. ולכאורה הדברים סותרים, שאם מותר לחלל שבת כדי לקרא לחכמה, למה לא יחשבו המעות לצורך זה כפקוח נפש?

ועל פי הנ"ל אפשר ליישב, שיש חילוק בין חילול שבת לצורך הצלת נפשות, לבין לקיחת כספי אחרים לצורך פיקוח נפש. שבנוגע לחילול שבת, כל שיפור ומעלה בהצלה, דוחה שבת. וכמבואר בשער הציון (סימן שכח ס"ק יא) "דאילו צורך הרבה, אפילו לדעת המחמירים שרי, וכההיא דתניא במסכת יומא (דף פג) מחממין לו חמים בין להשקותו בין להברותו, "עכ"ל. [כלומר, מכה של חלל, עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול, אע"פ שאין במניעת הדבר משום סכנה, כיון שהחולי יש בו סכנה ויש בדבר צורך קצת ורגילין לעשות לו בחול, עושים גם בשבת, (וכמה פוסקים חולקים על כך). במה דברים אמורים כשיש בתרופה צורך קצת, אבל אם יש בה צורך הרבה, מותר לכולי עלמא, גם כשאין במניעתו סכנה, לדוגמא להחם לו חמים כדי להשקותו או להברותו]. אבל בנוגע להוצאת ממון, שיהיו חייבים לתת מעות צדקה לצורך כך, אין זה נחשב לפקוח נפש, עד כדי כך שנאמר מי שלא נותן עובר על איסור לא תעמוד על דם רעך. ולכן חולה הצריך מעות לרופא, מי שלא נותן לו עובר על איסור תורה שנאמר לא תעמוד על דם רעך. אבל אם יש לו רופא היכול לרפאותו, אלא שרוצה רופא מומחה יותר, אין חיוב לתת לו והמסרב לתת לא עובר על לא תעמוד על דם רעך, אלא שיש כאן מצות חסד להרגיע את נפשו^ג.

קיים עוד חילוק בין חילול שבת לצורך פיקוח נפש, ובין ההיתר לגזול מחבירו עבור פיקוח נפש, כי בשו"ע (סימן תריח ס"א) נאמר: חולה שצריך לאכול ביום הכיפורים, אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר

ג. ויש להביא ראיה לדברי מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (בשלחן שלמה הנ"ל), מדברי הגמרא במסכת סוטה (דף יב ע"א): אמר רבי אלעזר מיכן לצדיקים שממונם חביב עליהן יותר מגופן, כלומר נאמר בתורה (שמות ב') ותקח לו תבת גומא. שדמיו מועטין. ואע"פ שהיה משתמר גופו יותר בשל עצים, שקשים וחזקים. ובכל זאת נטלה תבת גומא, הרי שממונם חביב עליהם יותר מגופם. ופירש שם המהרש"א וז"ל: וצריך לומר שהיה משתמר גם בגמא, אלא שיותר היה משתמר בעצים אחרים, דאם לא כן אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, וכל שכן ממון, עכ"ל. מבואר דאם יש לנו גמא, אין צריך לבזבז מעות ולקנות עצים חזקים, שישמרו יותר טוב.

פנעי חשוקי חמד

שמא ימות, יעו"ש, וכן מבואר במשנ"ב (סימן שכח ס"ק יז), ונראה שאם חוששין רק שיגבר החולי אך לא ימות, כי אפשר יהיה להצילו אח"כ, אין לגזול ממון עבור כך, ואין להנחית את המטוס.

והנה לגבי השיעור של חשש סכנה קטן, יעוין במשכנות יעקב (יו"ד סימן יז לגבי חשש סרכות וטרפות) שכתב שעשרה אחוזים נחשבים למעוט מצוי. כלומר אם מתוך מאה בהמות, עשרה מהם נמצאות טריפה. הרי זה נחשב למיעוט מצוי]. ושמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שחמשה אחוזים יתכן שנחשבים למעוט שאינו מצוי. [ופחות מכאן הוי מיעוט שאינו שכיח כלל].

לאור זאת, גם בנוגע לפיקוח נפש יש לשקול אם בתוך פרק-זמן זה של ארבע שעות [שבין נחיתת חירום לבין הנחיתה בארץ] ישנם עשרה אחוז שהחולה יסתכן יש לו להנחית את המטוס, ואם ישנם פחות מחמשה אחוזי סכנה, אין להנחית את המטוס.

נמצא שישנם כמה חילוקים בין חילול שבת עבור פיקוח נפש לבין גזל לפיקוח נפש:

א. מותר לחלל שבת אפילו בחשש רחוק של סכנה, אך אין לגזול אם החשש הוא פחות מחמש אחוז.

ב. אם אין חשש שהחולה ימות, אלא רק שיכבד עליו החולי, מותר לחלל שבת, אך אסור לגזול.

ג. מותר לחלל שבת להביא מיילדת טובה יותר, למרות שיש כאן מיילדת, אך אין לגזול כסף עבור כך.

לסיכום: אם חשש הסכנה רחוק, מותר להמשיך את הטיסה, אע"פ שמותר לחלל שבת על חשש כזה. (חש"ח בכורות יג ע"ב).

וַיֵּצֵא פֶּרֶעָה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֵּן הַיְלֹוֹד הַיְאֲרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֶּת תִּחְיוּן (א-כב).

חולה לב שלדעת הרופאים התשמיש מסוכן עבורו, האם הרב יסדר לו

קידושין

שאלה: בחור חולה לב, שעדיין לא נשא אשה, ולא קיים מצות פריה ורביה, הרופאים הסכימו שהתשמיש יחמיר את חוליו, והוא גם עלול למות, ולכן הם

פרשת שמות

מייעצים לו שלא להתחתן, ואם רוצה מאד, מותר לו ובתנאי בל יעבור, שיקיים מצות עונה רק פעם אחת בחודש, הבחור התארס והבטיח לכלתו, שלא ישמע לקול הרופאים, ויקיים את המצוה יותר מפעם בחודש, האם מותר לרב לסדר קידושין לזוג זה, שהרי בקידושין אלו החתן מסכן את חייו?

השאלה גם יכולה להתעורר אצל שדכן האם מותר לו לשדך לו אשה? כמו כן יש להסתפק האם לאשה מותר להתחתן עם איש כזה אשר התשמיש מסכן אותו?

תשובה: הגאון ר' דב אריה ריטטער רבה של רוטרדם, נשאל אודות איש אחד ירא וחרד לדבר ד', שקנה לו בית ורוצה לישא אשה ההוגנת לו מקרוביו, אשר חפץ בה, והיא גם היא חפצה בו, ועתה נודע כי יש לו איזה חולי, והרופא מייעץ לו שלא ישא אשה, משני טעמים, א. מפני שרוב אותם חולים במחלתו, להוטים הרבה אחרי התשמיש, ודבר זה יזיק לו וימהר מיתתו. ב. אודות הבנים אשר אולי יולדו, כי לפי דעת הרופאים גם מחלתו היא ירושת אבות [תורשתי] ויעביר את מחלתו לבניו. ונשאלתי מה לעשות הכי ישב ולא יקיים מצות פריה ורביה, וגם יהיה כל ימיו בהרהורי עבירה?

הגאון הנ"ל שלח שאלתו להגאון רבינו יצחק אלחנן (תשובות סימן פט) וכתב לו הגאון השואל, שהוא עצמו דן להיתר, מחמת ששומר מצוה לא ינזק, רק הוספתי שני דברים, א. שיודיעו להאשה הענין ולא יעלימו ממנה, ב. אותו יזהירו אודות ריבוי התשמיש, ויתירו לו רק בשעת עונה ומצוה, ואז בודאי בס"ד שומר מצוה לא ידע דבר רע. ובנוגע לסכנת לילדים בהדי כבשי דרחמנא למה לך, ומחויב איהו למיעבד במה דמופקד, [כמבואר בברכות דף י ע"א שחזקיהו לא רצה לישא אשה, כי ראה ברוח קדשו, שיוולדו לו ילדים לא טובים, ואמר לו ישעי' הנביא, בהדי כבשי דרחמנא למה לך, אתה צריך לעשות את המוטל עליו, ולא להתערב בחשבונות שמים].

והשיב לו הגאון רבינו יצחק אלחנן, שודאי נכון מה שהורה, כי באמת נאמר על זה שומר מצוה לא ידע דבר רע, ובאשר לילדים, נאמר בהדי כבשי דרחמנא למה לך, וגם יפה הורה שיודיעו זה להאשה עצמה, ואם תתרצה, ודאי בהיתר ברור לו לישא אשה וד' יהיה בעזרם להגן עליהם ולשומרם, כדכתיב שומר פתאים וכו' ומן השמים ירחמו כעין הא דיבמות דף י"ב ע"ב, ודף עב ע"א, [היינו ששם כתוב,

פניני חשוקי חמד

שביום המעונן אסור למול, מפני הסכנה, וכהיום שדשו בזה רבים, שומר פתאים ה'.

הרי שהגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל לא התיר, רק במקום שהסכנה אינה גדולה, שבלשון השאלה מוזכר שריבוי התשמיש הוא מסוכן לו, ועל זה כתב רבינו יצחק אלחנן, שגם אם מסתבר שאם ריבוי התשמיש מזיק, מסתבר שגם מיעוט מזיק קצת, ומכל מכל התיר כשיש בזה סכנה קטנה מצד שומר מצוה לא ידע דבר רע.

ובענינו שהחתן הצהיר לפני כלתו שלא יקיים פקודת הרופאים ויעבור על דבריהם, לכאורה אסור לרב לסדר קידושין לחתן זה משני טעמים, א. הוא מכשיל את החתן בחטא, נמצא שהרב עובר על איסור לפני עור, או מסייע לדבר עבירה, ב. הרב עצמו חוטא בזה שמגיש לחתן את הסכנה שעובר על 'לא תעמוד על דם רעך', ועל גרם רציחה. ונפקא מינה בין הטעמים, שגם במקום שהשלטונות יפטרו את הרב מכהונתו, אין לו רשות לסדר קידושין, שהרי החתן מסתכן בזה.

כמו אסור לשדכן לשדך לו אשה, ולכלה אסור להנשא לו.

נמצא שיש בזה דבר פלאי, שאם כהן עבריין מאיים על הרב שיסדר לו קידושין עם גרושה, ואם יסרב ימסרהו לשלטונות ויפטרוהו, מותר לרב לסדר לו קידושין, וזאת על פי דברי המהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן קמה) שכתב שאין אדם חייב להפסיד מכספו כשהלה מכריחו ליתן לו דבר עבירה, ואין לחשוש משום לפני

ד. ולמעשה כבר הבאנו בשיעורי תורה לרופאים (סימן ל) שאין להמנע מפריה ורביה, למרות שיוולדו ילדים עם מחלות תורשתיות, ולא עוד אלא אפילו אם יולדו רק ילדים שיחיו כמה ימים, הרי זה טוב להם, ובדבר הזה, נחלקו עמרם עם בתו מרים, כנאמר במסכת סוטה (דף יב ע"א) על הפסוק: "וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי" (שמות ב א): להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא שהלך בעצת בתו. תנא, עמרם גדול הדור היה. כיון שגזר פרעה הרשע "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" (שמות א כב) אמר: לשוא אנו עמלים! עמד וגירש את אשתו. עמדו כולם וגירשו נשותיהם. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. פרעה לא גזר אלא בעולם הזה ואתה בעולם הזה ולעולם הבא. ופירש רש"י: פרעה לא גזר אלא בעולם הזה שנוולדים ומתים, וחוזרים וחיים הן לעולם הבא. אתה גזרת בעולם הזה ובעולם הבא, שכיון שאינם נולדים אינן באים לעולם הבא. הרי שהולדת ילדים והבאתם לעולם, טובה היא להם, ואפילו כאשר מטביעים אותם מיד אחרי לידתם, והוא משום שעל ידי לידתם זוכים הם לחיי עולם הבא. כמו כן יתכן להקיש ולומר שעדיף לו לילד להיוולד בעל מום כדי לזכות בחיי העולם הבא, מאשר לא להיוולד כלל. והבאנו בספר "תורת היולדת" (פרק לז הערה ט) אודות לידת עיוור, קיטע או חיגר וכדומה, שיתכן שמברך עליו 'הטוב והמטיב'. ומה בכך שהוא בעל מום, הרי יכול להיות גדול בישראל, שהרי רב יוסף היה סגי נהור, ונחום איש גמזו היה בעל מום, והגינה זכותו על כל ישראל.

פרשת שמות

עורֵה. ולכן אין הרב חייב לאבד פרנסתו בגלל הרשע המאיים עליו ומכריחו להכשילו, ואילו בשאלתנו אין לרב היתר כי הוא עצמו עובר על 'לא תעמוד על דם רעך'. (חש"ח עירובין מז ע"א).

וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי (ב-א).

חידה: היכן מצינו אדם נשא אשה שמבוגרת ממנו בעשרות שנים?

תשובה: כתבו התוס' בעירובין (דף טו ע"ב ד"ה על מנת) שבית אביה קרויים כל יוצאי חלציו, למרות שהאבא כבר מת. וראייתו מתמר שאמר לה יהודה לאחר מות ער ואונן (בראשית לח) שבי אלמנה בית אביך, אף על גב דקראי מוכחי שכבר מת שם, יעו"ש. הרי שתמר היתה בתו של שם. וציין הרש"ש לגמרא בסוטה (דף י ע"א) שאמרה תמר יתומה אני. והנה על פי המבואר בברייתא דסדר עולם, עולה ששם נפטר בשנת ב"א קנ"ח שנים לבריאת העולם, ואילו יעקב נכנס לחופה בשנת ב"א קצ"ב לבריאת העולם. נמצא שאפילו אם תמר נולדה בשנת הפטירה של שם, היא היתה מבוגרת מיהודה בכלל הפחות ל"ה שנים.

עוד עולה מכל הנ"ל, שבשעה שיהודה לקח את תמר לער בכורו, היא היתה מעל גיל שישים, שהרי יהודה נשא את בת שוע לאחר מכירת יוסף, ומכירת יוסף היתה בשנת ב"א ב' מאות ושש עשרה לבריאת העולם, שהם כחמישים ושמונה שנים לאחר פטירת שם, ורק לאחר שנולד ער וגדל קצת הוא נשא את תמר.

תשובה נוספת לחידה מצינו בכלב בן יפונה, שנשא לאשה את מרים אחות משה רבינו (כמבואר במסכת סוטה דף יב ע"א), וכמו כן נשא את בתיה בת פרעה (כמבואר במסכת מגילה יג ע"א). והרי כלב היה בן ארבעים שנה בעת שהיה בין המרגלים (כמבואר בפסוק ביהושע יד ז), ומרים היתה בת שמונים ושש שנה בצאתה ממצרים, שכן היתה מבוגרת בשש שנים ממשה רבינו (כמבואר בפסקתא רבתי מג כו, ומשה רבינו היה ביציאת מצרים בן שמונים שנה, כמבואר ברש"י שמות ב א), כך שבשנת שילוח המרגלים (בשנה השנייה ליציאת מצרים, כשכלב

ה. ואפילו על תקנת חז"ל אין צריך לוותר, כדי שלא להכשל באיסור לפני עור, והוכיח זאת מכתובות (דף ג ע"ב) דהקשתה הגמרא ולדרוש להו דאונס שרי, ותמוה איך מותר לדרוש להן כך, הרי בזה אנו מכשילים את ההגמון באיסור עריות, שהרי נכרים מוזהרים על כך? ומוכח שאין חיוב על אדם לותר על תקנת חז"ל כדי שלא יכשל ההגמון, ולכן מותר וחיובים להנשא ביום רביעי, אף שבזה כאילו נותנים מכשול להגמון.

פנעי חשוקי חמד

היה בן ארבעים), היתה מרים בת שמונים ושבע שנה. וגם בתיה היתה גדולה מכלב ביותר מארבעים שנה, שכן אם משה היה גדול מכלב ביותר מארבעים שנה (על פי המבואר לעיל), בודאי שגם בתיה בת פרעה שהצילה את משה כשהיה תינוק, היתה גדולה מבעלה כלב ביותר מארבעים שנה. (חש"ח עירובין טו ע"ב).¹

וְתֹאמַר לָהּ בַּת פְּרָעָה הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינְקָהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ וְתִקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וְתִנְיָקָהוּ (ב-ט).

חברו שלח לו מתנה משום שחשב בטעות שעשה לו טובה

שאלה: מעשה באברך מלייקווד שעבר מצוקה קשה, ראובן חבירו החליט שהוא חייב להתאוורר, הוא צלצל לידידו שמעון בירושלים ואמר לו אתה הרי בין כך נוסע לצפת לבין הזמנים, אנא התקשר לחברי הנ"ל ותאמר לו שאתה מזמין אותו לביתך בירושלים, חנם אין כסף, ואני אשלם את השכירות וכל ההוצאות. ואכן כך עשה, וידידו בא לירושלים, וטרם שנפרד מבית המארח, השאיר פמוטים יקרים מאוד, בשביל החסד שעשה עמו כי חושב שאירחו בחנם. ושואל שמעון המארח [שיודע שקיבל כסף מלא מראובן החבר שבלייקווד] האם מותר לו לקבל את המתנה היקרה. והנה נאמר במסכת שבת (דף י ע"ב) 'הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו', ואם כן לכאורה היה ראובן צריך להודיע לתלמיד חכם מלייקווד שנתן לו מתנה [שהות בדירה]. אולם אם היה מודיע לו היה מסרב לבא ודומה קצת לצדקה בסתר?

1. ומעשה שהיה, בהורים שבאו לשאול ממרן החזון איש זצ"ל, היות ובנם נפגש עם משודכת, והכל הלך למישרין, אך דא עקא, בשלב האחרון שלפני ההחלטה הסופית להתארס, נודע לבחור שהבת מבוגרת ממנו בכשנתיים... ועתה התעוררו לו ספיקות ולבטים גדולים האם להתארס עמה.

מרן הוכיח להם, שפער בן שנתיים אינו צריך להפריע בשידוך. ההוכחה שלו היתה מסוף מסכת מגחות (דף קט ע"ב) המספרת על הסתלקותו של שמעון הצדיק, ומינויו של הכהן הגדול אחריו. שמעון הצדיק ביקש למנות את חונוי כממלא מקומו, אולם "בשעת פטירתו אמר להם חונוי בני ישמש תחתי, נתקנא בו שמעי אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה".

שאל מרן, לשם מה היתה צריכה הגמרא להוסיף תיבת "ומחצה"? וכי לא היה די אם היינו שומעים שהוא גדול ממנו בכשנתיים? ולמדנו, שעד שנתיים הם היו עוד נחשבים כאילו באותו גיל, ורק "שנתיים ומחצה" הביאום לידי פער שונה! הובא בספר מעשה איש (חלק ז עמ' קכז-קכח).

פרשת שמות

תשובה: אסור לשמעון לקבל את המתנה שהרי ניתנה מתוך טעות, כי האברך חשב ששמעון מארח אותו בחנם, ולכן העניק לו את המתנה היקרה. ומה שצריך כעת לעשות הוא, ששמעון ישיב לראובן את דמי שכר הדירה שנתן לו [עכ"פ כנגד שווי הפמוטים]. אבל ספק אם זה יועיל, כי בשעה שקיבל את הפמוטים לא עשה חסד. ואם כן הדרך המובחרת היא ששמעון ישיב את הפמוטים או את דמיהם לאברך מבלי שהוא ידע על כך.

ולכאורה יש להקשות על דברינו, שאם כן, איך קבלה יוכבד מבתיה תשלום עבור ההנקה של משה כדאיתא במסכת סוטה (דף יב ע"ב) 'אמר ר' חמא ב"ר חנינא לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן, אלא שנותנים להם שכרם'. הרי אילו היתה יודעת בתיה שיוכבד היא אם הילד לא היתה משלמת לה?

וכמה תשובות בדבר: א. החיד"א מתרץ שביקשה שתאכל מזון מעולה ותניקהו חלב ממאכלי מלכים. ב. הנצי"ב (העמק דבר שמות ב ט) כתב: והניקהו לי, אל תראי פן יאונה לך רעה, כי נתנה לה אות שהולד שייך לה, ואני אתן שכרך, כך דרך המלכים לשלם בעין יפה ולא לגזור לעשות להם בחנם, עכ"ל. אם כן אצל מלכים לא שייך מקח טעות, אבל לא אצל כל אדם רגיל. (חש"ח שבת י ע"ב).

וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרָעָה הַיְלִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינְקֵהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֶּן אֹתוֹ שְׂכָרְךָ וְתִקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וְתִנְיָקֵהוּ (ב-ט).

התחזה כשדכן, ושיוך לעצמו את כלתו

שאלה: מעשה באחד שהציע הצעת שידוכים לבחור בן תורה מעולה, והשדכן שהיה צעיר אמר לבחור שהוא רק יכול להציע את השידוך, אבל כמובן לא יכול לנהל את המשא ומתן, ולכן צריך הבן תורה לחפש לו מישהו אחר שינהל את המשא ומתן. החתן התעניין והצעת השידוכין נראית לו, והחליט להיות שדכן לעצמו. הבחור הזה יודע לדבר כראש ישיבה, עם קול מבוגר ועבה, ויודע גם לדבר כילד ולשנות את קולו כל פעם בהתאם לצרכו. ולכן הוא שוחח בטלפון עם הורי הכלה, דבורו עשה רושם כקול של זקן תופס ישיבה, והסביר להם שהוא מציע להם בחור מעולה, הדברים נפלו על אזנים מקשיבות וכך ניהל את כל המשא ומתן, וקבע פגישות עד שהשידוך נסתיים בשעה טובה. למסיבת השידוכים הופיע אבי הכלה עם סכום דמי השדכנות ומחפש את השדכן כדי לשלם שכרו, הוא לא

פניני חשוקי חמד

מצא אותו, וביקש מהחתן שיתן לו את המעטפה עם הכסף, נסתפק החתן בשניים. א. האם מותר לו לקחת את דמי השדכנות? ב. האם צריך לחזור בתשובה על גניבת הדעת שהציג את עצמו כשדכן בהיותו חתן?

תשובה: דמי השדכנות לא מגיעים לו, מפני שהבעל דבר עצמו לא נקרא 'פועל' או 'יורד לשדה חבירו' שהרי עשה עבודה עבור עצמו, ולכן לא מגיע לבעל דבר דמי שדכנות, כמבואר בחוט השני (הו"ד בפתחי תשובה אבה"ע סימן נ ס"ק טז). אמנם יש לדון כמה צריך לשלם לשדכן הראשון, שהרי בדרך כלל משלמים למי שהתחיל את השידוך שרק הציג את השמות לצדדים, שלישי מדמי השדכנות, ולמי שגמר את השידוך משלמים שני שלישי, כמבואר בפתחי תשובה (חו"מ סימן קפה סק"ג), אמנם יעוין בספר הליכות ישראל (סימן לא) שכל זה אם היה צריך שדכן אחר, אבל אם הצדדים הסתדרו ביניהם צריך לשלם לשדכן המתחיל את כל דמי השדכנות. ויש להסתפק בנידוננו שאליבא דאמת הצדדים הסתדרו ביניהם בלי צורך בשדכן נוסף, ואם כן נמצא שהראשון עשה כל עבודת השדכנות, מאידך יש לומר שמכיון שהצד של השני לא הסתדר בלי שדכן נוסף, והיה כאן צורך בעבודה של 'שדכן' נוסף, אלא שאת העבודה של השדכן עשה החתן בעצמו, בכה"ג מסתבר שהצד של החתן ישלמו את כל חלקם, ואילו הצד של הכלה תשלם למתחיל רק שלישי, וצ"ע.

ועל השאלה השניה, האם הוא צריך לעשות תשובה על שעבר על האיסור של גניבת דעת, מסתבר שאינו צריך לעשות תשובה על כך, מפני שאין זה נחשב שעבר על גניבת דעת, מאחר ולא הרויח כלום מכך שהציג את עצמו כשדכן, וזה לא מפריע לשום אדם אלא שהוא חסך מעצמו והמחותן דמי שדכנות. אך יעוין במסכת סנהדרין (דף צב ע"א) ברש"י (ד"ה המחליף בדבורו) שכתב וז"ל: המחליף בדבורו שלא יהא ניכר. הרי שאם כוונתו להטעות אנשים, אדם כזה נחשב לחוטא, ולכאורה גם בעניננו כך, שהחליף בדבורו שלא יהא ניכר. אך למעשה אין זה דומה לעניננו, שלא הטעה ולא הזיק לשום אדם, וצ"ע.

התקשרו לברר על שידוך והבחור בעצמו שיבח אותו

שאלה: מעשה באחד שהתקשר אל בחור כדי לברר על בחור אחר הלומד בישיבתו, באותו זמן שני הבחורים הלכו יחד, הבחור שעליו בקשו לברר הבין שמבררים עליו, ולכן לקח את הטלפון, והתחיל לשבח את עצמו בהתלהבות רבה, ועתה שואל הבחור שאליו התקשרו, אני יודע שהבחור הגזים מאד בשבחיו, האם אני מחויב ללכת ולספר שהשבחים היו מוגזמים, או שמא איני חייב לספר כלום?

פרשת שמות

תשובה: יתכן שיש כאן גניבת דעת, כיון שהרויח מכך שהציג עצמו רק כחבר, ואילו החבר היה עונה, לא היה עונה בכוז התלהבות, ולא היה אומר עליו כל כך הרבה שבחים. ולכן אולי צריך הבחור שאליו התקשרו, לומר למתעניין, שידע שהוא לא ענה לטלפון, אלא מי שענה היה חבר מאוד טוב של הבחור, ולכן קצת הגזים בשבחיו, וצ"ע שהרי יש מקום לומר שכל מי שמברר בשידוכין יודע שלפעמים יש חברים שעונים בהתלהבות יתירה ומוגזמת, ואם כן לא יצא נזק ממה שעשה.

אם שהציעה עצמה להניק את בנה הנטוש

שאלה: אם מחוסרת אמצעים נרשמה בשם מזוייף בבית חולים, ונטשה את בנה מסיבות כלכליות, לאחר לידתה אותו. בית החולים חיפש מינקת בשכר, ובאה האם והציעה את עצמה להניק את התינוק, ולא גילתה שהיא אמו, והילד בנה. בית החולים שילם למינקת. האם יש בזה חשש גזל, כי אילו היה ביה"ח יודע שזאת האם, והיא את בנה בין כך תניק, לא היו משלמים לה?

תשובה: לכאורה ממש רבינו ישנה ראייה שמותר לאם ליטול את השכר המוצע לה. שהרי נאמר בתורה: "ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והניקהו לי ואני אתן את שכרך" (שמות ב, ט). ולכאורה אילו היתה האם עוברת על הונאה, לא היתה נוטלת את שכרה.

ואולי אפשר לומר שיוכבד לא נטלה שכר, אלא בתיה בת פרעה הציעה תשלום, וכך מורה פשטות המקרא, "ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד... ואני אתן את שכרך, ותקח האשה את הילד ותניקהו". ולא נאמר ותטול שכרה. אלא שבמדרש רבה (שם פרשה א כה) כתוב שנטלה שכר וז"ל: "א"ר חמא בר חנינא, לא דיין לצדיקים שמחזירים להם אבידתם, אלא שנוטלין שכר, ותקח האשה את הילד ותניקהו, באותה שעה נתן לה הקב"ה מקצת שכרה, שהיא היתה מחיה את הילדים, וכן הקב"ה החזיר לה את בנה ונתן לה שכרה.

ואולי אפשר לתרץ על פי מה שכתב ההעמק דבר (שם) וז"ל: "ואני אתן את שכרך", כך דרך המלכים לשלם בעין יפה, ולא לגזור לעשות להם חנם", עכ"ל. ויתכן שלשון ואני "אתן", דחקו, שמשמע שהוא מלשון נתינה ולא דרך תשלום. ואם כן יובן דלכן היה מותר ליוכבד ליטול מתנה, כי דרך המלכים שנותנים בעין יפה, והיה ברור ליוכבד שאפילו אם היתה בתיה יודעת שיוכבד היא אם משה, בכל זאת היתה משלמת לה, כי כתוב ואתן שכרך, בלשון מתנה.

פניני חשוקי חמד

עוד יעוין בחיד"א (בביאורו על התורה בספרו "פרי דוד") שכתב שבתיה בת פרעה אמרה ליוכבד, היליכי את הילד הזה והניקהו "לי" כלומר, שתאכל יוכבד מזון משובח כדי שהחלב שלה יהיה מעולה, מתאים לבן מלך, ולכן "ואני אתן את שכרך" כלומר השכר עבור המזון המיוחד והמשובח שיוכבד בתור אמא רגילה לא היתה מרשה לעצמה לאכול מזון מעין זה, יעו"ש. לאור זאת מובן היטב איך היה מותר ליוכבד לקבל תשלום. (חש"ח כתובות נב ע"ב).

וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשְּׁנַי וְהֵנָּה שְׁנַי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נֹצִים וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּפֶּה רֵעֶךָ (ב-יג).

חידה: כיצד יתכן אדם שחבל בחבירו, ונפטר מה' דברים?

תשובה: שנינו במסכת ערכין (דף ו ע"ב) היוצא ליהרג, הוא שחבל באחרים חייב, אחרים שחבלו בו פטורין. הנה פתרון החידה: החובל במי שיוצא ליהרג, פטור. והנה כתב מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות על מסכת ערכין (שם) היוצא ליהרג, אחרים שחבלו בו פטורים. ופרש"י דאין לו דמים, ועומד הוא ליחבל. והר"ן בסנהדרין מביא שיטה דאיירי בחבלה פחות מפרוטה, דבעלמא לוקה כיון שאינו משלם, וביוצא ליהרג פטור ממלקות, כיון דאינו בכלל עושה מעשה עמך. אבל בחבל בו שוה פרוטה, חייב לשלם, וכך כתב הטורי אבן. וסתמא דברייתא מתיישבת יותר לפרש"י, דמשמע סיפא דומיא דרישא, דאיירי לענין חיוב דמים. ויש להסתפק לפי הר"ן, מה הדין במזיק שגם הוא אינו עושה מעשה עמך, האם הוא פטור ממלקות, כשחבל באחד שלא עושה מעשה עמך, או שמא כיון דהמזיק גם לא עושה מעשה עמך, חזר איסור חבלה למקומו? וכעין מה שכתב רש"י (שמות ב יג) ויאמר לרשע למה תכה רעך, "רשע כמותך", וכתב השפתי חכמים בשם המהרש"ל, דקשה לרש"י איך קראו ריעו, אם זה היה רשע וזה לא היה רשע, לכן פירש שגם כן חברו היה רשע, עכ"ל. וכמו שמצינו ביהוא שהשי"ת ענשו על הריגת בית אחאב, כי גם הוא עבד ע"ז, למרות שהשי"ת אמר ליהוא להרגם, וכמו שכתב רבינו ויונה בשערי תשובה (שער ג אות ריט) וז"ל: נאמר (הושע א ד) ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, כי אעפ שעשה יהוא מצוה בהכריתו בית אחאב, נשא עונו, כי גם הוא רב פשע.

והנה המבי"ט (ח"א סימן רצא) והמהרי"ט (ח"ב אהע"ז סימן מג) כתבו דמותר להכות רשע, דאינו עושה מעשה עמך, אך ברביד הזהב הביא ממה שנפסק בשו"ע (חו"מ סימן תכ ס"א) דאסור להכות לישראל כלל שהרי התורה הקפידה על הכאת

פרשת שמות

רשע במלקות, מקרא דפן יוסיף, ומכאן דאפילו לבי"ד אסור להכות לרשע שלא מן הדין, כמבואר ברמב"ם (פ"ה מחובל ומזיק ה"א) שכתב אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל דרך נציון, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא יוסיף להכותו אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק. וכתב הפרדס יוסף (שמות שם) ליישב די"ל דהמבי"ט והמהרי"ט דסברי דמותר להכות לרשע, איירי ברשע שטרם קיבל מלקות, דאכתי רשע הוא, ומותר להכותו, ואילו המחבר והרמב"ם איירי ברשע שכבר לקה, דכעת הוי צדיק גמור ואסור להכותו, שהרי ילפינן מחייבי מלקות שאסור להוסיף לו מלקות על מלקותיו.

עכ"פ בעניננו שאף החובל היה רשע, נראה שפטור ממלקות, כי סוף סוף לא חבל בישראל העושה מעשה עמך. רק בדיני שמים יענש כיון שגם הוא לא עושה מעשה עמך. (חש"ח ב"ק פג ע"ב).

וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשְּׁנִי וְהַיָּה שְׁנֵי אַנְשִׁים עֲבָרִים נֹצִים וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לְמָה תִּפֶּה רֵעֶךָ (ב-יג).

חייב מלקות, ושנים מהשוק הלקוהו, האם יצא ידי חובתו

שאלה: אדם שהלך לעבור עבירה שחייבים עליה מלקות, והעדים התרו בו שאם יעבור את העבירה הוא יתחייב מלקות, ובכל זאת האיש עבר את העבירה בפניהם. ובאו העדים שהתרו בו ותפסוהו והלקוהו, כי הם חשבו שהם כמו בית דין שיכולים להלקותו, והם לא ידעו שהסמכות לכך נתונה רק לבית דין. האם הוא יצא בזה ידי חובת מלקות, או שמא מכיון שלא לקה בפני ועל ידי בית דין, אין על זה שם של מלקות, אלא סתם מכות בעלמא, וחייב ללקות שנית? ומה דינם של המלקים?

תשובה: כתב התוס' יו"ט בפתיחה למסכת מכות וז"ל: לשון הרמב"ם, מסכת מכות היא נקשרת [בנוסחאות] עם מסכת סנהדרין, ובכללה היא מנויה, ואמרו שבשביל שאמר ואלו הנחנקין, הדביק אליו ואלו הן הלוקין. ואין זה טעם אמת, אבל היא מסכת בפני עצמה, ונסמכת לסנהדרין מפני שאין רשות לבני אדם לענות ולהלקות, אלא השופטים בעצמם, כמו שאמר הכתוב (דברים כה) והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו, עכ"ל. מבואר בדבריו שאין כח לסתם אדם להלקות את העבריין, והרשות לכך נתונה רק ביד בית דין.

פניני חשוקי חמד

ויעוין גם במש"כ לעיל בשם המג"א שהמלקות שנותנים בערב יום הכיפורים אינם מכפרים כלל על חיובי מלקות, וכל מה שדנו האחרונים הוא אם המכות מכפרים קצת, אבל כפרה גמורה ודאי שאין בזה.

ויש להוסיף על כך את דברי הגר"ח הלוי (פ"כ מעדות ה"ב) שכתב לבאר את דברי הרמב"ם שפסק שבמלקות לא אמרינן כאשר זמם ולא כאשר עשה, ואילו במיתה וממון פסק כאשר זמם ולא כאשר עשה, וז"ל: ונראה לומר, דהרי מצינו גבי מלקות דבעינן דוקא שילקה בפני בי"ד, וכדכתיב בקרא והפילו השופט והכהו לפניו, וכן הוא לשון הרמב"ם (פט"ז מסנהדרין ה"ב) מלקין בזמן הזה בכל מקום מן התורה בפני שלשה סמוכין, ולישנא דבפני שלשה משמע דכולל גם זאת שהמלקות תהיה בפניהם דוקא, וכל עיקרה של מלקות קיומה הוא רק בפני בי"ד, וכדקי"ל דגם בכפיתה לחוד וברח מיפטר מקרא דונקלה אחיך לעיניך.

וזה הרי פשיטא דלא שייך רק בבי"ד, וכדין ונקלה כן דין של עצם המלקות, דתרווייהו חדא מילתא היא, וקרא דונקלה קאי גם על עצם המלקות, וכדדרשינן כיון שלקה הרי הוא כאחיק, וסדר המלקות מבואר במכות דף כג ע"א דאחד מהדיינין קורא והשני מונה והשלישי אומר הכהו, והיינו משום דהמלקות היא בפני בי"ד, ואם הלקוהו שלא בפני בי"ד אין זה מלקות כלל ולא מיפטר בהכי, ומגזירת הכתוב דוהפילו השופט והכהו לפניו, וכמו שנתבאר.

ולפי זה נראה, דכשהוזמו העדים ואיגלאי מילתא דלא עשה ולא כלום ולא נתחייב מלקות מעולם, א"כ הא נמצא דאין על המלקות דין מעשה בי"ד כלל, ולא חשיבי בי"ד בזה, והולקה חוץ לבי"ד, וא"כ הא איגלאי מילתא דמה שלקה אין בזה דין מלקות, ולא חשיב תו עשה, כיון דהויא כמו חבלות בעלמא, אבל לא שהולקה בדין מלקות ובשם מלקות כלל, ולא דמיא מלקות למיתה וממון, דהתם הרי לא בעינן שהקיום יהא בבי"ד דוקא, וא"כ אע"ג דאח"כ איגלאי מילתא דלא הוה מחוייב מיתה וממון, ואיגלאי מילתא גם זה דאין על המיתה דין מיתה בי"ד ואין על הממון דין תשלומין, אבל כל זה הוא רק משום דחסר לו החיוב של מיתה, ובזה הא איכא הגזירת הכתוב דמקרי עשה, דבהכי הא איירי קרא דזמם לעשות ולא עשה, דבכה"ג דעשה עפ"י עדות שקר מקרי עשה ומיפטר. משא"כ מלקות, דאית בה דין מסויים דגם הקיום ועשיית המלקות צריך להיות בפני בי"ד, א"כ בהוזמו הא נמצא דחסר מדין הקיום, דבטלה מדין מלקות, על כן שפיר ס"ל להרמב"ם, דכיון דלא מצינו על זה גזירת הכתוב שיהא נקרא עשה, על כן שוב הדר דינא דכיון דבטל

פרשת שמות

מינה דין מלקות שוב לא הוי עשה כלל, והוי רק זמם לעשות ולא מיפטרי העדים, יעו"ש.

הרי שמלקות שלא על ידי בית דין אין לזה שם מלקות כלל, אלא הוי כמכות בעלמא, ומי שנתן לו מכות לכאורה עבר על איסור דאורייתא של פן תוסיף, ואין זה דומה למי שהרג אחד שהיה חייב מיתת בית דין שמבואר בתוס' להלן דף ה ע"א (ד"ה דבעידנא דאסהידו) שההורגו פטור, דהתם הוא כבר נחשב לגברא קטילא, ובכל דרך שהורגים אותו יש לזה שם של מיתה, משא"כ בחייב מלקות, אם אין המלקות בפני בית דין, אין לזה שם של מלקות כלל.

אמנם כל זה דוקא אם הוא עשה תשובה, אבל אם הרשע שעבר את העבירה לא עשה תשובה, נראה שהמכים אותו לא עברו עבירה, שהרי כתבו התוס' בקידושין (דף לב ע"ב ד"ה זקן אשמאי) שאין איסור להכות רשע, וכן מבואר ברמב"ם (פ"ה מחובל ומזיק ה"א) וז"ל: אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחברו. ולא החובל בלבד, אלא כל המכה אדם כשר מישראל, בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה... עכ"ל. מבואר בדברי הרמב"ם שהאיסור להכות נאמר באדם כשר מישראל, אבל באינו כשר לא נאמר איסור זה.

והנה המבי"ט (ח"א סימן רצא) והמהרי"ט (ח"ב אהע"ז סימן מג) כתבו דמותר להכות רשע, דאינו עושה מעשה עמך, אך ברביד הזהב (שמות פ"ב ד"ה ויאמר לרשע) הביא ממה שנפסק בשו"ע (ח"מ סימן תכ ס"א) דאסור להכות לישראל כלל שהרי התורה הקפידה על הכאת רשע במלקות, מקרא דפן יוסיף, ומכאן דאפילו לבי"ד אסור להכות לרשע שלא מן הדין, כמבואר ברמב"ם (פ"ה מחובל ומזיק ה"א) שכתב 'אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק'.

וכתב הפרדס יוסף (שמות ב יג) ליישב די"ל דהמבי"ט והמהרי"ט דסברי דמותר להכות לרשע, איירי ברשע שטרם קיבל מלקות, דאכתי רשע הוא, ומותר להכותו, ואילו המחבר והרמב"ם איירי ברשע שכבר לקה, דכעת הוי צדיק גמור ואסור להכותו, שהרי ילפינן מחייבי מלקות שאסור להוסיף לו מלקות על מלקותיו, יעו"ש. הרי לפנינו שהאיסור להכות נאמר באדם כשר מישראל, אבל באינו כשר לא נאמר איסור זה. (חש"ח מכות ב ע"א).

פנני חשוקי חמד

וַיָּבֹאוּ הָרַעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיּוֹשַׁעַן וַיִּשַׁק אֶת צֹאנָם (ב-יז).

להשתדל שלשכנים הגויים יהיה היתר בניה בא"י, ואז ירשו גם ליהודים לבנות

שאלה: נאמר בפרשת שמות (שמות ב יז): 'ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם', וכתב על כך הנצי"ב (בהעמק דבר שם): וישק את צאנם, גם כן בלשון זכר [כלומר שלא נאמר וישק את צאנן, אלא וישק את צאנם], שהשקה גם את צאן הרועים, וכך כתוב ברבה, מדכתיב (פסוק יט) וישק את הצאן, צאנינו לא נאמר אלא הצאן, שאף צאן הרועים השקה, ובוזה הושיע את הבנות, עכ"ל.

ומכן יש לדון שכל מי שבא להושיע את ישראל מיד רודפיו העכו"ם, יעזור לעכו"ם ועל ידי כך יחדלו מלהציק ולהזיק ישראל.

ומעתה יש להסתפק מה הדין ביהודי תושב חו"ל, שרוצה לעלות לארץ ישראל, ולבנות בית על מגרשו, והממשלה התירה לו, אך שכניו גויים ומציקים לו ורודפים אחריו, ולא מרשים לו לבנות. והעצה היחידה היא שהוא ישתדל בממשלה שגם הם יוכלו לבנות, ואז ירשו גם לו לבנות, כשם שנהג משה רבינו לגבי השקאת הצאן של הרועים. ויש לדון אם מותר לעשות זאת בארץ ישראל, להשתדל שגוי יבנה בית, ובוזה יוכל גם הוא לבנות?

יש גם להסתפק ביהודי שרוצה לרכוש אדמה חקלאית, כיון שרוצה לקיים מצוות תרומות ומעשרות, אך לשם כך הוא צריך להשתדל שגם שכניו הגויים יוכלו לרכוש את האדמות שבסמוך, ולנטוע בהם גינות ופרדסים. האם מותר להשתדל אצל הממשלה שתאשר זאת, כדי שהוא יוכל לקיים מצוות וירשתם אותה וישבתם בה, ושאר המצוות התלויות בארץ?

תשובה: כתב בכפתור ופרח (פרק י): במסכת גיטין פרק השולח (דף מד ע"א) תניא המוכר ביתו לגוי דמיו אסורין. וגוי שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם, מותר ליטול דמיו, וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידם... פרש"י המוכר ביתו לגוי, בארץ ישראל, דאמר קרא לא תחנם, לא תתן להם חנייה בקרקע. וכותב לו שטר, ומעלהו בערכאות שלהם, לחתמו...

מסתברא דהוא הדין ישראל הדר בעיר שכולה גוים בארץ ישראל, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית, שיכול למוכרה לגוים, כי הוא מתיירא שהגוים

פרשת שמות

יחריבוהו, או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל, ואנסוהו זווי, ואין שם ישראל שיקנהו אפילו בזול. וההיא דאין מוכרין להם בתים, נוקמה בדליתא לחדא מהני תנאי. ובריתא דגוי שאנס ביתו של ישראל, והירוש' דמקום שנהגו למכור [שהביא הכפתור ופרח בפסקא שקודם לכן] מסייע לן. ומסתברא דהוא הדין נמי לשדה, דהא אמרינן שלהי פרק השולח גט (גיטין דף מז ע"א) המוכר שדהו לנכרי לוקח ומביא בכורים מפני תקון העולם. וכתב רש"י: ה"ג לוקח ומביא, בכל שנה צריך ליקח מבכורי פירותיה בדמיו ומביאן לירושלם. מפני תיקון העולם, שלא יהא רגיל למכור קרקע בארץ ישראל. וזה יש לנו לומר שמכרו באונס אחד מאלו האונסים שהזכרנו או כיוצא בהם. וכן הענין בכל מקום שהזכירו מכירת קרקע לגוי בארץ ישראל, עכ"ל.

מבואר בדברי הכפתור ופרח, שאיסור זה של מכירת קרקע לגוי בא"י, אינו כשאר הלאוים שצריך להוציא את כל ממונו, שלא לעבור על הלאו [וכמבואר ברמ"א (או"ח סימן תרנו)], אלא שאם יש אונס של ממון, מותר למכור לגוי קרקע בארץ ישראל.

ובטעם הדבר לכאורה היה נראה דס"ל שכל האיסור של לא תחנם הוא רק כשעושה כן עבור הגוי, אבל כשעושה כן עבור הישראל, אין איסור בדבר, וכמו שמצינו בשאר הדברים האסורים משום לא תחנם.

ועל פי דבריו יש מקום לומר שאף בעניננו מותר להשתדל אצל הממשלה שיתירו לגויים לבנות, מפני שהוא עושה כן עבור הישראל ולא עבור הגוי, והיה שמח יותר אם לא היה צריך להשיג אישורים גם לגויים!

אלא שדברי הכפתור ופרח אינם מוסכמים, ויעוין בפאת השלחן (סימן א סק"מ) שדחה את כל ראיות הכפתור ופרח, והעלה שלמעשה אין היתר.

ויעוין גם בספר זכר שמחה (סימן רטו) שהביא את תשובת התורת חסד, שבתחילה העלה לאיסור, ואח"כ הביא את הכפתור ופרח, ודחה את ראיותיו, וכתב שאף הוא התיר רק במקום שלא מוצא יהודי לקנות בכלל, אבל אם מוצא קונה יהודי אפילו בזול, אסור למכור לגוי ביוקר. ואח"כ הביא ראיה שמותר למכור קרקע בארץ

ז. והנה כעין סברא זו מצינו גם בישועות מלכו (יו"ד סימן נט) לגבי מכירת קרקע לנכרי לפני השביעית, דהתיר מפני שעושה כן לטובתו, כדי שהגוי יחזיר לו קרקע משובחת יותר, יעו"ש. אך אין מזה ראיה לנידוננו, דהתם עושה כן להשביח קרקע זו, וכאן הוא דואג שיהיה לגוי קרקע אחת, כדי שהוא יקבל קרקע אחרת.

פניני חשוקי חמד

ישראל לגוי לצורך גדול של טובת ישראל, מהא ששלמה המלך נתן קרקעות לחירם מלך צור, וסיים: ומ"מ אין ללמוד מכאן שיהיה היתר בכלל ליתן להם חניה בקרקע בארץ ישראל לצורך הישראל בענין אחר כמו בנ"ד וכיוצא, ואין כל הענינים שוים, ושאני הכא שהותר לצורך שעה כזו בשביל בנין ביהמ"ק ומפני דרכי שלום בין המלכים שהיה נחוץ לשעתו ולא בענין אחר... יעו"ש.

עוד יעוין בספר שנת השבע (במאמר בירור הלכה) שכתב בשם החזו"א שכל מה שהתיר הכפתור ופרח למכור לגוי, היינו באופן שאם לא ימכור לא יהיה לו ממון לצורך מזונותיו והוי פקו"נ, ואם היה מוצא ישראל שיקנהו ויהיה לו ע"י זה מזונות לפי שעה אסור למכור לגוי, דבלא פקו"נ אסור למכור לגוי.

נמצא שבענינו, אע"פ שמה שמשתדל להתיר לגוי לבנות בא"י הוא לצורך הישראל, בכל זאת אין להתיר, מאחר ודעת רוב הפוסקים לאסור, ובפרט שלדעת רוב הפוסקים עסקינן באיסור תורה. (חש"ח זרעים-א דמאי פ"ו מ"ב).

וּתְבַאֲנָה אֶל רְעוּאֵל אָבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ מִהֲרַתָּן בֹּא הַיּוֹם. וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצְרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁקֵן אֶת הַצֵּאֲן (ב יח-יט).

הגוי הציל את היהודי מדריסת הרכבת, ושב למקומו כאילו לא עשה דבר שאלה: מעשה באיש עסקים יהודי שעמד לעלות לרכבת התחתית בניו-יורק, ולפתע מעד, ונפל לתוך התעלה של מסילות הרכבת. היהודי נחבל ולא יכול היה לזוז ממקומו, והבהלה מסביב היתה נוראה, אנשים צרחו בהיסטריה, כי ברור היה לכולם שבעוד מספר רגעים הרכבת מתחילה לנוע וגורלו של האומלל שבפנים נחרץ, אף אחד לא העז לקפוץ לנסות להצילו, מפני שהדבר כרוך בסכנה גדולה, מחמת חשש הירמסות תחת גלגלי הרכבת. והנה, בתוך המהומה המהומה הגדולה הגיעה לאוזניו של כושי ענק-מימדים שישב ברכבת. הוא קם מיד ממושב, קפץ לתוך התעלה, משם הניף את היהודי, והשליכו אל מחוץ לבור, זינק בחזרה גם הוא, ומיד עלה לרכבת והתיישב בנחת, רגל על רגל, מחכה לתחילת הנסיעה.

צוותי הצלה הגיעו להחיש עזרה ליהודי, ואף צוותי תקשורת הגיעו לסקור את האירוע, והגוי המגושם, יושב באדישות ובוהה בחלון, כאילו כלום לא קרה. כאילו המאורע המסעיר שהתרחש עתה לא קשור אליו בכלל. אחד הנוכחים שצפה במתרחש, ניגש אל הגוי המציל והביע בפניו את תמיהתו: 'תגיד לי, אתה קולט מה

פרשת שמות

עשית פה, הצלת חיים, מסרת את נפשך כדי להציל את האיש, איך יתכן שאינך מגלה עניין בנעשה, לא מעניין אותך להצטלם בתקשורת? 'אני לא מבין על מה אתה מדבר', הגיב המציל באדישות, 'אני ממהר לעבודה, בשעה שמונה בדיוק אני חייב להיות במסעדה, אתמול היה שם אירוע, ויש לי המון צלחות לשטוף. והגוי המשיך: 'תבין... אני מרוויח עשרה דולר לשעה. קלטתי מה הולך לקרות כאן, והבנתי, שאם האיש הזה יידרס, יעצרו את תנועת הרכבת לחמש שעות לפחות, ומי ישלם לי את החמישים דולר שאפסיד? והנה, כעת בא היהודי העשיר שניצלו חייו, ומעלה את השאלה הבאה: ברגע שתפס בי האיש נולא הבחנתי כלל במי מדובר], חשבתי בליבי, שאם אנצל בע"ה, אגמול טובה עם האיש שמסר נפשו להצילתי [בסכום הגון שאעניק לו], מצד מדת הכרת הטוב, וכעת אני שומע שכל כולו לא התכוון אלא למהר לעבודתו, האם קיימת הנהגה של הכרת טובה במקרה שכזה?

תשובה: כאמור לעיל הכרת הטוב שייכת אף כלפי נכרים, אלא שיש לדון האם שייכת הכרת טובה כשהגוי אומר שכל כוונתו היתה להזדרז למלאכתו ולא לשם הצלת היהודי?

והנה הפסוק אומר (שמות ב, יח-יט) 'ותבואנה אל רעואל אביהן... ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים', ושואל המדרש (שמות רבה א, לב) וכי משה רבינו מצרי היה? ומיישב המדרש באמצעות משל: ערוד נשך לאדם אחד, ומיד רץ האיש ליתן רגליו במים. נתנן לנהר, ולפתע הבחין בתינוק אחד ששוקע במים. שלח האיש ידו והציל את התינוק. אמר לו התינוק: 'אילולא אתה, כבר הייתי מת'. אמר לו: 'לא אני הצלתיך, אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו, הוא הצילך'.

וכעין זאת אמרו בנות יתרו למשה, 'יישר כוחך שהצלתנו מיד הרועים', אמר להם משה: 'אותו מצרי שהרגתי [ומחמת כן ברחתי לכאן], הוא הציל אתכם' ולכך אמרו הבנות לאביהן 'איש מצרי', כלומר, מי גרם למשה שיבוא אצלנו - אותו איש מצרי שהרג.

הרי לפנינו, שמאחר והאיש מצרי סיבב את בואו של משה למדין, ושם הציל את בנות יתרו - אותו איש מצרי גם זוכה לתואר 'מציל', אף על פי שלא היתה למצרי זה שום כוונה להציל. ולכן גם בשאלתנו נאמר, שיש מקום להכיר טובה לנכרי שהציל את היהודי ממוות.

פנני חשוקי חמד

וכמה יהא רשאי ליתן לנכרי שהצילו? נראה שיש לאמוד סכום שיושבי אותו מקום מבינים שכך ראוי ליתן לאחד שהציל סוג הצלה שכזו, ומעבר לכך, יש לחשוש לאיסור 'לא תחנם.'¹ (חש"ח ביצה כט ע"ב).

וּתְבִאֲנָה אֶל רְעוּאֵל אָבִיהֶן וַיֹּאמֶר מְדוּעַ מְהֵרָתָן בָּא הַיּוֹם. וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצָּרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשְׁקֵךְ אֶת הַצָּאן (ב יח-יט).

שמעון שלף את כרטיס ההגרלה מהאשפה, ומיהר להתקשר לארגון

שאלה: מעשה שהיה בראובן, שקיבל כרטיס הגרלה מאת אחד המוסדות שתרם עבורם תרומה הגונה. ביום בהיר אחד, מתקשר אחראי המוסד אל ראובן ומבשר לו בשמחה: "מזל טוב, זכית באופניים יקרות, אתה מוזמן להגיע אלינו ולקחת את הפרס".

ראובן בירר את הכתובת, וכששמע שמדובר בעיר מרוחקת מאוד, הודה לאיש וניתק את השיחה. חשב בליבו, 'אין זה שווה לי להרחיק לכת ולבזבז כסף ושעות רבות של ביטול תורה בנסיעות הלוך ושוב, ומשכך, נטל את הכרטיס והשליכו לאשפה.

שמעון, אחד מבני השכונה, עמד באותה העת לצד ראובן, והבין בדיוק מדוע ראובן זרק את הכרטיס. המתין אפוא שראובן יעזוב את המקום, ולאחר מכן נטל את הכרטיס מפח האשפה, ומיהר להתקשר אל אותו מוסד, [יצויין ששמעון זה ניחן בלשון חדה ושנונה].

"תסלחו לי מאוד", "אבל איך יעלה על הדעת לנהוג כך בתורמי הארגון? לומר לו בוא ותיקח את הזכייה, וכי זו הכרת הטוב שלכם, אם כבר אתם מעניקים פרס, מדוע אתם מטריחים את הזוכה להרחיק לכת אליכם, מן הראוי הוא שתואילו בטובכם לשלוח אלי את הפרס, ואז יישאר לי 'תיאבון' להמשיך ולתרום ברוחב לב".

האחראי התנצל ואמר: "מחר יגיע שליח מיוחד לביתך ויתן לך את הפרס".

ה. ויעוין עוד במה שהארכנו בנידון כעין זה בחשוקי חמד עמ"ס עירובין (דף כא ע"ב) ועמ"ס בכורות (דף ה ע"א).

פרשת שמות

והנה, הכתובת שמופיעה במשרדי הארגון היתה של הזוכה המקורי, ראובן, וממילא לשם הגיע השליח. דפק על דלת הבית, ראובן פותח, וכעת מגיע שמעון.

"אני אסביר לך כיצד בדיוק הגיעו לכאן האופניים", אמר לראובן, ולאחר שהסביר טען: "מכיון שכבר התייאשת מהאופניים לגמרי, שהרי הפקרת את הכרטיס וזרקת אותו לפח, והאופניים הגיעו לכאן רק מכוחי, ממילא הן שייכות לי."

לעומתו טוען ראובן: "הכרטיס למעשה היה שלי, ואני הוא זה שזכיתי בגורל, ומה פתאום שאתה תיקח את הפרס."

ואולי יש כאן גם אפשרות שלישית, שמא יש להשיב את האופניים לארגון הצדקה, היות וזכה בהן לאחר שראובן התייאש לגמרי וזרק את הכרטיס, והבאתם לכאן מחמת ההתלוננות השקרית של שמעון, היתה בטעות.

עם מי הצדק?

תשובה: אמנם ראובן הפקיר את הכרטיס והתייאש מהזכייה, אולם ברור ששמעון לא יזכה בה, כי המוסד אינו מוכן כלל ליתן את הזכייה לאחד שלא תרם להם ולא השתתף בהגרלה, וכל זכייתו של שמעון לא היתה אלא בינייר של הכרטיס, ולא בגוף הזכייה, שניתנת רק לזוכה האמיתי שהפרס עלה בגורלו.

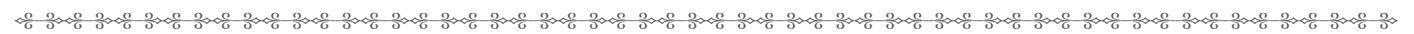
וגם אם הפקיר ראובן את האופניים, הרי זכה בהם שוב כשהגיעו לידו, ומן הסתם שהארגון מתרצה בכך, כי מעוניין לשמור על המוניטין שלו, ולהיטיב עם תורמיו כדי שימשיכו לתמוך בארגון.

אך כעת התעוררה שאלה נוספת, בא שמעון ושואל: "הלא האופניים היקרות הגיעו לידי ראובן מכוח השתדלותי, ואם כן, אולי מגיעים לי 'דמי תיווך', או לכל הפחות איזה פיצוי כמתנה?"

ונראה שחיוב תשלומין עבור הנאה שגרם לחבירו, שייכים דוקא בדבר שדרך העולם לשלם עליו, אך אם מדובר בהנאה שאין רגילות לשלם עליה, אין חיוב מדין נהנה (יעויין בקצוה"ח סימן קכט סק"ט), ובפרט כאן ששמעון לא התכוין כלל ליהנות את חבירו אלא רק את עצמו (יעויין בנתיחה"מ סימן קנח סק"ח).

אך בכל זאת ראוי לראובן ליתן מתנה לשמעון, מצד הכרת הטוב, הפסוק אומר (שמות ב יח-יט) "ותבואנה אל רעואל אביהן... ותאמרנה 'איש מצרי' הצילנו מיד

פנני חשוקי חמד

הרועים", ושואל המדרש (שמו"ר א לב): וכי משה רבינו מצרי היה? ומיישב המדרש באמצעות משל: ערוד נשך לאדם אחד, ובכאבו הגדול, רץ הנשוך ליתן רגליו במים. נתנן לנהר, ולפתע הבחין להפתעתו ב...תינוק ששוקע במים. שלח האיש ידו והציל את התינוק. אמר לו התינוק: 'אילולא אתה, כבר הייתי מת'. אמר לו: 'לא אני הצלתיך, אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו, הוא הצילך'.

וכעין זה אמרו בנות יתרו למשה, 'יישר כוחך שהצללתנו מיד הרועים', אמר להם משה: 'אותו מצרי שהרגתי [ומחמת כן ברחתי לכאן], הוא הציל אתכם' ולכך אמרו הבנות לאביהן 'איש מצרי' הצילנו, כלומר, מי גרם למשה שיבוא אצלנו, אותו איש מצרי שהרג.

למדנו מכל זאת, אומר הגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר ב לב) 'כי הנהנה ומקבל טובה מחבירו, אפילו לא נתכוין הלה כלל לטובתו, ואפילו נסתבב הדבר בעקיפין, הרי זה חייב להכיר טובה למי שסיבב וגרם לו טובתו'.

ולכן, גם בשאלתנו ראוי לראובן להכיר טובה לשמעון, שהודות לפעולתו זכה לקבל לידינו את האופניים היקרות.

לסיכום: האופניים שייכות לראובן, וראוי לו להכיר טובה לשמעון. (חש"ח יבמות פט ע"ב).

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע (ב-כה).

להחליף תורנות בשבת עם רופא שאינו שומר תורה ומצוות

שאלה: רופא שואל: מדי פעם יוצא לי תורנות בשבת, עמיתי שעדיין אינו שומר שבת כהלכתו ביודעו את הקושי שלי להיות שבת בבית החולים, ולהתנתק מהמשפחה, הציע לי מיוזמתו להתחלף אתי שהוא יהיה במקומי בשבת בבית החולים ואני אשמש בתורנות ביום חול במקומו, דבר זה יהיה לי לתענוג רב וישמח מאד את משפחתי.

אבל אני מסתפק היות שאינו נזהר בשמירת שבת, ואם כן בבית החולים הוא יעשה גם מלאכות שאינם לצורך פיקוח נפש, מאידך אם לא אחליף עמו יתכן שיחלל שבת בביתו יותר מהחילול שבת שיגרם לו בבית החולים, האם מותר לי להחליף עמו או לא?

פרשת שמות

תשובה: בבית הלוי (פרשת שמות ד"ה וירא אלקים) חידש, שטענת אונס שייך רק כאשר אם לא היה האונס לא היה עושה את מעשה האיסור, אבל כאשר גם אם לא היה אונס היה עושה את מעשה האיסור, אינו נפטר מהעבירה בטענת אונס, ומזה יצא שמי שהוא פרוץ באחת ממצות ה' אע"ג שלפעמים נתרחס לו אונס שלא יכול לקיימה, מכל מקום לא מקרי אונס, וכמו בשמירת שבת וכדומה שלפעמים הוא אונס לעשות מלאכה עבור חולה וכדומה, מכל מקום לא מקרי אונס רק לאותם ששומרים שבת כשאינם אנוסים, אבל המחלל שבת גם כשאינו אונס, גם כשיצטרך לחלל שבת מתוך אונס יחשב למחלל שבת וכן הוא בכל האיסורים. וכעין זה כתב גם בחלקת יואב (דיני אונס ענף ב) שאם האדם רוצה לעבור עבירה גם כשהוא אינו אונס חייב גם כאשר עשה זאת כשהיה אונס, יעו"ש ראיותיו.

וכעין זה כתב גם בקובץ הערות (סימן מט סק"ג וי") שהעושה מעשה באונס, אם רצונו לעבור על האיסור במזיד, וגם אם לא היו אונסים אותו היה עושה זאת ברצון עצמו, כיון שיש גם מעשה איסור וגם רצון חייב, שהאונס אינו מתיר לעשות עבירות, אלא כדי לחייב העושה עבירה צריך שיעשה זאת מרצונו, ובמקום שעושה עבירה ויש לו גם רצון יש לצרף המעשה לרצון וחייב מיתה כמזיד גמור. וכל זה באונס, אבל בחולה שמעשה האיסור נדחה, ואסור לו להחמיר על עצמו, גם אם יש לו רצון לעשות איסור, אי אפשר לצרף המעשה אל הרצון שגוף מעשה האיסור נדחה מפני פיקוח נפש. אלא שצ"ע מאיזה טעם נחלק בין חולה לאונס, כיון ששניהם נלמדים מפסוק אחד, 'וחי בהם', ולא שימות בהם, אלא שיש לפרש את החילוק שבאנסוהו איכא קידוש השם אם ימסור נפשו, ובחולה אין חילול השם^ט.

הרי שהבית הלוי והקובץ הערות נחלקו לגבי חולה שמחלל שבת במזיד, וגם אם לא יהיה חולה יחלל שבת, האם כאשר מחלל שבת מחמת פיקוח נפש עובר על האיסור, כיון שבלאו הכי היה מחלל שבת, וזהו דעת הבית הלוי, מאידך דעת הקובץ הערות שלגבי חולה לא נאמר הכלל הזה ואם חילל שבת פטור.

ולכאורה יש לשאול על דברי הבית הלוי מדברי הרמב"ם (שבת פ"ב הט"ז) שכתב 'נתכוין להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק פטור, אפילו לא שמע שטבע, הואיל

^ט. ולפי זה כתב מתורץ היטב מה שטרחו הראשונים להסביר אם הקב"ה יודע את כל העתידות איך אפשר שתהיה בחירה היפך הידיעה, ולפי זה מתורץ היטב, שאפילו אם נאמר שאחר הידיעה אי אפשר שתהיה בחירה היפך הידיעה, מכל מקום אם עושה זאת גם ברצון עצמו הרי זה אונס ורצון יחד, ושפיר הוי בר עונש.

פנני חשוקי חמד

והעלה תינוק עם הדגים פטור' הרי שאפילו לא שמע שטבע תינוק, ורצה במזיד להעלות דגים והעלה תינוק פטור, כיון שסוף כל סוף הציל.

ונראה לתרץ שכל דברי הבית הלוי והקובץ שיעורים אמורים, שאם הוא לא יציל יהיה אחר שיציל, אבל באופן כזה שאין אחר שיציל, הרי הרופא מצווה מן השמים להציל, והצלת נפש מישראל דוחה גם את הסברא הזאת, שעל ידי ההצלה יחשב למחלל שבת.

ובענינו שיש רופא אחר, אולי עדיף שיחלל שבת הרופא השומר שבת, אמנם באגרות משה (או"ח ח"ד סימן עט) כתב שהרופא השומר שבת יכול להחליף עם הרופא שאינו שומר שבת, וטעמו שכשישארו בביתם יחללו שבת במזיד בכל מלאכות שיזדמן לא פחות מהמלאכות שיעשה בבית החולים באיסור, וא"כ אין בזה לפני עור בזה שהוחלפו להו מלאכות במלאכות, ויותר נוטה שבית החולים יעשה פחות מלאכות כי יש הרבה חולים שמותר לעשות עבורם מלאכה, וגם הרבה מלאכות הם רק מדרבנן ומה שעושה בביתו רובן הם מדאורייתא.

מאידך דעת הגרש"ז אוירבאך זצ"ל (שש"ך פל"ב הערה קל) שאם יש לחולה שני רופאים, אחד שומר תורה ומצוות ואחד שעדיין אינו שומר ומצוות, ילך אל הרופא השומר תורה ומצוות, כיון שכוונתו למצוה, אבל עברייך אשר כוונתו רק עבור בצע כסף אע"ג דקעביד מצוה, מכל מקום הרי זה כנתכוון לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, שיש בזה משום לפני עור, וגם אפשר שגרע טפי כיון שבאמת יש כאן חילול שבת, ויתכן שהרופא נחשב כאינו מחלל שבת, רק אם כוונתו להצלה ולא אם מכוון לתשלום, וכמבואר בבית הלוי.

עוד כתב בשמו בשולחן שלמה (סימן שכח סי"ב יד אות ה) לגבי להחליף תורניות בין הרופאים בשבת, שאם החולים הם יהודים אסור להחליף עם ישראל אחר שהוא עובר עבירה, שהרי הלה קעביד מצוה, ואילו העברייך לפי מחשבתו הוא מחלל שבת, רק לא איכפת ליה. [כלומר ואפילו אם אין בזה חילול שבת, מכל מקום עובר כמי שרצה לאכול בשר חזיר ועלה בשר טלה].

פרשת שמות

כאשר הרופא התורן עושה ברית בשבת, האם יתחלף עם מי שאינו שומר שבת

שאלה: לצד שאסור להתחלף עם הרופא שעדיין אינו שומר שבת, מה יעשה כאשר נולד לו בן בשבת, ובדיוק בשבת שהוא צריך למול את בנו יש לו תורנות, האם אז מותר לו להתחלף עם רופא שעדיין אינו שומר שבת?

תשובה: כידוע שלחפץ חיים היה כולל קדשים, ושם למדו בהתמדה גדולה בלי לבזבז רגע, ואחד הלומדים שם היה הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד והנה יום אחד באמצע הלימוד קבל מברק שנולד לו בן, קם ר' אלחנן וברך ברכת 'שהחיינו' והמשיך באותה תיבה בה עמד קודם לכן, לפני היום השמיני נכנס לחפץ חיים ושאלו אם ללכת לברית, שאלו הח"ח אתה מוהל?! א"ל לא, אם כן השיבו החפץ חיים תשאר כאן ללמוד, ותעשה שליח מכאן אחד שימול את בנך. ואולי גם נאמר לרופא כיון שהוא לא המוהל הוא יכול לעשות שליח שימול את בנו, והוא ילך למשמרתו בבית החולים.

אך כיום נשתנו הזמנים, ואם נאמר לרופא שאסור לו ללכת לברית של בנו, וצריך להשאר בבית חולים, הרי אף אחד משומרי התורה לא ירצה להיות רופא, ולכן נראה שלא יתחלף עם רופא אחר, אלא יאמר למנהל אני בשבת הזאת לא יכול להגיע, ואז המנהל יסדר את התורנות כאילו הוא לא נמצא, ואז הוא אינו הגורם שמי שאינו שומר תורה ומצוות יבא במקומו. (חש"ח נדה לח ע"ב).

ויאמר אל תקרב הַלֵּם שֶׁל נַעֲלִיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קֹדֶשׁ הוּא (ג-ה).

האם יקיים מצות פריה ורביה באשה שאינו חפץ בה

שאלה: יהודי מבוגר שאין לו ילדים, ומציעים לו שידוך שיוכל לקיים מצות פריה ורביה, אך הוא אינו חפץ בה, האם בכל זאת יתאמץ לשאתה כדי לקיים מצות פריה ורביה, או שמא כיון שאינו חפץ בה לא ישאנה?

י. היה חברותא של הרב מפונוביז זצ"ל והעיד על עצמו, שהשלש שנים שלמד בכולל הזה, הוא מוכן למסור דין וחשבון בבי"ד של מעלה שלא ביטל רגע.

פנני חשוקי חמד

תשובה: נאמר ביבמות (דף לו ע"ב) רב כי איקלע לדרדשיר מכריז ואמר מאן הויא ליומא, ורב נחמן כי איקלע לשכנציב, מכריז ואמר מאן הויא ליומא, ובהמשך הגמרא נאמר רבי אליעזר בן יעקב אומר: לא ישא אדם אשתו ודעתו לגרשה, יעו"ש. ודינים אלו נפסקו בשו"ע (אבה"ע סימן ב ס"י): לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה. ואם הודיע תחלה שהוא נושא אותה לימים ידועים, מותר, יעו"ש בנו"כ.

וכתב המשנה למלך (פכ"א מאיסורי ביאה סוף הכ"ח) וז"ל: ...טעמא דאיסורא דבני גרושת הלב כתב הרא"ש (ספ"ב דנדרים) כי מתוך שגמר בדעתו לגרשה מהרהר באחרת, א"כ אף אם הודיעה שייך האי טעמא דמהרהר באחרת, ולעיקר הקושיה נ"ל לומר דע"כ לא אמרינן כשגמר בלבו לגרשה דאסור לבא עליה אלא כשרוצה לקחת אשה אחרת, דאז שייך טעמא דמהרהר באחרת אבל כשאינו רוצה לקחת אשה אחרת שרי, דלא שייך טעמא דמהרהר באחרת, וא"כ רב ור"נ שכבר היה להם אשה בעירם וכשהלכו לעיר אחרת רצו לקחת אשה לימים שיתעכבו שם, אף שגמרו בלבם להוציאה לאחר זה הזמן מ"מ לא היו מהרהרים בנשותיהן, ואף מרן ז"ל שכתב סתם ואם הודיעה מותר בכה"ג קא מיירי, עכ"ל.

ואם כן נראה שה"ה בעניננו, מותר ומצוה לישא אשה, אפילו אם זה רק לזמן קצר כדי לקיים מצוות פו"ר, והוא כ"ש מרב ורב נחמן שנשאו אשה ליום אחד כדי למנוע הרהורים, ואין בזה חשש של בני גרושת הלב כי לא רוצה לישא אחרת.

ויש להוסיף דהנה נאמר בתורה בפרשת יבום (דברים כה ז-י) ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו... ואמרה מאן יבמי... לא אבה יבמי... ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה... וחלצה נעלו... ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. ופי' הנצי"ב (בהעמק דבר שם): שאמרה לא אבה יבמי, אינה יכולה לקבול עליו על מה שאינו רוצה ליקחנה לאשה, משום שאינה נושאת חן בעיניו, ואי אפשר לדור עם אשה תמיד בלי נשיאת חן, אבל ע"ז קובלת שלא אבה יבמי, ביאה אחת היה לו לבעול אפילו בלא נשיאת חן, אלא לשום מצוה. והוא השיב "לא חפצתי לקחתה", פי' שאינו יכול להתגבר על טבעי לבעול אשה שלא לשם אישות, אע"ג שהיא מצות יבום, איני יכול לכבוש את טבעי מפני המצוה. וחלצה נעלו... פי' מ"מ אם בא ליד האדם מישראל עסק מצוה לשעה, שאי אפשר לעשותה, אם לא בהפשטות טבע העולם, הוא המנעל מעל רגלו, ה"ז מצוה וחובה לעשות כך באותה שעה, ויהא המצוה דוחה טבע גופו.

פרשת שמות

והנה היבם אינו יכול לפשט את מנעלו כרגע, שהרי משום זה אינו רוצה ליבם בשביל שאינו רוצה בה לאישות, על כן המצוה שהיבמה תחלוץ נעלו מעל רגלו, כאומרת עליו שאתה בעצמך אינך יכול להפשיט המנעל, ונקרא שמו בית חלוץ הנעל, הוא לאות שאינו מכלל יראי ה' וחושבי עבודתו ית', שהרי הוא חלוץ הנעל ולא הפשיט עצמו.

וכ"כ הנצי"ב (בהעמק דבר שמות ג, ה) על הפסוק "של נעלך מעל רגליך": "...יש בזה כוונה מפלאה כעין משל ונמשל, וככל הדברים שענייני גשמים מורים על ענייני רוחניים, וכבר נתבאר בספר דברים (כה, ט) בענין חליצת מנעל של היבם שהוא ענין התפשטות הגשמיות, שלא יהא הולך אחר רצון וטבע האדם כלל, כי אם מופרש כולו לשמים, כדרך אדם המעלה אשר שמו "אדם" בעצמו, כמו שביארנו בפרשת המעשה בראשית (א, כו), מיהו שם בעיני חליצת המנעל אינו אלא לשעה, באשר שאין כל אדם מחויב לעמוד בזה האופן כל ימיו, ולא כל אדם זוכה לכך, אלא לצורך המצוה היה מחויב בכך כמבואר שם. אמנם מי שרוצה להתקרב לשכינה, מחויב לחלוץ מנעלו היינו לכבוש הטבע... עכ"ד.

ומצינו במשנ"ב (סימן רכב סק"א) בשם המג"א (בשם הס"ח): "מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת". משמע שאדם יכול לקחת אשה אף שאינו חפץ בה.

לסיכום: בענינו צריך האדם להתגבר ולשאת האשה, כדי לקיים מצות פריה ורביה, אף שאינו מעוניין בה. אמנם בכ"ז אם אומר שאינו מסוגל אין עליו טענה, ויש להוסיף שמצינו בפוסקים שכתבו שהטעם שלא נהגו לכוף בזמן הזה על מצוות פו"ר כמבואר ברמ"א (אבה"ע סימן א ס"ג) מפני שיכול לטעון שלא מצא אשה ההוגנת לו, ולכן לא כופים על זה, יעו"ש. (חש"ח יבמות לז ע"ב).

וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ פְּלִי כֶסֶף וְכֹלֵי זָהָב וְשִׁמְלַת וְשִׁמְהֶם עַל בְּנֵיהֶם וְעַל בְּנֹתֵיהֶם וְנִצְלָתָם אֶת מִצְרָיִם (ג-כב).

ציוה ליתן לבתו כלי זהב ונמצא שעון זהב משובץ עם הרבה יהלומים נדירים שאלה: יהודי נפטר לפני השואה ובצוואתו ציוה ליתן לבתו את כלי הזהב שברשותו, ונמצא בביתו שעון זהב דק ופשוט אולם משובץ היה באבני חן ויהלומים נדירים, וטענו הבנים שאין דינו כ'כלי זהב' כיון שעיקר חשיבותו היא

פניני חשוקי חמד

היהלומים המשובצים בו, ואילו הזהב אינו אלא המעמיד שלהם, ולכן אין השעון מגיע לאחותם. הדין עם מי?

תשובה: בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן רכד) דן בדבר צוואה של אחד מצדיקי דורו בה ציוה לחלק את כלי הכסף והזהב, ב' חלקים לבניו וג' חלקים לבנותיו, ושאר הרכוש לבניו. בירושה נמצאו כמה כלי כסף וזהב משובצים באבנים יקרות אשר עולה מחירם יותר מהכסף והזהב עצמו, וטענו הבנים שכלים אלו אינם בכלל החלוקה כי אינם בכלל 'כלי כסף וזהב' כיון שהזהב והכסף טפל לאבנים טובות ונקראים על שמם. ואילו הבנות טענו לקבל את חלקם גם מכלים אלו. המהרש"ם דן רבות בכשרותה של הצוואה וכתב (באות כא-כו) 'ומעתה נפנה אל הראש הרביעי אם גם כלי כסף וזהב שקבוע בהם אבנים טובות בכלל לשון כלי כסף וזהב סתם... בנידון דידן נראה ברור דהוי בכלל סתם כלי זהב וכסף' ומביא כמה ראיות מהתנ"ך לכך:

א. חושן ואיפוד - בחשן ואיפוד של הכהן גדול היה קבועים אבנים טובות יקרות מאוד עד שנתנו בעד אחת מהן שמונים ריבוא כמובא במעשה דדמא בן נתינה (קידושין דף לא ע"א), ובע"ז (דף כד ע"א) ובתוס' (ד"ה ואבני) הביאו בשם ירושלמי דפאה שהיתה רק אבן ישפה, ועיין בש"ס דע"ז (דף ח ע"ב) דאבן טובה חשובה ממרגלית. ואבן שהם שהוא נופך חשובה משאר אבנים טובות ובש"ס דב"ב (דף עה ע"א) גרוע מכולן זהב ע"ש. ואעפ"כ נקרא בש"ס דיומא כמה פעמים בשם בגדי זהב, וכן הוא לשון הרמב"ם (פ"ח מכלי המקדש הלכה א-ב) 'בגדי זהב הן בגדי כהן גדול והם... ואפוד וחושן', ובעל כרחך שהכל תלוי בעיקר הבגד ולא בהקבוע בו.

ב. תכשיטי רבקה - אליעזר נתן לרבקה 'נזם זהב בקע משקלו' (בראשית כד כב), ובמדרש רבה (פרשה ס אות ו) מבואר שהיה קבוע בנזם אבן יקרה בקע משקלה, וביארו המפרשים דהוקשה למדרש מה החשיבות לזהב במשקל 'בקע' שהוא משקל מחצית השקל, ולכן ביאר שהבקע משקלו אמור על האבן היקרה שהיתה קבועה בנזם, ואפ"ה נקרא נזם זהב.

ג. כסא שלמה - נאמר במלכים (א, י, י) על כסא שלמה 'ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב מופז', ובילקוט מגלת אסתר ובפרט בכלבו (סימן קיט בשם מדרש) כפל ושנה לקרותה בשם כסא זהב. ומבואר שם שהיו קבועים בו כמה אבנים טובות ומרגליות יקרים מאוד, ואעפ"כ נקרא 'כסא זהב'. ואף דאין למדין ממדרש כמ"ש

פרשת שמות

התוס' יו"ט (פ"ה דברכות), כבר כתב הנודע ביהודה (מהדו"ת, יו"ד סימן קסא) דבענין מציאות למדין שפיר.

ד. **ביזת הים** - נאמר במדרש רבה (שיר השירים פ"א יא) על הפסוק 'תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף' תורי זהב זו ביזת הים, וברש"י פרשת בשלח בפסוק ויסע משה הביא בשם המכילתא 'הסיען בעל כרחן, שעטרו מצרים את סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאין אותם בים, וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף, לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם, עכ"ל. והנה מה דנקט גבי ביזת מצרים רק כסף אף דגם שם השאילום כלי זהב מבואר במדרש רבה (שה"ש שם) כשם שיש הפרש בין כסף לזהב, כך יש שבח ביזת הים מביזת מצרים. אבל אכתי תיקשי לפי דעת המכילתא אמאי לא נקט אבנים טובות היקרים יותר מזהב (כנ"ל מבבא בתרא דף עה ע"א), ובעל כרחך שהיו קבועים בתוך תכשיטי הזהב ונקראים על שמם תורי זהב, ומוכח כמ"ש.

ה. **בגדי מרדכי** - במגלת אסתר (ח, טו) נאמר ומרדכי יצא כו' בלבוש מלכות תכלת וחור כו', ובתרגום שני מבואר שהיו קבועים בו אבנים טובות ומרגליות והיה טווי בזהב אופיר, ואעפ"כ נקרא לבוש תכלת וחור, הרי דגוף הבגד הוא העיקר.

אלו ראיותיו מהתנ"ך, ועיין שם בארוכה מה שדן מסוגיות הש"ס. ואחת מראיותיו היא מיומא דף עב ע"א שם נאמר דנין כלי מכלי ואין כלי מתכשיט כלי, הרי שתכשיט כלי אינו בכלל כלי? משיב המהרש"ם: "היינו לענין גזירה שוה. וגם בזה הרי משני התם דנים גופו מגופו דהוי בכלל גופו". ובסוכה (דף ה' ע"א) אין דנים כלי מהכשר כלי ופירש"י דהזר אינו רק תיקון כלי לקשטו, היינו נמי לענין גז"ש. ועוד מעיר (באות כג) מדברי התוספות ביומא דף עב ע"א (ד"ה שמעמידין) שם מוכח דבעלמא הציפוי המעמיד הוא העיקר, ורק בשולחן גלי קרא דכלי הוא העיקר הציפוי בטל, ע"ש.

ונראה שיש מקרים יוצאים מן הכלל, והוא כאשר יש לנו אומדנא ברורה שהכלי זהב לא נועד אלא לשם הסוואה לשבץ בו יהלומים כדי שיוכלו לשמש כשוחד להצלת נפשות בימי מלחמה וצוקה, בכה"ג ברור שאינו בכלל כלי אלא בגדר תכשיט, והבת לא תוכל לקבלו מכוח הצוואה. וכל דברי המהרש"ם בתשובתו העניפה אמורים על צוואת אותו צדיק שהיו בביתו אותם כלים לכבוד ולתפארת כנאה לבית המלכות, ולא שימשו כהסוואה ולמפלט בימי מלחמה. ויעוין בשו"ע

פניני חשוקי חמד

(ח'מ סימן צז סעיף כו) ובערוך השולחן (שם סעיף ל) ובפתחי חושן (הלוואה פ"ב סי"ט), דעות הפוסקים שלא גובים התכשיטים שנתן הבעל לאשתו כי נתנם לה במתנה גמורה. וברור שאותם תכשיטים שעשאו כבסיס לאבני חן ויהלומים לעתות מלחמה ודאי שלא מקנה אותם לאשה.

והנה בגאולת מצרים נאמר 'ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות' (שמות ג כב), ולהלן (יג לב) 'וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות', ושואלים רבותינו בשלמא כלי כסף וזהב לקחו מהמצרים עבור השעבוד, אבל השמלות השייכים לנשים מדוע ניתנו לגביה, הרי הגברים שעבדום? ויש שתירצו שלכך כתבו שמלות אחרי הכלי כסף וזהב כי היו אלו שמלות יקרות וחשובות השוות יותר מכלי כסף וזהב ואין דינם כשמלות שלא ניתנות לגביה אלא הם בכלל ממון הבעל וגובין לפרעון חובותיו, ולכך היו רשאים ליקח השמלות.

ואמנם עדין רואים שהתורה קראתם שמלות, והוא הדין בשאלתינו סו"ס יש לשעון שם של כלי. מ"מ נראה שיש סברא דכיון שציוה לתת לבתו את הכלים ואת עיקר רכושו לבניו לקיים דין ירושה מהתורה שהיא הטוב האמיתי עבורו, לכן אם הכלים מיועדים לשימוש בתור כלי, יש לבאר שהם בכלל הכלי המאור בצוואה לתת לבתו, אולם כלי שכל כולו לשם רכוש ופליטה במעבר הגבולות, הרי הוא כלול ברכוש המיועד לבנים. (חש"ח יומא עב ע"א). [הובא גם בפניני חשוקי חמד על פרשת חיי שרה (כד-כב)].

וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכְהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפְּנֵי (ד-ג).

הנהג עצר את הרכב, והסולם הגדול נפל על הרכב שלפניו

שאלה: מעשה אירע בקבלן שיפוצים בשם ראובן, שבערב אחד הכין את כלי מלאכתו לצורך העבודה שממתינה לו למחר. בין השאר הניח את הסולם הגדול שלו על גבי גג רכבו, אך מאחר שהאיש היה תשוש, לאחר יום עמוס של עבודה מפרכת ולימוד מעמיק בכולל ערב, החליט שקשירת הסולם באמצעות החבלים תעשה רק למחרת בבוקר, ונכנס לישון בביתו. ויהי בחצות הלילה, דפיקות נשמעו בדלת ביתו של ראובן. הקיץ משנתו, ופתח את הדלת, כשעדיין היה אחוז בחבלי שינה. היה זה שמעון השכן שביקש בבהלה: 'אני צריך לקחת את אשתי בדחיפות לבית החולים, כי תקפוה צירי לידה, האם תוכל להשאיל לי את רכבך?' בשמחה

פרשת שמות

רבה', השיב ראובן, ומיהר למסור את המפתחות לשכנו. שמעון נכנס עם אשתו לרכב, אך לא הבחין כלל שהסולם שעל גג הרכב אינו קשור. לא היה צריך ועזוע רב עוצמה כדי לגרום לסולם לצנוח מגג הרכב הגבוה, די היה בעצירה קלה ברמזור. ואכן כך אירע. לאחר דקות ספורות של נסיעה, שמעון עצר, והסולם נחת לכיוון הקדמי, על המכונית שעמדה לפניו. ברחמי שמים לא אירע נזק בנפשות, אך אותה מכונית הוזקה באופן רציני, וכעת בעליה בא ותובע לשלם את ההיזק. ונשאלת השאלה: על מי מוטל לשאת בנזק – על ראובן בעל הרכב שמסר לחבירו רכב שעלול להזיק, או על שמעון שעלה לרכב ופתח בנסיעה מבלי לבדוק אם הסולם קשור?

תשובה: בנוגע לבעל הרכב, נראה שיש לפוטרו מתשלום הנזק, כי הוא רק גרמא בעלמא, ואף בדיני שמים אינו חייב, כיוון שהיה שוגג במסירת המפתח בשעת בהלה ומתוך קימה משינה, וכמו כן מסר את המפתח לבר-דעת, שבודאי יכול היה לבדוק אם הסולם קשור.

ובאשר לחיובו של שמעון הנהג, נראה שהדבר תלוי במידת הבהילות בשעת הכניסה לרכב, דהיינו, באופן שהמדובר היה באשה שזעקה מכאבים נוראים, או שהיה לה שטף דם חמור וכדומה, וכפי הנראה עלולה להסתכן, אזי יש לפטור את הנהג, משום שמן הסתם נכנס לרכב בבהלה, מחמת החשש לחיי אשתו והעובר, והתחיל מיד בדהרה לבית החולים, כך שהיווצרות הנזק נחשבת לאונס גמור, ופטור [יעויין שו"ע (חו"מ סימן שעח ס"א)].

ומצינו שאדם שנתקף בבהלה עלול לנהוג שלא בישוב-הדעת והתבוננות, כמבואר בדברי רבינו הנצי"ב שכתב בהעמק דבר על הפסוק (שמות ד, ג) וישליכהו ארצה ויהי לנחש ויִנָּס משה מפניו: "הוא פלא מאדוננו משה, להיכן נס ומאיזה מעמד הוא נס? אבל באמת היה שלא בישוב הדעת, באשר התבהל פתאום ממראה עיניו, ונס כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם, בלי שום התבוננות על הדעת". וכן בסדר ההושענות נאמר: 'הושע נא - נפש מבהלה'. וכך גם נאמר בנידוננו, שהבהלה שתקפה את הבעל, אשר מחמתה הוא פעל בחוסר שימת לב, היא בלתי נשלטת, ולכן הוא נחשב לאנוס ופטור על נזקים שנגרמו מחמת הסולם. עוד יש לציין לדברי המשנה למלך (סוף פ"ח מחובל ומזיק) שכתב: בתשובת הריב"ש (סימן רלח) כתב: או אפשר שאין הנרדף הבא להציל את עצמו בנפשו של רודף צריך להתרות ברודף, 'לפי שהוא בהול על נפשו' להציל עצמו לולא חייבוהו להתרות.

פניני חשוקי חמד

ובאופן זה, שבעל הרכב שניזק נותר קרח מכאן ומכאן [כי אף אחד אינו חייב בתשלום נזק], יש לומר לו: 'מאת ה' היתה זאת', והמקום ימלא חסרונוך.

אולם, אם המדובר היה באופן רגיל של צירי לידה, שהבהילות אינה כל כך גדולה, נראה שיש לחייב את הנהג, כי מאחריותו היתה לבדוק שהסולם [שבולט וכל אחד מבחין בו] קשור לגגון.

לסיכום: נראה שבעל הרכב פטור מתשלום הנזק שנגרם ע"י נפילת הסולם. ובאשר לנהג, הדבר תלוי: באופן שהיתה בהילות גדולה - יש לפטרו, אך באופן רגיל - יש לחייבו.

אולם כשהצעתי דברי לפני הגר"נ קרליץ שליט"א, נטה לומר, שאף במקרה שהבהילות לא היתה גדולה מחמת סכנה מיידית, יש לפטור את הנהג, משום שמבחינתו קבלת המפתח מבעל הרכב, ללא אזהרה או הוראה מיוחדת, נחשבת כ'אישור' ממנו שרכבו תקין וראוי לנסיעה בטוחה, וצ"ע. (חש"ח ביצה מ ע"א).

וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפְּנֵיו (ד-ג).

בגלל פחד לא מנעה מבעלה לשתות משקה מורעל, האם חייבת כפרה?

שאלה: נאמר בגיטין (דף ו ע"ב) כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות גילוי עריות ושפיכות דמים וחילול שבת. וכתב הבן יהוידע להסביר איך בא על ידי האימה יתירה לידי שפיכות דמים על פי מעשה שהיה באחד שהיה אדם קשה והתנהג ביד קשה לאשתו, והיה מטיל אימה יתירה בתוך ביתו יותר מדאי, פעם אחת היה כוס מלא חלב בשבילו לסעודתו, והיה הכוס מגולה, ובא נחש והטיל בו ארס, והאשה ראתה את הנחש אצל הכוס, ובדיוק אז נכנס בעלה הביתה, ולקח הכוס לשתות החלב, ומחמת אימה גדולה שהיה מטיל עליה נתפחדה לומר לו אל תשתהו, כי ראיתי את הנחש בכוס המגולה, פן יכעס עליה ויכה אותה, באומרו למה הנחת את הכלי המגולה, ולכן שתה את החלב ומת מחמת הארס. ויש להסתפק האם האשה צריכה כפרה על מיתת בעלה?

תשובה: לכאורה היתה חייבת לספר לו, אע"פ שיש לחשוש שיכה אותה, כדאמרינן בירושלמי בתרומות (פ"ח ה"ג) מעשה באחד שלא היה אוהב אורחים, ואשתו אהבה להכניס אורחים, ופעם אחת הגיע אורח ושמה לפניו לאכול,

פרשת שמות

כשהרגישה שבעלה נכנס, העלתה האשה את האורח לגג, ובעלה התיישב לאכול, ובאמצע נרדם קצת, ובא נחש ואכל קצת, כשהתעורר ורצה להמשיך לאכול צעק לו האורח מהגג אל תאכל. ומקשה בירושלמי וכי אין האשה אסורה משום יחוד שהרי נתייחדה עם האורח בגג, ומתרץ מכיון דלא חשיד על שפיכות דמים, לא חשיד על עריות, דכתיב 'כי נאפו ודם בידיהם'. הרי אף שהיה לו לאורח סיבה אמיתית שלא להעיר לו, כי היה מגלה אותו והיה חושדם, וגם היה צועק על אשתו שהכניסה אורח, מ"מ אמרינן בירושלמי שאם לא היה מגלה, היה נקרא חשוד על שפיכות דמים.

אולם נראה שבענינו אשמתו בראשו ועונו על עצמותיו, כי אין הקב"ה מעניש על דברים שנעשו מתוך פחד ואימה, כמבואר בהעמק דבר (שמות ד ג) וינס משה מפניו, הוא פלא מאדונינו משה להיכן נס, ומאיזה מעמד הוא נס, אבל באמת היה שלא בישוב הדעת, אלא באשר התבהל פתאום ממראה עיניו, ונס כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם בלי שום התבוננות על הדעת. ובהרחב דבר הוסיף שבפירוש המשניות להרמב"ם פירש שהא דתנן בשבת (דף כט ע"ב) המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני עובד כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה, שהוא פטור אבל אסור, והוא פלא דהרי אמרינן בגמרא שחולה מיירי שיש בו סכנה, וצ"ל שדעת הרמב"ם שדוקא חולה מיירי שיש בו סכנה, אבל בשאר מיירי שאין בו סכנה, ואע"פ הוא פטור, שמיירי שעשה מפני פחד פתאום, והרי זה דומה לאונס, ואין בו קרבן.

וגם בענינו הפחד והאימה הגדולה פן יכעוס עליה ויכה אותה, הוא שגרם לה לשתוק, ולכן כשם שאדוננו משה לא נענש על הבריחה, כך היא לא תענש על השתיקה, ולא דומה לירושלמי שלא היה שם פחד. (חש"ח גיטין ו ע"ב).

וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מִפְּנֵי (ד-ג).

גויים המכריחים יהודי לגנוב מעותיו של העני האם יהרג ואל יעבור

שאלה: יהודי עני אסף כסף לבתו הכלה והוא שמח וטוב לב שב"ה הצליח לאסוף קצת כסף על מנת לחתן את בתו, גוי אנס ראה את כספו, ומכריח ישראל, שיגנוב לו את הכסף, ואם לאו יהרגנו היגנוב ולא יהרג?

פניני חשוקי חמד

תשובה: אם העני בעל לב חלוש יתכן שהיה מקום לומר שלא יגנוב, אלא יהרג ואל יטול, כי מסוגל לקבל התקף לב כשיראה שכל מה שעמל במשך שנה שלימה, ילך לטמיון. אלא שיש להשיב על כך דאין ספק מוציא מידי ודאי, כי אם לא יגנוב את הכסף, ודאי יהרג על ידי האנס, ואילו העני יתכן שימשיך לחיות, למרות שכספו ישדד. וגם אם ודאי ימות, צ"ע דיתכן שהישראל יהרג בידיים ממש על ידי האנס, ואילו העני ימות מכח גרמא שהוא עצמו אשם בה, כי היה עליו להתחזק בהשי"ת ולא לקחת ללב ולא למות, אבל יתכן שאין הבדל וגם בגרמא נאמר יהרג ואל יעבור, וצ"ע.

והנה אמרינן בבבא קמא (דף קיט ע"א) כל הגוזל את חבירו פרוטה, כאילו נוטל נשמתו, ולא הוה אלא 'כאילו' ולא ממש נוטל נפשו, אולם יתכן שדברי הגמרא נאמרו באדם בריא, ולא בחולה לב.

אולם כל זה יש לדון, כאשר הרופאים אומרים שהסיכון שימות מיד, מכח התקף לב, אבל אם יש חשש שבמשך הזמן יקבל התקף הלב, אין צריך כלל לחשוב עליו, דאיהו דאזיק אנפשיה, כמבואר בתוס' בסוכה דף כה ע"ב (ד"ה ובלכתך) דבטירדא דרשות מבעיא ליה לייתובי דעתיה ולהסיר מחשבת טירדתו. אבל אם יש חשש מפחד פתאום, יש לחשוש לכך, כי אין הקב"ה מעניש על דברים שנעשו מתוך פחד ואימה, כמבואר בעמק דבר (שמות ד ג) וינס משה מפניו, הוא פלא מאדונינו משה להיכן נס, ומאיזה מעמד הוא נס, אבל באמת היה שלא בישוב הדעת, אלא באשר התבהל פתאום ממראה עיניו, ונס כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם בלי שום התבוננות על הדעת. והכא נמי כאן, אך מכל מקום אין צריך למסור נפשו, עבור כך.

ויש להקשות דמצד אחד אמרינן בדף צא ע"א שהמבעית את חבירו פטור מדיני אדם משום דאיהו דאבעית אנפשיה, ובמשה רבינו אמרינן שהבהל פתאום, ולמה לא נאמר איהו דאבעית אנפשיה, וי"ל דהכל לפי הענין, וכפי שקבעו חז"ל, שהתוקע חבירו יכול הניזק לייתובי דעתיה, וכך גם בבל, משא"כ במשה רבינו בראותו פתאום נחש לעומתו, בזה לא היה למשה רבינו שליטה. (חש"ח ב"ק קיט ע"א).

פרשת שמות

וַיֹּאמֶר ה'שְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מֹשֶׁה מִפְּנֵי (ד-ג).

שאלות שנתעוררו בעקבות חיצונית המות שירו אויבנו על אחינו שבדרום

בחודש טבת תשס"ט, כאשר אויבנו ירו על אחינו שבדרום מאות חיצונית מות, ובחודשי שמים הקב"ה שמר עלינו, ועשה לנו ניסים רבים וגדולים. בעקבות המצב הקשה ששרר אז בדרום, ובעקבות המלחמה שהתנהלה אז, ובעקבות הניסים הרבים שהקב"ה עשה לנו, התעוררו כמה שאלות:

רופא ששחררוהו בערב שבת לביתו, ויתכן שבשבת יקראו לו מחדש

שאלה: בערב שבת קודש פרשת ויחי תשס"ט היו כמה רופאים ערוכים לקראת המלחמה בדרום, אמרו להם הממונים עליהם, שהם יכולים לשוב לביתם, אך יש סבירות גבוהה שהמלחמה תפרוץ בשבת, ואז יצטרכו לבא בשבת. הסתפקו הרופאים איך עליהם לנהוג, מצד אחד נוח להם לשוב לביתם, אך מאידך אם אכן יצטרכו להם, יאלצו לחלל שבת ביציאה מחוץ לתחום, ובנסיעה ברכב. האם היה מותר להם להיכנס לחשש חילול שבת מיותר?

תשובה: כתוב בספר חסידים (סימן תתנה) אשה הרה, וכבר הגיע חודש התשיעי להריונה, בערב שבת עם חשיכה, יטמין מים, כדי שאם תלד בליל שבת או בשבת, הרי המים החמים מזומנים, ולא יחללו שבת. ולפי זה כתב המשנ"ב (סימן של ס"א) מן הראוי לאשה שהגיעה לחודש התשיעי [להריונה] להזמין בכל ערב שבת כל הדברים הנצרכים לה, עכ"ל. ויש להעיר למה כתב המשנ"ב "מן הראוי" כלומר אין זה חיוב מוחלט, הרי כתב בהקדמה לסימן רמ"ח, שאסור להפליג בים שלשה ימים לפני השבת, ולפי בעל המאור הטעם הוא שמא יבא לידי סכנה ויצטרך לחלל שבת. והרי"ף הוסיף וכתב שאם יש חשש שיצטרך לעשות מלאכה בשבת, אסור לצאת אפילו קודם שלושה ימים, ואפילו לדבר מצוה. הרי שיש איסור להיכנס למצב שיצטרכו לחלל שבת. ולא רק הנהגה ראויה.

ויש לתרץ שהמפליג בספינה [סמוך לשבת] הרי הוא מכניס עצמו בידיים לסכנה ולחילול שבת, ולכן חייב להימנע מכך, משא"כ היולדת שמשמים הכניסוה לסכנה ולחילול שבת, אפשר שאינה חייבת לדאוג מערב שבת שלא יחללו עליה שבת. עוד אפשר לתרץ, שהמפליג בים, יש חשש גדול שיצטרך לחלל שבת. משא"כ באשה, מי יימר שתלד בשבת. ובזה יובן מה שכתב הביאור הלכה (סימן שדמ ד"ה מצומצמת) איש צבא חייב להכין כל צרכיו מערב שבת, ולא כתב מן הראוי, משום שכיון שברור שיצטרך לחלל שבת, על כן מחויב הוא לדאוג שלא יבא לידי כך.

פניני חשוקי חמד

ויעוין מש"כ בספר תורת היולדת (פרק ב הערה א) שעכ"פ לא תתרחק היולדת מבית החולים בערב שבת, כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בנסיעה ארוכה.

וא"כ נראה שהוא הדין ברופא אם יש חשש סביר שיצטרך לחלל שבת, אסור לו לנסוע הביתה, שאסור לו להכניס עצמו למצב של חשש חילול שבת. ונראה שאם מסתבר שיהיה תועלת להצלת נפשות שישבות בביתו, כגון שהרופא ינוח יותר, ויאסוף כח לקראת הימים הקשים ויוכל להציל נפשות מותר, וזאת על סמך הנאמר בקהלות יעקב (שבת סימן טו) שכתב: ונראה דדעת בעל המאור ז"ל הוא שדבר זה גורם שיצטרך לחלל שבת מחמת פיקוח נפש, אינו אסור אלא מדרבנן. דאי הוי איסור דאורייתא היה אסור אפילו קודם ג' ימים. וגם בברייתא מבואר דלדבר מצוה מותר אפילו בערב שבת ואילו היה בזה איסור דאורייתא לא היה שרינן במקום מצוה, עכ"ל. ואף לדעת הרי"ף שבאמת אסור גם קודם ג' ימים, וגם לדבר מצוה, מ"מ יתכן שגם לשיטתו, אין האיסור מן התורה, אלא דרבנן, ולמה נאמר שהרי"ף חולק גם בזה. ולכן נראה שבעניננו שזה לדבר מצוה, ואולי גם פקוח נפש, יש להקל בזה.

אשתו נתקפה חרדה, ונתן לה את הרכב, כדי שתסע לקרוביה בעצם יום השבת

שאלה: מעשה שהתחילה אזעקה בעצם יום השבת, והטיל נפל סמוך לביתו של ראובן, אשתו נתקפה חרדה, ואמרה לו, חייבים כרגע להכנס לרכב ולנסוע, אם אינני נוסעת מכאן, אני יכולה להשתגע, הבעל נתן לה את מפתחות הרכב, ואמר לה תסעי עם הרכב עד לקרוביך הנמצאים בעיר ששם אין סכנה של טילים. לאחר השבת, תקפה אותו חרטה, ובא לשאול אם נהג כדין, שנתן לאשתו את המפתחות של הרכב, כדי לנסוע בעצם יום השבת, והאם אשתו צריכה לחזור בתשובה, על הנסיעה הזאת?

תשובה: אין הקב"ה מעניש על דברים שנעשו מתוך פחד ואימה, כמבואר בהעמק דבר (שמות ד ג) 'וינס משה מפניו', הוא פלא מאדונינו משה להיכן נס, ומאיזה מעמד הוא נס, אבל באמת היה שלא בישוב הדעת, אלא באשר התבהל פתאום ממראה עיניו, ונס כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם בלי שום התבוננות על הדעת. ובהרחב דבר הוסיף שבפירוש המשניות להרמב"ם פירש הא דתנן בשבת (דף כט ע"ב) המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני עובד כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה, שהוא פטור אבל אסור, והוא פלא דהרי אמרינן בגמרא שחולה

פרשת שמות

מיירי שיש בו סכנה, וצ"ל שדעת הרמב"ם שדוקא חולה מיירי שיש בו סכנה, אבל בשאר מיירי שאין בו סכנה, ואע"פ כן הוא פטור, שמיירי שעשה מפני פחד פתאום, והרי זה דומה לאונס, ואין בו קרבן.

ובשו"ת צפנת פענח (תשובה לט) נאמר: אדם המתיירא בעת מהומה מפני גייס של נכרים ולסטים, מותר לו לעבור על איסורי שבת ולברוח, אע"פ שאין בזה סכנה ממש, אלא שמתירא הוא מסכנה. אבל לאחרים אסור לחלל שבת עבורו, יעו"ש שהוכיח כך מדברי הרמב"ם (הנ"ל) על המשנה המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני הלסטים.

ובאגרות משה (או"ח ח"א סימן קכז) כתב: יש אנשים מוגי לב, וחושבים זה לסכנה, ומותרים לחלל שבת אם יצטרכו, שהרי אין יכולים לערוב להם שלא תהיה סכנה. ודבר זה תלוי בדעת כל אחד ואחד. עכ"ד.

ויש להקשות דהא אמרינן בבבא קמא (דף צא ע"א) המבעית את חברו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, כיצד תקע באזנו וחירשו פטור, משום דאמרינן הוא דאבעית נפשיה. והכא משמע שהנבהל פתאום פטור, ולמה לא נאמר איהו דאבעית אנפשיה. ויתכן שפחד הוא דבר שאפשר להתגבר עליו, אך מאידך מפחד פתאום קשה מאד להתגבר, ולכן בדיני אדם אי אפשר לחייב את האדם לשלם, כי הוא לא עשה את כל הנזק, כי השני הנבהל היה יכול להרגע, ובזה שלא נרגע, עזר לנזק, אבל הקב"ה אינו מעניש על פחד פתאום, והעובר על איסור שבת, מפני פחד פתאום פטור.

וכן מוכח קצת במאירי, דמבואר בשבת (דף קנא ע"ב): "אסור לישון בבית יחידי". והוסיף שם המאירי: וכן בכל דבר שהוא מביא עצמו לידי נסיון של פחד אסור, והכל לפי טבעו. ומכל מקום אם אירע לו כן יחזק את עצמו בבטחון בשם וכו', עכ"ל.

והנה הרמ"א (סימן שלד סעיף כו) כתב: אסור לחלל שבת כדי להציל ממון, ואם עבר וחילל צריך להתענות מ' יום שני וחמישי, ולא ישתה יין ולא יאכל בשר. והראה לי גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א שבמשנה ברורה (שם ס"ק עח) נאמר: ומיירי כשעבר בשוגג. ואפילו כשעבר במזיד היה מחמת שחפר גומא להטמין מעות מפני האנסים, וכיוצא בו. אבל העובר בשאט נפש למלאת תאוותו, צריך כפרה יותר ויותר, כי הוא חייב סקילה או על כל פנים כרת, ולכן צריך תשובה שלימה, עכ"ל.

פנני חשוקי חמד

והלשון תמוה, דמשמע שאם חילל שבת, כדי להציל ממונו אינו חייב סקילה, [ואפילו בהתראה - דומיא ד'בשאת נפש למלאת תאותו' שחייב רק בהתראה], והדבר פלא, הרי אין בזה פיקוח נפש? ואולי הטעם הוא משום שהוא בגדר 'אנוס', כי לא כל אדם מסוגל לעמוד בנסיון גדול של איבוד כל הרכוש. ועל כל פנים אפילו אם לא נקבל חידוש זה, שאף אם התרו בו פטור מסקילה, מ"מ מכרת המסור לשמים יתכן שיפטר.

ודוקא החולה עצמו אם חילל את השבת פטור מחמת אנוס, אבל לא אדם אחר, שהרי הוא אינו אנוס. ולכן בעניננו שהאשה עצמה לקחה את הרכב ונסעה לעיר אחרת אינה צריכה כפרה, כיון שהיתה אנוסה. והנה האשה נסעה לעיר שאין בה סכנה שיש לה שם קרובים, ולכאורה היתה צריכה לעצור מיד היכן שאין יותר חשש סכנה של הטילים, ועל הנסיעה המיותרת לכאורה חייבת אף בדיני שמים, ואמרו הרופאים שגם על זה היא אנוסה, כי אשה שנתקפה בחרדה, לא תוכל להרגע אם תעמוד כך במקום שומם, אלא צריכה ללכת למקום שיש לה שם מכרים והם ירגיעו אותה. [בהמשך התשובה יש שו"ת נוסף ואכמ"ל]. (חש"ח ב"מ קה ע"ב).

וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ וַיִּנָּס מִפְּנֵי (ד-ג).

האם לפטר אחות נמלטה מבית חולים בשעת אזעקה, למרות התרגולים הרבים

שאלה: בחורף תשע"ג ירו אויבינו חצי מות רבים, לעבר ערי ישראל כדי להשמיד להרוג ולאבד, ובחמלת ה' על עמו, ובניסים שלא כדרך הטבע, לא פגעו חיצי המות, ויצאו ידי חובה בפחד בלבד.

והנה באחד האזעקות שנשמעו פתאום בערי ישראל, נתקפה אחות בבית החולים בפחד, ונמלטה על נפשה למקום מוגן, למרות התרגולים הרבים שעברה, שגם בשעת אזעקה אסור לה להפקיר את החולים, ויש עליה לטפל בהם, או להעבירם למקום מוגן.

הנהלת בית החולים שאלה האם לפטר את האחות, שהרי האחות הראתה חוסר אחריות בזה שהיא נמלטה על נפשה והשאירה את החולים לבד למרות התרגולים הרבים?

פרשת שמות

תשובה: נאמר בתורה 'ויהי לנחש וינס משה מפניו' (שמות ד ג). וכתב ה"העמק דבר": "הוא פלא מאדוננו משה להיכן נס, ומאיזה מעמד הוא נס? אבל באמת היה שלא בישוב הדעת אלא באשר התבהל פתאום ממראה עיניו, ונס כאשר ינוס איש מפני הנחש בטבע האדם בלי שום התבוננות על הדבר... והוסיף ב"הרחב דבר": "מכל מקום פטור, [המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני לסטים], שמיירי שעשה מפני פחד פתאום, והרי זה דומה לאונס דאין בו קרבן. וזה הענין היה פה במשה, שברח מפני פחד פתאום, עכ"ד.

ולמרות שתרגלו איתה רבות איך להתנהג בשעת אזעקה, ובשעת מבחן לא עמדה בתרגולים, מכל מקום אין לפטרה, וראיה לכך, שהגמרא בשבת (דף מט ע"א) מספרת, שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראהו קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו, וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה.

ושאל מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שהרי בסוף פשט את התפילין וא"כ למה היה צריך לברוח מפניו, והשיב (הערות) שנבהל מפניו, ואף שמלכתחילה כשיצא לשוק ידע שקסדור יכול לפגשו ומסתכן, ועל מנת כן יצא כדי למסור נפשו, מכל מקום בשעת ראיית הקסדור נבהלים ומיד נסים מפניו^{יא}.

הרי שגם אלישע שיצא על מנת למסור נפשו, בשעת מבחן נבהל ונס מפני הקסדור, ואיך נבא בטענות לאחות, שנתקפה בפחד פתאום וברחה להציל את נפשה.

ולכן נראה שאין לפטר את האחות בגלל הפחד שתקף אותה פתאום, כי אין אדם שליט על מעשיו כשתוקף אותו פחד.

וכתב בדרשות הנצי"ב שיש שני סוגי פחדים, פחד ובהלה, בהלה פתאומית גורמת להרפות את מעיו, כמו שמצינו באסתר 'ותתחלחל המלכה' שהטילה רעי, ופחד מצמית, כמבואר בנדה (דף ד ע"א) פחדא מצמת צמית, וזה שנאמר בעירובין (דף סז ע"א) 'שפתיו נרתעין' שמפחד שפתיו נרתעו. (חש"ח עירובין סז ע"א).

^{יא} עוד תירץ שם מו"ח זצוק"ל בשם הגר"א, שלכן ברח אלישע בכדי להרויח עוד רגע של קיום מצות תפילין, וכשהשיגו ויוכל למנעו במציאות קדם ופשטן, שכבר אין על מה למסור את הנפש.

פניני חשוקי חמד

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֵלֶם אוּ חֵרֶשׁ אוּ פֶקַח אוּ עֵוֶר הֲלֹא אֲנֹכִי ה' (ד-יא).

יש לו חולי בעין, וחולי באוזן, באיזו אבר יטפל

שאלה: ראובן חולה על אזנו, והרופאים אומרים שאם לא יטפל בכך מיד, עלולה האוזן להפגע ולא ישמע על האוזן הזאת, אך דא עקא שיש לו גם מחלה על העין, והרופאים אומרים שאם לא יטפל גם בו בהקדם האפשרי, לא יראה יותר, ואינו יכול לטפל בשניהם ביחד, גם מפני חוסר בממון, וגם משום שהרופא על העין נמצא במקום אחד, והרופא על האוזן נמצא במקום שני, ושואל באיזה אבר כדאי יותר להתחיל לטפל, כאשר סיכויי ההחלמה בשני האברים שווים?

תשובה: נאמר ברש"י בבכורות (דף טז ע"א ד"ה ואל"בא) אמרינן בספרי אגודות, העין דומה לעולם קטן, העפעפים כנגד הרקיע, והתחתון כנגד הארץ, והלבן שמקיף את העין כנגד ים אוקיינוס שסובב את העולם, והשחור שבו שהוא עגול דומה לגלגל חמה. וכעין זה נאמר במסכת דרך ארץ (פ"ז הלכה לח) העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם, לבן שבו, זה ים אוקיינוס, שמקיף את כל העולם כולו, שחור שבו זה ישוב, קמט שבו זה ירושלים, פרצוף שבקמט זה בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו. ואם כן לפי זה אולי עדיף לטפל בעין הדומה לעולם, קודם שמטפל באוזן שהיא אבר באדם.

ובפרט שנאמר בעבודה זרה (דף כח ע"ב) דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלו [מאור העין מעורין ואחוזין בעורקי ובטרפשי הלב. רש"י], ואם כן העין היא גם קשורה לבריאות הלב, ולכן יש לה יתרון.

הראיה היא האבר החשוב שסומא חשוב כמת

כמו כן נאמר בנדריים (דף סד ע"ב) שסומא חשוב כמת, הרי שנכבדות העין היא גדולה, עד שמי שאין לו עינים חשוב כמת, ואף שנאמר בבבא קמא (דף פה ע"ב) חרשו נותן לו דמי כולו, כבר עמד על סתירה זו בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סימן נב) ותירץ שחירשו הכוונה שעשאו גם אילם שדינו כשוטה, וכן כל העושה את חבירו שוטה נותן לו דמי כולו².

² יב. ויעוין עוד בחשוקי חמד סנהדרין (דף מט ע"ב) מש"כ עוד בזה לתרץ את הקושיא.

פרשת שמות

כמו כן כתב האברבנאל (ירמיה טז יב) שלכן היו הנביאים עושים פעולה כמו עשיית כלי גולה, כי לפי שהאדם בטבע מתפעל מהדברים שיראה יותר מהדברים שישמע, לכן בהיות שהם בני מרי לא היו מתפעלים מדברי הנביא ותוכחותיו רצה ה' שיעשה הנביא מעשים זרים כי אולי יתפעלו מהמעשים ההם שיראו.

האזן היא האבר החשוב שמועה טובה תדשן עצם

אמנם בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ב אות יב) כתב אמר שלמה עליו השלום (משלי טו ל) 'מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם' ופשר הדבר 'מאור עינים ישמח לב', העין אבר נכבד מאד, כי יראו בה את המאורות המשמחים את הלב, ונכבדה ממנו האזן, כי ישמעו בה שמועה טובה המדשנת את העצם שאין בו ההרגשה ולא ידושן במאור עינים בלתי בתענוג יתר, וכן אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא דף פה ע"ב): כי האזן נכבדת משאר האברים, שאם סימא את עינו נותן לו דמי עינו, חרשו נותן לו דמי כולו.

וכעין זה כתב רבינו בחיי על הפסוק 'מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור' (שמות ד יא) סדר הכתוב ג' מעלות זו למעלה מזו, ראשונה הדבור שהוא מצד הנפש אשר האלמות הפכו, והשנית חוש השמע שהוא למעלה לחוש הראות זהו שאמר 'או חרש', והשלישית חוש הראות הוא שאמר 'או פקח או עור', וזהו שאמר שלמה ע"ה: 'מאור עינים ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם' (משלי טו ל), באר כי האור ירחיב הלב, אבל חוש השמע גדול יותר מאד, כי מלבד שירחיב את הלב וישמח אותו עוד ידשן את עצמותיו. הנה כי רבה התועלת המגיעת לאדם מן האוזן יותר מן העין, וכן אמרו רז"ל: סימא עינו נותן לו דמי עינו, חרשו נותן לו דמי כולו^י.

האזן היא האבר החשוב ביותר, שעושה את האדם כלי

כמו כן כתב המהר"ל (חידושי אגדות קידושין דף כב ע"ב) שהאדם נעשה כלי רק על ידי השמיעה, ולא על ידי שאר דברים כי כמו הכלי כאשר הוא גולם אין לו שם כלי, וכאשר יש לו בית קיבול הרי נחשב כלי, ואין האדם בעל הקבלה רק על ידי האוזן, ולכן כל שמיעה מתורגם קבלה, וכאשר האדם חרש הרי האדם נחשב כמו

^{יג}. וידעתי כי לפי זה יקשה לך, למה הקדימה לאה אמנו ראובן לשמעון, כי מאחר שקראה את שמם זה על שם הראיה וזה על שם השמיעה היה להקדים אל הבכור שם השמיעה, והענין הזה לא יתבאר כי אם בקבלה, יעו"ש.

פניני חשוקי חמד

גולם, אשר אינו דבר ולא נגמר צורתו האחרונה כלל, ודבר זה רמזו חכמים הנאמנים חרשו נותן לו דמי כולו. שמזה תראה כי החרש אינו אדם ולכן נותן לו דמי כולו.

בחיי היום יום הראיה חשובה יותר, ובשעת שמועה טובה אז האזן חשובה יותר

ונראה ליישב את הדברים שיתכן שהעין חשובה יותר מהאוזן במהלך חייו של האדם, ולכן הסומא חשוב כמת ולא החרש, וראיה לזה שהאדם מתפעל מראייתו יותר משמיעה כדכתיב 'אתם ראיתם', (שמות כ יח) ופירש רש"י יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין. וכן אמרו בגמרא (ראש השנה דף כה ע"ב) לא תהא שמיעה גדולה מראייה⁷. אך כשהאדם שומע שמועה שהוא חפץ לשומעה דבר זה מחלחל אצלו עמוק יותר מאשר אילו היה רואה אותה.

וראיה לזה דאמרינן בגיטין (דף נו ע"ב) כשרבן יוחנן בן זכאי יצא מירושלים לאספסיינוס, בישר לו שיהיה מלך, ואדהכי אתי פריסתקא עליה מרומי, אמר ליה קום דמית ליה קיסר, ואמרי הנהו חשיבי דרומי לאותיבך ברישא, [הקיסר מת והחליטו להושיבך בראש] הוה סיים חד מסאני בעא למסיימא לאחרינא לא עייל בעא למשלפא לאידך לא נפק [בשעת הבשורה היה לבוש נעל אחד, ולא היה יכול להלביש את השניה ולא להוריד את הראשונה] אמר מאי האי, אמר ליה לא תצטער שמועה טובה אתיא לך, דכתיב 'שמועה טובה תדשן עצם' אלא מאי תקנתיה, ליתי איניש דלא מיתבא דעתך מיניה ולחליף קמך [יביאו איש שאתה שונאו ויעבור לפניך] דכתיב 'ורוח נכאה תיבש גרם' עבד הכי עייל. ולכאורה קשה למה היו צריכים להעביר לפנינו את האיש, די בהקראת שמו, אלא על כרחך שהעין יכולה גם לייבש את העצם, אבל בשמיעת האזן בלבד אינו מחלחל בלבו רק דברים שהוא רוצה לשומעם.

ולכן בעניננו כאשר אנו דנים איזה אבר חשובה יותר, לכאורה לכו"ע העין חשובה יותר, כי אף שבאזן על ידי שמועה שהאדם רוצה יכול לחלחל בלבו הרבה יותר

⁷ ובמלבי"ם כתב על הפסוק מאור עינים ישמח לב ושמועה טובה תדשן עצם, שהמאור ישמח הלב ששם משכן הכחות הנפשיות, והשמועה טובה ששומע מרחוק רק תדשן עצם, שהם בניני הגוף וכחות גשמיות, ושמחת הלב גדול מדישון עצם ורוחני ונעלה ממנו, כאשר הלב ממנו תוצאות חיים לכל הגוף, ולכן אזן שומעת תוכחת חיים לא תספיק בשמיעה טובה מרחוק, רק בקרב חכמים תלין לראות את החכמים עצמם ולראות מעשיהם, וגדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, כי ראיית העין פועלת יותר משמיעת האזן שמאור עינים ישמח לב.

פרשת שמות

מאשר ראיה, מכל מקום זה דברים נדירים שאינם בקביעות, משא"כ ראיית הדברים הם מעשים שבכל יום, ולא תהא שמיעה גדולה מראיה. (חש"ח בכורות טז ע"א).

וַיַּחַר אֶף ה' בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְיֶה אִתְּךָ וְיָדַעְתִּי כִּי דָבָר יִדְבָר הוּא וְגַם הִנֵּה הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ וְרִאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ (ד-יד).

תרם חצי ספר תורה בתנאי שיכתבו רק את שמו האם יש בזה שקר

שאלה: בהלוייה של הרב ר' ישראל יעקב פלאם זצ"ל [היה עשיר גדול, ולעצמו הסתפק בקב חרובין, וכל כספו נתן לצדקה, נפטר בשם טוב, ולא השאיר אחריו זרע של קיימא]. סיפר אחד מראשי הישיבות, מעשה שהגעתי אל המנוח, וספרתי לו שבישיבה אין לנו ספר תורה, ובקשתי ממנו השתתפות בכתיבת ספר תורה, המנוח אמר לי שהוא יתרום חצי, ושאמצא תורם לחצי השני, [והוסיף הראש ישיבה, שהוא הבין מדבריו, שאם הוא לא היה מוצא תורם לחצי השני, ר' ישראל יעקב היה תורם את כל הספר תורה]. הלכתי לחפש עוד תורם לספר תורה, ומצאתי אחד שהסכים לתת חצי ספר תורה, ובתנאי שעל הספר תורה יכתבו רק את שמו, כאילו הוא תרם הכל. חזרתי אל המנוח וספרתי לו זאת, שמח מאד ואמר לי את זה חפשתי, לשלם חצי ספר תורה, וששמי לא יופיע עליו.

ויש להסתפק האם על ספר תורה שכתוב בה 'מדבר שקר תרחק', מותר לכתוב שקר כזה, כאילו אחד כתב הכל, והלא שנים השתתפו בכתיבתה?

תשובה: כתב הרמ"א (יו"ד סימן רמט סי"ג) מי שמקדיש דבר לצדקה, מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזכרון, וראוי לעשות כן. ומקור דינו של הרמ"א הוא ברשב"א (ח"א סימן תקפא), ויעוין ברשב"א שהביא כמה ראיות לדבריו, וז"ל: ומדת התורה הוא, שהיא כותבת ומפרסמת עושה מצוה. ואם התורה עשתה כן צריכין אנו להלך אחר מדותיה של תורה שהן דרכי נועם. הנה בהצלת יוסף שהצילו ראובן מיד אחיו כתב עליו הכתוב (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם. וכן בבועז שויתר פת וחומץ הכתיבו הכתוב... וכן פרסמו עליו ז"ל מדה זו במדרש רות (פ"ב) ...אמר רבי יצחק בר מריון בא הכתוב ללמדך שאם יהיה אדם עושה מצוה יעשנה בלב שלם. שאלו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתוב וישמע ראובן ויצילהו מידם, בכתיפו היה מוליכו אל אביו. ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתוב עליו

פניני חשוקי חמד

(שמות ד) והנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו, בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר, עגלות פטומות היה מאכילה... ובפרק יש נוחלין דף קלג ע"ב אמרו ביוסי בן יועזר כשהקדיש עליתא דדינרי וכשמכר מרגלית למקדש בי"ג עליות דדנרי. ונתנו הגזברים שבעה והקדיש ששה הנותרים, ועמדו שם וכתבו יוסי בן יועזר הקדיש אחת, בנו הקדיש שש. מכאן אתה למד שהיו נוהגין לכתוב כן שמות המקדישין לשמים להיות להם לזכרון טוב על מצות ולפתוח דלת לעושה מצות, עכ"ל. והנה יש שהקשו על דברי הרשב"א שמביא ראיה מראובן ואהרן, שחז"ל מעידים עליהם שלא עשו את המצוה בשלמות. ומבאר בספר חמדת צבי (סימן כא) שאדרבה בגלל שלא עשו את המצוה בשלמות, לכן היה מקום לומר שאין לפרסם את שמם קמ"ל שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, ועל מה שעשה יש לפרסמו, ומה שאמר המדרש שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלב שלם, היינו ללמדנו שהתורה רק מפרסמת כפי מה שעשה, ולא יותר, ולכן יש לעשות את המצוות בלב שלם, ורק אז יתפרסם בצורה מושלמת. ולפי זה מובן במה נחלקו הלשונות בב"ב דף קלג ע"ב עמדו וכתבו יוסף בן יועזר הכניס אחת, ובנו הכניס שש. ואיכא דאמרי: יוסף בן יועזר הכניס אחת, ובנו הוציא שבע. דכאמור התורה מפרסמת כל אחד רק לפי מה שעשה ולא יותר, ולכן לפי מה שמבואר בגמ' שהבן הלך להקדש כדי למכור את המרגלית שמצא בדג, אלא שלא היה להקדש אלא שבע עילתא דדינרי, והוא לא רצה למכור למלכות מפני שפחד שיקחו ממנו, וע"כ הקדיש להקדש, ולכן כתבו עליו שהוא הוציא שבע, דאין לפרסם יותר ממה שעשה, יעו"ש.

נמצינו למדים שלא ראוי לפרסם על אחד יותר ממה שעשה, ולכן אם אחד תרם רק חצי ספר תורה, אין לכתוב עליו שהוא תרם 'ספר תורה' שמשמעו שתתם ספר תורה שלם. ויעוין גם בפת"ש (יו"ד שם סק"ג) שהביא את דברי האמונת שמואל (סימן לה) שנשאל אודות גבאי צדקה ששכר פועלים לסייד ולכייר בית הכנסת במעות צדקה, וכתב האומן וזאת נעשה בפקודת ראובן בן יעקב גבאי צדקה, ולאחר כמה שנים עמדו הקהל וערערו על זה, והשיב דהדין עם הקהל דדוקא היכא שעשה בעצמו בגופו או בממון שלו, יש לו זכות לכתוב שמו עליו, ולא בכה"ג שלא עשה בעצמו רק שכר פועלים במעות צדקה, יעו"ש. וגם משם יש ללמוד שאין לפרסם שכתב ספר שלם, כשכתב רק חצי.

והנה נאמר בתורה (שמות לז א) ויעש בצלאל את הארון, ופרש"י שלפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים, נקראת על שמו, יעו"ש. ומשמע מדבריו שבאמת

פרשת שמות

היו אנשים שסייעו לבצלאל, ומכל מקום נקראת על שמו כי הוא נתן נפשו עליה. ויעוין גם בסוטה (דף יג ע"ב) שם נאמר קשו קראי אהדדי כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו, וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל, א"ר חמא בר' חנינא כל העושה דבר ולא גמרו, ובא אחר וגמרו, מעלה עליו הכתוב על שגמרו כאילו עשאו.

והנה נאמר בבבא בתרא (דף כא ע"א) אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל וכו'. וכתב שם הריטב"א (ד"ה אמר רבא) וז"ל: היינו תקנת יהושע וזקנים שבדורו, יעו"ש. הרי שתקנה זו לא היתה רק של יהושע בן גמלא, אלא גם של הזקנים, ובכל זאת היא נקראת רק על שמו, ויתכן שהוא מהטעמים הנ"ל, או שמסר נפשו על התקנה, או שהוא הביאה לידי גמר. ואם כן יש לומר שאם השני חשב שבלי התרומה שלו לא היו יכולים לגמור את הספר, נוכח היה רצונו של התורם הראשון], ובשבילו היה זה מסירות נפש לכתוב אפילו חצי ספר תורה, אם כן יתכן שאפשר לכתוב עליו שהוא כתב את כל הספר, ואין בזה שקר. (חש"ח ב"ב קעב ע"א).

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֵתָר חֹתְנֵוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֶיךָ נָא וְאֲשׁוּבָה אֶל אַחֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדֵם חַיִּים וַיֹּאמֶר יֵתָרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם (ד-יח).

המלוה הרגיע את הלווה ואמר לו 'לך לשלום' האם נפטר בכך מהחוב שאלה: מעשה ביהודי שחיתן את בנו, והוצרך בדחיפות להלוואה של עשרת אלפים שקל, על מנת לשלם לבעל אולם השמחות. ניגש למשרדו של איש עסקים ירא ה' ובעל חסד, והתחנן שיתן לו את הסכום כהלוואה. האיש נענה ברצון לבקשה והעביר את הסכום לידי הלווה, אך התנה עמו שתאריך הפירעון יהיה בדיוק בעוד שישים יום ממועד ההלוואה.

כעבור שישים יום, מגיע הלווה למשרדו של איש העסקים, ומיד בהיכנסו החל להתייפח בבכי, 'מצבי הכלכלי התדרדר מאוד, אני במצוקה נוראה ועמוס בחובות, אנא תרחם עליי'...

'זה בסדר' - קטעו העשיר - 'לך, לך לשלום'.

פניני חשוקי חמד

הלווה הודה לאיש, ויצא מהמשרד. כעבור מספר רגעים הרהר בליבו, למה בדיוק הוא התכוון באומרו 'לך לשלום', האם התכוון לפטור אותי לגמרי מהחוב, או שמא רק הסכים לדחות את הפירעון למועד מאוחר יותר. החליט שכעת אין זה נעים לשוב ולהטריד את איש העסקים העמוס, אברר זאת מאוחר יותר.

חלפו שישים יום נוספים, והלווה אינו שב אל המלוה, והנה באחד הימים, באופן פתאומי לחלוטין, איש העסקים שבק חיים לכל חי, כך שמעתה לא יוכל הלווה לברר אצל המלוה אם מחל לו על החוב.

כעת בא הלווה ושואל: האם אני צריך לפרוע את החוב ליורשיו של הנפטר, או שמא כבר מחל לי עליו כשהרגיע אותי ואמר 'לך לשלום'?

תשובה: בשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן ק) נשאל אודות משכיר ושוכר שהתווכחו על מחיר שכירות דירה, בעל הדירה תבע מאה רובל, והשוכר טען 'כבר הסכמת להוריד לי את המחיר לשמונים'. לאחר ויכוח ממושך אמר המשכיר לשוכר: 'לך לשלום'. לאחר כמה חדשים כשהשוכר כבר התחיל לגור בדירה, שב המשכיר ותבע מאה רובל, והשוכר לעומתו טען שכבר מחל לו המשכיר ופטרו ב'לך לשלום'... השיב המשכיר: 'מה שאמרתי לך 'לך לשלום', היה דיחוי בעלמא, כדי שלא תצער אותי בדברים, אך לא היתה בכך כלל הסכמה לפחות מדמי השכירות!'

והשיב המהרש"ם שלכאורה יש ללמוד דבר זה מנעמן ואלישע, כשאלישע ריפא את נעמן, אמן לו נעמן (מלכים ב, ה יח-יט) 'לדבר הזה יסלח ה' לעבדך, בבוא אדני בית רימון להשתחות שמה, והוא נשען על ידי והשתחוייתי...: ויאמר לו לך לשלום'. ומבואר בסנהדרין (דף עד ע"ב וברש"י שם), שנעמן קיבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה, אך א"ל לאלישע: שפעם הראשונה שיגיע לדמשק, יצטרך להשתחות לעבודה זרה, שהוא אנוס בדבר, ויאמר לו לך לשלום, אלמא הודה לו. הרי שלשון לך לשלום היא הודאה. ובירושלמי (פ"ג דברכות ה"א) רבי ייסא שאל את רבי יוחנן האם מותר לצאת מארץ ישראל לחו"ל לכבוד אמו? וא"ל אם גמרת לצאת, תבא בשלום. ומסיק, דאין לך רשות גדול מזה, שהסכים להתיר לו.

אך יש לומר שלגבי איסורים שצריך למחות בידו, אם אמר לו לך או בא בשלום הוי כהסכמה והודאה, אבל בממונות יש לומר שרצה לדחותו מעליו, לכן אמר לו כן.

פרשת שמות

שוב הביא שבמהר"ם אלשיך (סימן ט) דן בכעין שאלה זו, בקונה שקנה דירה משמעון בקנין ושבועה, ונתגלע סכסוך בענין המעות, ואמר הקונה להמוכר, כיון שאין אנו מתפשרים לך לשלום עשה מה שתרצה! האם זה פוטר את המוכר מהקנין והשבועה? והשיב הר"מ אלשיך דאין המקח מתבטל בדיבור, ומכל שכן שהדעת נוטה שאמר כן כדי שיתן לו יותר. וכתב המהרש"ם ששם כיון שאמר בפירוש: כיון שאין אנו מתפשרים לך לשלום, עשה מה שתרצה, לכן היה נראה כסילוק וביטול המקח, אלא דאפשר שבא רק לדחותו ולאיים עליו.

וסיים המהרש"ם, ומכל מקום לדינא נראה כיון שהמשכיר מוחזק בהקרקע, והמוציא עליו הראיה, אי אפשר לחייבו, בלשון שאינו ברור, לפחות מכפי המקח שרצה המשכיר.

ובשו"ת דובב משרים (ח"ד סימן רלא) כתב שאפשר לפשוט ספיקת המהרש"ם מדברי האור החיים הק', שמשה רבינו נשבע ליתרו חמיו שלא ילך ממדין ללא רשותו, ולכן אומרת התורה (שמות ד יח): "וילך משה וישב אל יתר חותנו, ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים". שהלך לחלות את פני יתרו, כדי שימחול לו על השבועה. וממשיך הפסוק: "ויאמר יתרו למשה לך לשלום". ופירש האורח החיים: שמחל לו השבועה, וכל כיוצא בזה, אינו צריך התרה, אלא כל שמוחל המשביע אין כאן שבועה^{טו}. ואומר הדובב מישרים שמבואר שדי בלשון לך לשלום' והיא נחשבת למחילה.

ולולי דבריהם הקדושים של רבותינו המהרש"ם והדובב מישרים, היה נראה לומר שאין לדון כאן מצד ה'לשונות', אלא יש להתחקות אחר סגנון אמירת הדברים ושפת ליבו של המלוה, וכן יש לבדוק מה נאמר לפני כן ואחרי כן, ובאיזה 'ניגון' נאמרו הדברים. ולמשל, אם המלוה חייך בלבביות מרובה ואמר ללווה בפנים מאירות ובחום שיוכל לילך לשלום, וגם קם ללוותו בכבוד ביציאתו, אזי יתכן שיש לפטור את הלווה מהחוב, אך במקרה שאמר לו סתם לך לשלום, בסגנון דיבור רציני, או מתוך חמלה על מצבו, אזי אין להתפש ללשון ולדמות זאת למחילת יתרו למשה.

וממילא, בעניין שאלתנו נראה, שאם לא ברור סגנון הדברים, ואין בידינו לבדוק אם הכוונה היתה לפטור מחוב או רק לדחות את הלווה מעליו, באופן זה מאחר

טו. ויעוין בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש יו"ד סימן קצא) שהאריך לתרץ את דבריו, שהרי מבואר בגמרא בנדריים (דף סה ע"א) שהקב"ה התיר לו הנדר, ולא היה די במחילת יתרו על השבועה.

פניני חשוקי חמד

וקיימת 'חזקת חיוב' על הלווה לפרוע את חובו, לא ניתן להפקיע אותה על סמך השערות של מחילת המלוה, ולכן יתכן שחייב הלווה לפרוע את חובו ליורשי המלוה. ויתכן שבנידון המהרש"ם והדובב מישרים לא היתה ברורה ההתרשמות מדבריו וארשת פניו של המשכיר אם מחל לשוכר או לא, ולכן דנו מצד לשון 'לך לשלום' שכתובה בתורה, נוכעין מה שמצינו בריב"ש (סימן רז), שכל מה שהולכים אחר לשון תורה, היינו דוקא כשלא ברור מהו לשון בני אדם, אך אם ידוע מהו לשון בני אדם, ודאי שהולכים אחר לשון בני אדם, אף אם הוא נגד לשון תורה].

לסיכום: אם לא ברור מסגנון דיבורו של המלוה שמחל ללווה על חובו, נראה שהלווה צריך לפרוע את החוב ליורשי המלוה. (חש"ח ר"ה יז ע"ב).

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרֹ חַתָּנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֶיךָ נָא וְאֶשׁוּבָה אֶל אַחֵי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדֵם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם (ד-יח).

הכינו שלט לקראת ביקורו של גדול הדור בנוסח 'ברוך בואך בשלום'

שאלה: מעשה בקהילה שהתכוננה לקבל את פני אחד מגדולי הדור שעמד לבקר בעירם, ולשם כך הכינו שלט ענק כדי לתלותו בכניסה לעיר כדי לקדם את פני החכם בברכת 'ברוכים הבאים', המדפיס של השלט טעה ובמקום הנוסח 'ברוך בואך לשלום' כתב 'ברוך בואך בשלום', ובאו לשאול האם ישאירו את השלט כמות שהוא או ידפיסו שלט חדש, שהרי אמרו חז"ל (ברכות דף סד ע"א, מועד קטן דף כט ע"א) הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו שאמר לו למשה (שמות ד, יח) 'לך לשלום' עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום (שמואל ב' טו, ט) 'לך בשלום' הלך ונתלה. הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר (בראשית טו, טו) ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, א"כ ראינו שהנוסח של 'בשלום' אינו מן הראוי?

תשובה: לכאורה היה מקום לומר שאדרבה כאשר מקבלים את פני גדול הדור, ראוי לקבלו בברכת ברוך בואך בשלום, וזאת ע"פ המבואר בתפארת ישראל בראש השנה (פ"ב מ"ט בועז אות א) שם מסופר על רבי יהושע שנחלק על רבן גמליאל אימתי יחול יוה"כ, וגזר ר"ג על ר"י שיבוא אצלו ביום הכיפורים שחל בחשבונו עם מקלו ותרמילו, וכך עשה רבי יהושע, הלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו אמר לו בוא בשלום

פרשת שמות

רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי. ותמה התפארת ישראל על מטבע הלשון 'בוא בשלום' הרי אמרו חז"ל (כנ"ל) לומר 'לך לשלום'?

ומשיב וז"ל: נ"ל ע"פ מ"ש הכותב סוף ברכות דהחילוק בין בשלום ללשלום, דבשלום משמע השלימות שבו לא יוסיף ולא יגרע, משא"כ לשלום משמע שהשלום למולו, והוא מתקרב אליו ומוסיף שלימות. ומה"ט נ"ל דהנפטר מהמת לא יאמר לך לשלום, דהרי זה אי אפשר שיוסיף שם שלימות, דהיום לעשותן כתוב (כע"ז דף ג ע"א), אבל יאמר לו לך בשלום כלומר יה"ר שידנוך בעוה"ב כאילו כבר השגת השלימות הראוי. משא"כ הנפטר מהחי, כשיאמר לו לך בשלום הוא מקללו, שלא יוסיף שלימות, אבל יאמר לו לך לשלום, שתמיד תוסיף שלימות. א"כ יש חלוק גדול בין הליכה לביאה, דר"ג שבא אצלו רבי יהושע, אילו א"ל בא לשלום, מחזי כיוהרא וכמגדפו שאינו שלם עדיין, וע"י שיבא אצלו יוסיף שלימות. אבל א"ל בא בשלום, ר"ל בשלימות שיש בך תבוא אצלי ובשלימות שבך קיימת דברי וגזירתי, עכ"ל.

ולכן אפשר להבין את נוסח הפיוט בפזמון 'לכה דודי' ששרים בליל שבת 'בואי בשלום עטרת בעלה...', שכיון שמקדמים את השבת שתבוא עם כל השלימות שבה לכן מדגישים בואי בשלום.

וא"כ יתכן שהוא הדין לגבי חכם שבא לעיר ראוי לבני העיר לקבלו בברכת ברוך בואך בשלום, שהרי בזה אנו מעריכים אותו שיש בו שלימות, ולא חלילה כביכול אומרים לו שחסר לו שלימות, וצ"ע.

ויש להעיר דהנה מצינו במסכת כתובות (דף יז ע"א) ר' אבהו כי הוה אתי ממתיתבא לבי קיסר נפקן אמהתא דבי קיסר לאפיה ומשרין ליה הכי רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא בריך מתייך לשלם, הרי שנוסח קבלת פני החכם הוא 'לשלום' ולא 'בשלום', נואמנם כך שרו אמהתא דבי קיסר, אולם כיון שצ"י הש"ס זאת ש"מ שכך הוא הנוסח הראוי].

ובאמת יש להבין לפי זה מדוע רבן גמליאל קידם את פני רבי יהושע בנוסח 'בוא בשלום'?

ונראה לחלק ולומר כאשר מגיע רב לקהילה אפילו שהרב הוא גדול בתורה עד למאד, הרי הוא מוסיף שלימות בנפשו ע"י שזוכה ללמד לאחרים תורה ואורחות יושר, כי זו תכלית הנרצה של האדם ללמד לאחרים, וכמו שמצינו בלשון קדשו של

פניני חשוקי חמד

רבינו החת"ס "כי עיקר טובתו של אדם להטיב לאחריו וללמד דעת לאחרים... להטיב עמו ללמדו אורחות ה'... כי זולת זה אין חפץ בכל הטובות, עכ"ל^ט. וכיון שכך אין בנוסח 'ברוך בואך לשלום' צד של זלזול ברב ח"ו, ולכן נקט הש"ס את הנוסח 'ברוך מתייך לשלום'. משא"כ במעשה של ר"ג ור"י, שרבי יהושע נכנע לר"ג לא מצד גדלותו בתורה אלא מצד מעמד הנשיאות, וכמו שהשיב לו ר"ע ורבי דוסא בן הרכינס שבי"ד של הנשיא שקול כבית דינו של משה, לכן היה צריך רבן גמליאל לפרט ולהדגיש (ע"פ ביאורו של התפארת ישראל) שרבי יהושע אכן הגיע למעלת השלימות בעצם ההסכמה וההכנעה לבטל דעתו לנשיא ישראל^י, ולא שמטרת ביאתו היא להוסיף חכמה ושלימות מחכמת התורה של רבן גמליאל, ולכן שלא יראה כיוהרא, שינה רבן גמליאל ואמר לו 'בוא בשלום'.

[וכן בקבלת שבת שרים 'בואי בשלום' כי השבת קדושתה היא קביעא וקיימא, והיא מקור הברכה, ולא תליא בישראל כשאר ימים טובים דישראל אינהו מקדשי לזמנים].

ויעוין עוד בדרך אמונה (פ"ד מביכורים הי"ז) על דברי הרמב"ם (שם) שאומרים למביאי הביכורים: "אחינו אנשי מקום פלוני בואכם בשלום", ומביא שינויי גירסאות 'באתם לשלום' ומה שהעירו על הרמב"ם ממסכת ברכות (הנ"ל) דלחי אין לומר בשלום אלא לשלום. והעלה שם שחז"ל לא הקפידו אלא על לשון הליכה דכתיבי קראי ולא על לשון אחר, עיי"ש^{י"א}.

טז. החת"ס נמצא (בסוף חידושו למסכת חולין, ונדמ"ח עמ"ס חגיגה דף ג ע"א ד"ה וזה) שם מבאר את מה שאמר משה רבינו ליתרו 'אל נא תעזוב אותנו... והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך' (במדבר י, לא), וז"ל: כי עיקר טובתו של אדם להטיב לאחריו וללמד דעת לאחרים וכו' והנה משה רבנו ע"ה חשב אז שיעבור את הירדן ואי היה נכנס לארץ ישראל היה אז עולם התיקון והיו כולם יודעים את ה'. על כן ביקש מיתרו שילך עמהם כדי שיהיה להם גר צדק שיוכלו להטיב עמו ללמדו אורחות ה', וזה שאמר 'והיה מן הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו', ר"ל, אחד המיוחד מהטובות הגדולות שייטיב ה' עמנו הוא שנזכה להטיב לך, כי זולת זה אין חפץ בכל הטובות, עכ"ל. [יעו"ש בהרחבה מה שכתב בענין מצות הקהל].

יז. עיין בארוכה בקרן אורה מסכת הוריות סוף פרק ב (ד"ה אמר רשב"ג לא בעו למיעבד היכרא בין דידי לדידהו) בביאור מעלת הנשיא כנגד חכמי התורה.

יח. ומביא שם חבל ראיות לכך ומציין לגמ' בר"ה, הנ"ל, ולנזיר (דף יט ע"ב) אם יבא בני בשלום, ובירושלמי (פ"ג דברכות ה"א) גמרת לצאת תבא בשלום, ובברכות (דף ס ע"א) ובקש רחמים שיצא בשלום, ובסנהדרין (דף יב ע"א) יצאו בשלום, ובשבת (דף יב ע"א) ושבת בשלום וכו', ובמ"א (כב, יז) ישובו איש לביתו בשלום, ובש"ב ט"ו שובה העירה בשלום, וביומא (דף סו ע"ב) אהא בשלום אני ואתה, ובתענית (דף ט ע"ב) ליזלי רבנן בשלמא, ושם צ"ע שליזלו הוא ל' הליכה, ושמא דוקא בלה"ק יש קפידא, ועיי"ש בגליון דג' הע"י לשלמא.

פרשת שמות

לסיכום: ראוי לכתוב את נוסח הברכה ברוך בואך לשלום, אולם יתכן שאין קפידא בכך, ולכן לא צריכים לשנות את השלט. (חש"ח ביצה לו ע"ב).

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אֲשֶׁתוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָפְפוּ עַל הַחֲמֹר וַיָּשֶׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹקִים בְּיָדוֹ (ד-כ).

לא ראוי שילדה תרכב על אופניים

שאלה: האם מותר לילדה לרכוב על אופניים?

תשובה: נראה שלא ראוי שילדה [וכל שכן אשה] תרכב על אופניים, דבמסכת פסחים (דף ג ע"א) נאמר לעולם יספר אדם בלשון נקיה, שהרי בזב קראו מרכב, ובאשה קראו מושב, ופרש"י לפי שאין הגון להזכיר רכיבה ופיסוק רגלים באשה. וברבינו חננאל הוסיף והוא דרך גנאי באשה. ומכאן נלמד שאין ראוי לנערות וילדות לרכב על אופניים.

ויש להעיר מהמבואר במסכת ב"מ (דף ט ע"ב) שאשה קונה בהמה ברכיבה, משום שדרכה בכך, הרי שדרכה של אשה לרכוב על החמור. וכבר עמד על כך היעב"ץ (בהגהותיו במסכת ב"מ שם) ונשאר בצ"ע. ואולי אפשר לתרץ דמיירי ביושבת על החמור ולא רוכבת, ועיקר החידוש של הגמ' שם הוא שאין דרכה של אשה למשוך, ולא נחית שם לחלק בין רכיבה לישיבה. ויתכן שמדובר שם במקום שאין אנשים, שהרי ברה"ר גם באיש קונה ברכיבה.

והנה נאמר בתורה ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור (שמות ד כ), וכתב האבן עזרא שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא, על חמור אחד היא ושני בניה. ובספר פרפרת משה הבין שהוא פגם בצניעות ולכן תרגמו הזקנים על נושא אדם, ובגמרא תירצו שלכן כתוב וירכיבם בגלל בניו. וראוי להקפיד על כך שילדה וכל שכן אשה לא תרכב על אופניים. (חש"ח פסחים ג ע"א).^ט

^ט וע"ע לענין נהיגה ברכב לנשים, בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם (גליון 40, שבט תשע"ז סימן יא). ולענין נסיעה באופניים חשמליות, ראה שם (גליון 37, חשון תשע"ז עמוד נט).

פנני חשוקי חמד

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל הַחֲמֹר וַיֵּשְׁבּוּ אֶרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹקִים בְּיָדוֹ (ד-כ).

רש"י: על החמור. חמור המיוחד, הוא החמור שחנץ אברהם לעקידת יצחק, והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו, שנאמר עני ורוכב על חמור (זכריה ט-ט).

הנחת תפילין של האב לעילוי נשמתו

שאלה: האם יש עניין משום עילוי נשמה בהנחת תפילין ובהתעטפות בטליתו של אב מנוח?

תשובה: מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל אמר לי כי לא מצינו עילוי נשמה לאב, כאשר הבן מקיים מצוות תפילין וציצית בתפילין ובטלית של אביו. ואולי אדרבה קיימת מצוה גדולה יותר שהבן ישתמש בתפילין וטלית שרכש במעותיו [ויעויין בתורה לשמה (סימן נ) במעלת מצוה שקנה בכסף, ויעוין גם במשנ"ב (סימן תקפד סק"ח) שהביא את דברי המטה אפרים שראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים, ואף במקומות שמוכרין מצוות יקנה אותה בדמים כפי יכולתו, ואדרבה יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו בדמים ממצוה שבאה לו בחנם אין כסף. וכך כתב החיי אדם (כלל סח סעיף טז) שלא יעשה מצוה חנם, אלא יקנה אותה בשכר שלם כמו שכתוב 'ויאמר דוד אל ארוונה... ולא אעלה עולות לה' חנם', ובזוהר מחמיר מאד בזה].

אכן, אם הבן יתרגש ויתפלל ביתר כוונה ויראת שמים כאשר יהיה מעוטר ומעוטף בחפצי המצוה של אביו, ותדבק בו התלהבות והתרגשות גדולה, מסתבר שינהג כך, ויהיה בזה עילוי נשמה לאביו המנוח. וכעין זה ביאר הגה"צ ר' חיים זייצ'יק זצ"ל את הטעם שהמשיח יבוא על החמור שרכב עליו אברהם אבינו, ושרכב עליו משה רבינו, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר [וברש"י שמות ד כ], והוא כדי לעורר התלהבות כשיראו את החמור של אברהם אבינו. וכמו כן הקב"ה רוצה לקשר אותנו מחדש למעמד קבלת התורה בהר סיני וכיצד הוא יעשה זאת, אנחנו נראה בדרך נס בזה שהחמור של המשיח יקשר אותנו אלפי שנים אחורנית ולכן נקבע שאותו החמור יהיה של משה רבינו של אברהם אבינו ושל המשיח שיגאלנו ועל כן תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה תפילה מיוחדת על הזקנים שבעם ישראל ו"על פליטת סופריהם" אנו מבקשים מרבש"ע שישאיר אותם בינינו על מנת שלא ייפסק ח"ו הקשר בין רוענו ומנהיגנו מהדורות הקודמים לדורנו אנו.

פרשת שמות

עוד נראה שאע"פ שלאביו אין בזה עילוי נשמה, מכל מקום יש לו מעלה בהנחת תפילין של אביו, והוא על פי המבואר בסנהדרין (דף צב ע"ב): תניא רבי אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה... עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם, יעו"ש. וביאר המהר"ל בחידושי אגדות וז"ל: ומה שאמר ר' יהודה ואני מבני בניהם ואלו תפילין שהניח לי אבי אבא, יודע היה בחכמתו שאביו מאותם שהחיה יחזקאל, ואלו תפילין שהניח לו אבי אבא, ודבר זה תפארת בנים אבותם כדכתיב (משלי יז) ותפארת בנים אבותם, והתפילין הם פאר, וידע כי יש בו פאר מה שהגיע לו מן אבותיו והבן זה, עכ"ל. הרי שיש ענין להניח תפילין שקיבל מאבותיו.

ומעשה בתלמיד ישיבה שגר בדירת בעל כף החיים ששם חיבר את חיבורו, ושאל האם יש ענין לגור בדירה זו, ואמר לי גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאם אין בזה ביטול תורה יש בזה ענין סגולי, וכעין זה מצינו ברא"ש (ראש השנה פ"ד סימן יד) שכתב "יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתן על כסא של רב אשי יושבין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין". (חש"ח ע"ז מד ע"א).

וְאָמְרָתְ אֶל פְּרָעָה פֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל (ד-כב).

יכול להציל את בנו הבכור או בן אחר האם יעדיף את הבכור

שאלה: אדם ששני בניו טובעים בנהר, והוא יכול להציל רק אחד מהם, ושניהם שוים במעלתם, כגון ששניהם תלמידי חכמים, אלא שאחד מהם גם בכור האם יעדיף את הבכור?

תשובה: נאמר בתורה (במדבר ג יג) "כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים". פסוק זה נאמר לאחר שכבר אמרה תורה לפני כן (ג יב) ואני הנה לקחתי

כ. עוד יעוין בספר אוצר י"ד החיים בסנהדרין שם שביאר מדוע אבי אביו של רבי יהודה הניח לו התפילין, ולא הניח התפילין לאביו של ר"י בן בתירא שהיה בנו ולא לנכדו. והוא על פי הירושלמי סנהדרין (פ"ז הי"ג) שזקיננו של ר"י בן בתירא קיבל על עצמו שלא יצא מחדר קטן שלו שהיה יושב בה עד שיבואו אצלו חכמים ויציע בקשתו לפניהם, והוא היה דר ברומי ובאו ר"א ורבי יהושע בן חנניה ור"ג ובא אצלם וסיפר להם בקשתו, שכנו אין לו בנים, ועשה ר' יהושע מה שעשה כי נעשה לו כשפים, וזכה למוקמי לר' יהודה בן בתירא, אמרו אילו לא עלינו אלא להעמיד הצדיק הזה דיינו. וא"כ ביאתו לעולם הזה היה ע"י זקיננו שמסר נפשו עבורו לכן הניח לו אלו התפילין.

פניני חשוקי חמד

את הלויים מתוך בני ישראל תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל, והיו לי הלויים, משמע שבכור גם לאחר שהלויים תחתם, בכל זאת עדיין נאמר עליהם "כי לי כל בכור". וכתב ההעמק דבר: לי יהיו, לדעת הספרי דלי לדורות פירוש לי יהיו, דעד היום יש בבכור סגולה מיוחדת משארי אחיו, אלא שנפסלו לעבודה, עכ"ל. ואם כן יש מקום לומר שלבכור יש סגולה ויתרון, כמו שיש ללויים אע"פ שהבכור נפסל, בכל זאת הרי סגולתו קיימת.

עוד יש להוסיף את מה שכתב המשך חכמה (שמות ד כב) וז"ל: בני בכורי ישראל, שבן בכור נוטל פי שניים משום שהוא עשה אותו לאב, כן ישראל עשו כביכול להשם יתברך לאב להעולם שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל, עכ"ל. ואם כן יתכן שיש לאב קצת הכרת הטוב לבנו הבכור, שהוא עשה אותו לאב. ויעוין גם בנצח ישראל (למהר"ל פרק יא) שכתב על הפסוק בני בכורי ישראל: כי אם לא היה האומה הזאת נקראת בני בכורי, על שם שהוא אחד והיו לו שני בנים, לא היה לאחד מן השנים החיבור גמור, שהרי יש לו חיבור אל השני ואותו חיבור שיש לו אל השני אין לו לזה, ואם כן אין זה חיבור גמור, אבל כיון שהם נקראים בני בכורי, והבכור הוא אחד מורה שיש כאן חבור גמור, עכ"ל. הרי שיש חיבור לבנו הבכור יותר מאשר לשאר הבנים. ואם כן יתכן שיש לאב להצילו קודם.

אמנם יתכן שבכל זאת אין לו דין קדימה, משום שיתכן שסדר הקדימה של הצלת נפשות, הוא דוקא להציל ולהקדים אדם המביא תועלת לאומה כדוגמת ת"ח שקודם גם למלך, וכמו שכתב הרמב"ם (בפירוש המשניות הוריות פ"ג מ"ח) שהסיבה שחכם קודם למלך הוא לפי שהחכם תועלתו לאומה גדולה יותר, יעו"ש. ויתכן שאף שאר הקדימויות הם מטעם זה, שזה טובה לעולם שישאר בחיים המקודש יותר. לעומת זאת בעניננו, שלבכור יש סגולת יתר רק כלפי שאר אחיו אבל לא לגבי העם.

ולכן למעשה אם הברירה היא בידו להציל או את בנו הבכור או בן אחר, אולי ראוי לבחור בבכור כי אין סיבה לא להעדיפו, וסוף סוף ישנם מעלות בבכור. אבל אם בנו השני יותר אהוב עליו, אולי אין סיבה לדלג על האהוב ולבחור בבכור, כי אין לו מעלה אלא כלפי שאר האחים, וצ"ע. (חש"ח בכורות מו ע"א).

פרשת שמות

וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמִּלּוֹן וַיִּפְגְּשׂוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמִּיתוֹ (ד-כד).

האם מותר לבן נח להסתכן ולהחביא יהודי, כדי שלא יהרגוהו

שאלה: בימי מלחמת העולם השנייה, היה גויים יחידים שהסתכנו והחביאו יהודים, כדי שהנאצים ימ"ש לא יהרגו אותם, וסיכנו בזה את חייהם, שהנאצים הודיעו שאם יתפסו גוי הנותן מסתור ליהודי, יירו במקום, ויש לשאול האם מותר לגוי לסכן נפשו כדי להציל יהודי?

תשובה: בשאלה זו יש להסתפק בכמה ספיקות, א. האם בן נח מצווה על קידוש השם. ב. כאשר בן נח אינו מצווה למסור נפשו, האם מותר לו להחמיר על עצמו ולמסור נפשו. ג. האם בן נח יש לו מצוה להציל יהודי. ג. האם מותר לסכן עצמו כדי להציל יהודי.

האם בן נח מצווה על קידוש השם

איתא בסנהדרין דף עד ע"ב בעו מיניה מרבי אמי, בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה על קדושת השם. והקשו התוס' (ד"ה בן נח): הא וחי בהם בישראל כתיב, ואפילו ישראל היה מחויב למסור עצמו אפילו בצינעא אי לא דכתיב וחי בהם. ויש לומר דדילמא לא איצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצות מרוצח ונערה המאורסה, דאפילו בצינעא יהרג ואל יעבור לכו"ע, עכ"ד. והביאו שם התוס' (דף עה ע"ב ד"ה ואם) שתי גירסות אם הבעיא נפשטא או לא. והרמב"ם (פ"י מהלכות מלכים ה"ב) פסק שאין בן נח מצווה על קידוש השם.

האם לבן נח מותר להסתכן כדי לקיים מצוה

הרא"ם (שמות ד כד) הביא את דברי רש"י, שלכן משה רבינו לא מל את בנו קודם שיצא לדרך, אמר אמול ואצא סכנה היא לתינוק. והקשה הרא"ם איך היה מותר למשה רבינו לעבור על מצות עשה דמילה, משום סכנת הולד, והלא עדיין לא נתנה תורה, דכתיב 'וחי בהם', ובן נח חייב לקיים את המצות אף במקום סכנה, ותירץ שעשה כן מסברא, שיותר טוב לבטל מצוה אחת במקום סכנה, כדי שיקיים אח"כ כל המצוות, ממה שיקיים מצוה אחת, ויבטלו כל המצוות.

והפרשת דרכים (דרוש השני) הקשה על הרא"ם כמה קושיות, והקושיא השלישית, שמה שנתחדש בישראל 'וחי בהם', היינו כשהוא כבר בסכנה מותר לעבור על איסור תורה ולהתרפאות, אבל שיביא אדם עצמו לידי סכנה כדי לקיים מצוה, לזה

פנני חשוקי חמד

לא צריך קרא, שהרי נאמר 'רק את דמכם לנפשותיכם אדרוש', ומאי חזית שכדי לקיים מצוה אחת, יעבור על דברי תורה בקום ועשה.

האם מותר לבן נח להחמיר על עצמו ולהסתכן במקום מצוה

עוד הביא שם הפרשת דרכים בשם המהרי"ט שאף לשיטות הראשונים שאדם רשאי להחמיר על עצמו, במקום שנאמר יעבור ואל יהרג, מ"מ בן נח אסור לו להחמיר על עצמו, דכיון שאינם מצווים על קידוש השם, למה יחבול בעצמו. אולם הביא בשם המהר"ש יפה שמותר, שבמדרש איתא 'ואך את דמכם, יכול כחנניה מישאל ועזריה, תלמוד לומר ואך. ולכאורה הפסוק מיירי בבן נח, הרי שמותר לו למסור נפשו, כדי שלא לעבוד ע"ז ואינו נחשב לחובל בעצמו. ועיי"ש עוד שלכן אברהם אבינו, אע"פ שיתכן שהיה לו דין בן נח, מסר נפשו ושבר עבודה זרה, וסיכן את חייו ונכנס לתוך כבשן האש.

נמצא שהרא"ם סבר שבן נח חייב להסתכן כדי לקיים מצוה, והפרשת דרכים כתב שאסור לבן נח להסתכן כדי לקיים מצוה. ולענין קידוש השם, כשרוצה להחמיר על עצמו, דעת המהרי"ט שבן נח אסור לו להחמיר על עצמו, וכן כתב המנחת חינוך (מצוה רצו ס"ק בט), ודעת המהר"ש יפה שמותר לו להרג כדי לקיים מצוה. וכן כתב החמדת שלמה (או"ח סימן לח) שמותר לבן נח למסור עצמו במקום שאין מחויב למסור נפשו^{כא}. וכן כתב המשך חכמה (וזאת הברכה ד"ה ויבכו) שמותר לבן נח להיהרג על מצוה שאין צריך לההרג עליהם.

האם מותר לנכרי להסתכן כדי להציל יהודי

אך עדיין יש לעיין, שמי יימר שיש מצוה לבן נח להציל יהודי ממיתה, שהרי בן נח מצווה רק על שפיכות דמים, אבל כשנכרי אחר רוצה להרוג יהודי, מי יימר שמותר לו לסכן את עצמו, כדי להחביאו.

והנה אמרינן בסוטה (דף יא ע"ב) ותחיין את הילדים, תנא לא דיין שלא המיתו אותן, אלא שהיו מספיקות להם מים ומזון. ובלא ספק שבזה שסיפקו להן מים ומזון סיכנו את עצמן יותר. ויש לשאול בשלמא מה שמסרו עצמן שלא להרוג את

כא. ועל פי זה ביאר איך מסר אברהם אבינו נפשו, ועיי"ש שגם תירץ למה משה רבינו לא סיכן עצמו.

פרשת שמות

התנוקות, היינו משום שבן נח מצווה על שפיכות דמים, אך למה להן לסכן את עצמן ולספק מים ומזון^{כב}.

ויש ליישב דבר זה על פי דברי החזון איש (או"ח סימן נט אות ד ד"ה שו"ע) שכתב לגבי ילד הסובל משלשולים, שמותר לחלל שבת עליו לבשל לו מזון טרי. ואם האב שם מבטחו בה', ולא מחלל שבת, אין מזניחין אותו, יעו"ש, וכך בעניננו, המיילדות סמכו על הקב"ה שלא יגרם להם נזק, ונראה שהוא הדין לנכרי מותר לסמוך על הקב"ה ולהציל יהודי.

האם מותר לנכרי להמית את עצמו כדי להציל יהודי

אמנם יש להעיר מדברי הגמרא בתענית (דף כט ע"א) שם נאמר: כשחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל, נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה, בא אותו הגמון ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש, שמע רבן גמליאל אזל טשא מינייהו, אזל לגביה בצנעא אמר ליה אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי, אמר ליה הן. אמר ליה אשתבע לי, אשתבע ליה. סליק לאיגרא נפיל ומית, וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו מבטלי לגזרתייהו, יצתה בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא, יעו"ש. הרי לפנינו שמותר לגוי למסור ולהרוג את נפשו כדי להציל יהודי.

מותר למסור נפשו תחת תלמיד חכם

ואולי יש ליישב על פי המבואר בספר מגדל עוז (אוצר הטוב פנה א אות פה^{כג}) שאדם רשאי למסור עצמו להריגה כדי להציל חברו, ודוקא כשיודע שחבירו תלמיד חכם כשר וצדיק יותר ממנו, או בשביל אביו ורבו, דאי לאו הכי, ודאי אמרינן מאי חזית דדמי דידיה סמיק טפי מדידך. ולפיכך אפילו את בנו יחידו אשר אהב אינו יכול להציל באופן זה. אם לא שהאב זקן שאי אפשר לו לקיים עוד פרו ורבו, בזה נראה להקל, כשהבן לפחות אדם כשר, אפילו אינו גדול כמותו.

כב. ויש שתירצו שאמרינן התם בגמרא שפרעה תבען לתשמיש, ובא אליהן ממ"נ אם דינכם כבן נח, אין אתם מצווין על קידוש השם, ואם דינכם כישראל, אין אתם מצווים על העוברים, והם קידשו את השם לחומרא גם אם דינם כישראל, וגם אם דינם כבן נח, ולכן היה מספקות להם מים ומזון, לחומרא שמא דינם כישראל.

כג. ויעוין עוד בזה מה שכתב הפתחי תשובה (יו"ד סימן רנב סק"א) בשם היד אליהו, שאסור להסתכן בשביל להציל יהודי כמותו, אבל להציל תלמיד חכם יותר ממנו, מותר להסתכן ממדת חסידות.

פניני חשוקי חמד

ולכאורה הדברים צריכים ביאור, מאחר ואסור לאדם למסור נפשו למען הצלת חבירו, אם כן מדוע מותר למסור עצמו למען הצלת בנו כשהאב זקן ואי אפשר לו לקיים עוד מצות פרו ורבו? ואולי כשהאב אינו מסוגל כבר להעמיד דורות, וכשיציל את הבן יוליד עוד בנים, אם כן דומה האב ליחיד המוסר עצמו למען רבים שמותר, כשם שמסרה עצמה אסתר למיתה למען הצלת עם ישראל. וגם דומה ללולינוס ופפוס אחיו, שמסרו נפשם להצלת אנשי לודקיא כשביקש טוריינוס להרגם, וכמבואר במסכת תענית (דף יח ע"ב).

ומצאנו קצת סמך לדברי המגדל עוז מהקדמת השער אפרים, בו מספר הגאון בן המחבר, שבצעירותו נפגע ונדבק במגיפה שהיתה בעיר, ואביו בעל השער אפרים, בראותו את מצב בנו, התפלל להשי"ת ואמר "מי יתן מותי תחת בני" מיד הבריא הבן, והאב חלה את מחלתו ועלתה נשמתו למרומים, יעו"ש. אמנם אפשר לחלק בין תפילה למעשה.

מותר לגוי למסור עצמו למות תחת יהודי

ועל פי זה יש לומר, שאע"פ שאסור לגוי למסור את נפשו על קידוש השם, מכל מקום כשעושה כן להציל ישראל, הדבר מותר, דהמציל נפש אחד מישראל כאילו הציל עולם מלא, והוא כמסירת יחיד למעל הצלת רבים, שהדבר מותר. ואפילו להחולקים על המגדל עוז, יש לומר שהכא מודים, דישראל לגבי נכרי, כיחיד לגבי רבים דמי, משא"כ בישראל, אי אפשר לשער מעלותיו של כל אחד ואחד.

ולכאורה עדיין יש לחלק שביהודי יש לו מצוה להציל יהודים אחרים, וא"כ כאשר מוסר נפשו, הרי הוא מקיים מצוות הרבה, אבל לנכרי שאין מצוה להציל יהודי, למה מותר לו לאבד עצמו, כדי להציל יהודי, ואולי אפשר לתרץ כמו שכתב הפרשת דרכים, שאע"פ שאין גוי מצווה למסור עצמו על שש מצות בני נח, מ"מ על שפיכות דמים, צריך למסור עצמו, כיון שיש בזה סברא, מאי חזית, וא"כ גם מותר למסור עצמו, כיון שיש בזה סברא חזקה, שהרי הוא יודע שדם היהודי אדום יותר מדמו, וצ"ע. (חש"ח סנהדרין עד ע"ב).

פרשת שמות

וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמֶּלֶךְ וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׂ הַמֵּיתוּ. וַתִּקַּח צַפְרָה צֵר וַתְּכַרֵת אֶת עַרְלַת בְּנָהּ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חָתַן דָּמַיִם אֶתָּה לִי (ד-כד-כה).

האם מותר ל"אחות" להאכיל אבר מהחיי לחולה נכרי מסוכן

שאלה: אחות יהודיה העובדת בבית חולים של נכרים, והיא צריכה להאכיל בידיים את החולים, האם מותר לה להאכיל נכרי מסוכן אבר מן החי? ניש להוסיף על דברינו שיש נפ"מ מעשית משחיטת שבת, שהגמרא שאלה הא דתניא השוחט חטאת בשבת בחוץ לע"ז חייב עליה ג' חטאות מה תיקן? אמר רב עזירא שמוציאו מידי אבר מן החי. ויש להוסיף דיש בזה נ"מ שע"כ תוכל אחות להאכיל מהבשר לחולה נכרי שיש בו סכנה בשר].

תשובה: כתב רע"א (בהגהותיו על השו"ע יו"ד סימן סב ס"ג): עיין בספר תיבת גומא (שמות אות א עה"פ ויהיה בדרך במלום וכו' ותקח צפורה) בבן נח מסוכן אי שרי להושיט לו אבר מן החי לרפואתו, די"ל דוחי בהם ולא שימות בהם לישראל נאמר, אבל בבן נח לא הותר במקום פקוח נפש ואיכא משום לפני עור, עכ"ל רע"א. ויש להסתפק א. כאשר ישראל הלך עם גוי גר תושב במדבר, וחטף הישראל את מזונותיו ומימיו של הגר תושב כדי להחיות נפשו, והביאו עד שערי מות, האם היה מותר לישראל לחטוף, או שמא כיון דהורג גר תושב חייב מיתה בידי שמים, כמבואר בכסף משנה (פרק ב מהלכות רוצח הי"א) לכן היה אסור. והדעת נוטה שהיה מותר לו. ועל כגון זה לא אמר הכסף משנה דבריו, כיון דדוקא בישראל כה"ג אסור לקחת את מימיו כמבואר במסכת ב"מ (דף סב ע"א) משום סברת 'מאי חזית', אבל ביחס לגוי אין כאן 'מאי חזית', דודאי חיי ישראל עדיפים. ב. אם נאמר שאסור לגזול מהגר תושב, וחייב מיתה בידי שמים, או באופן שהכהו הישראל לגר תושב שלא כדין, והגיע הגר תושב לידי סכנת נפשות, האם מותר לישראל לעבור על חטא של לפני עור להאכיל לגר תושב אבר מן החי, כדי להציל את עצמו מדין שמים כהורג גר תושב, או שאסור לו כעת לעבור על לאו ולתקן את מעשיו למפרע, ולהנצל ממיתה בידי שמים?

ואולי אפשר לצרף מה שכתב שם עוד התיבת גמא וז"ל: שאלה בן נח מסוכן אי שרי להושיט לו אבר מן החי לרפואתו. עיין רא"ם על הא דאמר משה אמול ואצא, סכנה, דוחי בהם נאמר בישראל דוקא. [ואי משום] ליכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסור, אפשר פקוח נפש דחוויה היא ולא מישרי שריא, עיין או"ח סימן שכ"ח, עכ"ל. מבואר דלסוברים שפקוח נפש הותרה, מותר לתת לבן נח אבר מן החי. כיון דליכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסור. וכיון דכן אולי אפשר לצרף זאת לסניף

פניני חשוקי חמד

להקל לישראל ליתן אבר מן החי לגר תושב שהוא סיכן חייו. ואפשר גם לצרף את דעת היד אברהם (על גליון השו"ע) שהביא את האמונת שמואל, הסובר דאינו עובר על לפני עור כשאינו אסור בעצמו באותו דבר, יעו"ש. וצ"ע בכל זה ומסתבר דאין ליתן לגר תושב המסוכן אבר מן החי.

ובנידון דידן יתכן שאם האחות לא תתן לו, תהיה שם אחות אחרת נכריה שתתן לו, וא"כ אינו אסור אלא מדרבנן כיון דלא הוי כתרי עברי דנהרא, ואולי בגוי לא אסור. (חש"ח פסחים עג ע"א).

וַיֵּצֵא פְּרָעָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַנְּגָשִׁים בָּעַם וְאֶת שְׂטָרָיו לֵאמֹר: לֹא תֹאסְפוּן לָתֵת תְּבֹן לָעַם לְלַבֵּן הַלְּבָנִים כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁ הֵם יִלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבֹן: וְאֶת מִתְּכַנֵּת הַלְּבָנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תִּמּוֹל שְׁלֹשׁ תְּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ פִּי גִרְפִּים הֵם עַל פֶּן הֵם צִעֲקִים לֵאמֹר נִלְכָּה נִזְבַּחַה לְאַלְהֵינוּ: תִּכְבֵּד הָעֶבֶדָּה עַל הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ בָּהּ וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שָׁקֶר (ה ו-ט).

יכול להציל שבוי אחד ממחנה כפיה, איזה שבוי יציל

שאלה: יש לראובן אפשרות להציל אחד משני אנשים הנמצאים במחנות כפיה שונות, אחד מהם עובד קשה יותר, אבל יש תועלת בעבודתו כי הוא סולל כבישים בשמש הלוחטת, ואילו השני עובד מעט פחות, אבל אין תועלת בעבודה, דכל מה שהוא מייצר הולך לטמיון. את מי עדיף לו להציל תחילה?

תשובה: דרשו חז"ל בספרא (בהר פרשה ו) 'לא תרדה בו בפרך', שלא תאמר בו החם את הכוס הזה והוא אינו צריך, הציץ לי את הכוס והוא אינו צריך, עדור תחת הגפן עד שאבוא, הרי לפנינו שעבודה בלי צורך היא עבודת פרך, ויעוין בסוטה (דף יא ע"א): ויבן ערי מסכנות לפרעה... את פיתום ואת רעמסס, רב ושמואל, חד אמר פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס, שראשון ראשון מתרוסס, וחד אמר: רעמסס שמה, ולמה נקרא שמה פיתום, שראשון ראשון פי תהום בולעו, יעו"ש. הרי שפרעה העביד את בני ישראל בעבודת פרך, שכל מה שבנו הלך לטמיון^{כד}.

כד. יעוין במהרי"ל דיסקין (על התורה, בפסוק וישימו עליו שרי מסים) שביאר על פי זה, את הטעם ששבט לוי לא עבדו, דלכאורה קשה, דאף שהיו חכמים ועוסקים בתורה הא קיימ"ל בבבא בתרא (דף ח ע"א) שהכל לכריא פתיא ואפילו מרבנן, ופירש רש"י הכל לחפירת בור לשתות מים אפילו מרבנן שהכל צריכים למים, וא"כ כאן שבנין פיתום ורעמסס היה לאוצרות תבואה היו צריכים שבט לוי להשתתף בבניה אלא שכיון שמטרת הבנין

פרשת שמות

והנה אחרי שמשה רבינו ביקש מפרעה שישחרר את בני ישראל בפעם הראשונה, נאמר בתורה (שמות ה ו-ט): "ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם... לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן, ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו... תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר". ונשאלת השאלה, אם פרעה רוצה שיעבדו יותר, מדוע ציווה שיקוששו בעצמם את הקש, וימשיכו לספק את אותה מתכונת הלבנים, לכאורה היה עדיף לו להמשיך לספק את הקש, ולדרוש מהם שיעשו יותר לבנים, וכך גם הוא ירוויח מעבודתם.

ותירץ בספר ענפיה ארזי אל, שחיפוש אחרי התבן היא עבודת פרך, כי הרבה פעמים מחפשים ולא מוצאים, ומתאכזבים מזה, ואת זה רצה פרעה.

וכעין זה כתב בספר 'חשבה לטובה' להרה"ק מאלכסנדר וז"ל: יש לפרש שכל עיקר רצונו של פרעה היה למרר את חייהם של בני ישראל, ויודע היה כי דאגה ושברון נפש מעיקים יותר מן העבודה הגופנית הקשה לפיכך רצה למררם יותר על ידי הדאגה מנין יקחו תבן מאשר להרבות את עבודתם, עכ"ד.

הרי לפנינו ששברון הנפש קשה יותר משברון הגוף, ולכן עדיף להציל מהשבי את זה שעובד עבודת פרך בלי תועלת, למרות שעבודתו קצת קלה יותר מהשני.

והנה נאמר במסכת יבמות (דף סג ע"ב) "אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום, שמא מחר בא ואיננו, נמצא מצטער על העולם שאין שלו", ופירש רש"י "שמא מחר מת ואיננו בעולם ולא יראה אותה דאגה שהוא מיצר וירא ודואג עליה, ונמצא שנצטער אתמול על עולם שאין שלו". כלומר עצם הדאגה היא מיותרת, כי יתכן שלא יהיה עד מחר בזה העולם.

ועל פי הנ"ל ניתן לבאר באופן נוסף, שעצם הדאגה מה ילד יום, היא עצמה מזיקה לגוף ומשברת אותו יותר מעצם הצרה העתידה לבוא.

בלימוד תורה אין מושג של עבודת פרך

נאמר במדרש (ויקרא רבה פרשת מצורע פרשה יט אות ב): ר' חנין דציפורין פתר קרא בתלולית זו של עפר, מי שטפש מהו אומר מי יכול לקצות את זו מי שפקח

היתה רק לשעבדם ולא היה בו צורך שפיר נפטרו וכמבואר בכבא בתרא שם ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלווא, יעו"ש.

פניני חשוקי חמד

מהו אומר הריני קוצץ שתי משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני קוצץ את כולה, כך מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד את התורה, נזיקין ל' פרקים, כלים ל' פרקים, מי שפיקח מהו אומר הריני שונה שני הלכות היום שני הלכות למחר עד שאני שונה את כל התורה כולה.

א"ר אמי (משלי כד) ראמות לאויל חכמות א"ר יוחנן משל לכבר תלוי באוירו של בית, מי שטיפש אומר מי יכול להוריד את זה, מי שפיקח אומר ולא אחר תלאו, אלא מביא שני קנים ומספקן זה לזה ומורידו, כך מי שטיפש אומר מי יכול ללמוד תורה שבלבו של חכם, מי שפיקח אומר והוא לא מאחר למדה, אלא הריני לומד שתי הלכות היום ושתיים למחר עד שאני לומד את כל התורה כולה.

אמר רבי לוי משל לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאתו, מי שטיפש מהו אומר מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו, מי שפיקח מהו אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל, כך מי שהוא טיפש מהו אומר מה אני מועיל ללמוד תורה ומשכחה, מי שהוא פיקח מהו אומר ולא שכר יגיעה הקדוש ברוך הוא נותן.

ונשאלת השאלה בביאור המשל השלישי, הרי לכאורה מילוי הטרסקל המנוקב הוא עבודת פרך של ממש, דבאמת אינו מועיל כלום כשממלא טרסקל מנוקב, ואמנם יש שכר על כך, אבל זהו עבודת פרך, והרי זה עובר בלא תעשה מהתורה שלא להעביד לעבוד עבודת פרך.

ושמעתי שמתרצים בשם הגר"א שאע"פ שהטרסקל נקוב, ולא ישאב אף טיפת מים בשאיבתו, לבסוף הטרסקל יהיה נקי ומצוחצח לגמרי, וכך מי שלמד תורה, בין מי שהוא גאון בין מי שאינו גאון, קדוש וטהור יהיה, כי הבא במימי הדעת טהור. (חש"ח יבמות סג ע"ב).

לעילוי נשמת

איתן בן רבקה וטוביה ז"ל